

Slovo k láskavému čitateľovi! Praefatio ad lectorem benevolum!

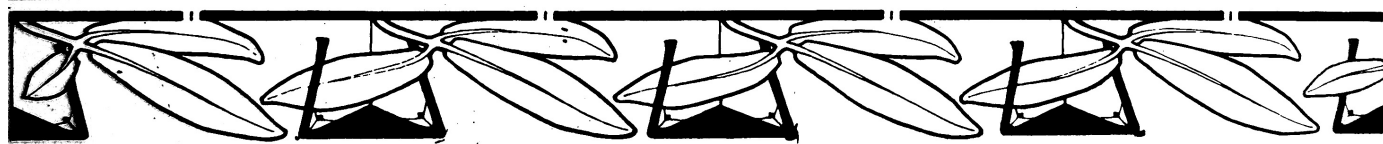
Milí priatelia histórie, zvlášť tej kremnickej! Držte v rukách ďalšie - už jedenáste - číslo časopisu Kremnický letopis. Prvých deväť čísel síce vyšlo pod názvom Kremnický rumaj, zameranie časopisu na kremnické dejiny a ambície vydavateľa (občianske združenie SOS Kremnica), aby bol kremnický letopis fundovaným a obľúbeným historickým periodikom, však ostali nezmenené. Prajeme Vám príjemné čítanie a veríme, že v časopise objavíte informácie a obrázky, ktoré ste doteraz nepoznali.

Dôsledkom objavenia zlata v kremnických horách bolo založenie slobodného kráľovského mesta Kremnice v roku 1328. Situácia sa však po takmer 700 rokoch zmenila. Dnešná Kremnica už nie je bezprostredne závislá na práci baníkov, sama sa stala vďaka svojej kráse pôvodným "zlatom", klenotom. Odmenou za jeho dobrú opateru by mal byť rozvoj cestovného ruchu a spokojnosť obyvateľov mesta. Nedovoľme preto, aby bola Kremnica zdevastovaná po všetkých stránkach nezmyselnou povrchovou ťažbou.

Liebe Freunde von der Geschichte, besonders von der Geschichte der Stadt Kremnitz! Sie haben gerade nach die neue - schon elfte - Nummer der Zeitschrift Kremnický letopis (Kremnitzer Chronik – Annales cremnicienses) gegriffen. Die ersten 9 Nummern wurden zwar unter dem Titel Kremnický rumaj erschienen, aber die Orientation der Zeitschrift auf der Kremnitzer Geschichte und die Ambition des Herausgebers (Bürgergesellschaft SOS Kremnica), dass Kremnický letopis ein fundiertes und gefragtes Periodikum sei, ohne Veränderung blieben. Wir wünschen Ihnen eine angenehme Lesung und glauben, dass Sie auf den Seiten der Zeitschrift die Angaben und Fotos entdecken, die Sie bisher nicht gekannt haben.

Infolge der Entdeckung des Goldes im Kremnitzer Gebirge wurde die Stadt Kremnitz im Jahre 1328 gegründet. Aber nach fast 700 Jahren änderte sich die Situation. Heutiges Kremnitz ist schon nicht unmittelbar abhängig von der Arbeit der Bergmänner. Es ist selbst dank ihrer Schönheit das ursprüngliche Gold, das Kleinod geworden. Die Belohnung für unsere Fürsorge sollte der Aufstieg des Touristenverkehrs und die Zufriedenheit der Einwohner darstellen. Erlauben wir daher nicht, dass Kremnitz durch die geplante neue sinnlose Taggoldesförderung devastiert sei.

Daniel Kianička, redaktor a predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah - Inhalt

- s. 4 Daniel Kianička: **Zmienky o Kremnici v rakúskych časopisoch v prvej polovici 19. storočia** Erwähnungen über Kremnitz in den österreichischen Zeitschriften in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts
- s. 7 Ivana Niklesová: **Kremnické hutníctvo do polovice 18. storočia** Das Kremnitzer Hüttenwesen bis Hälfte des 18. Jahrhunderts
- s. 11 Dana Chmelíková: **Kremnická bratská pokladnica** Die Kremnitzer Bruderlade
- s. 15 Rastislav Popelka: **Kremnica v cestopise Charlesa Siegmetha** Kremnitz in Charles Siegmeth's Reisebuch.
- s. 18 Jozef Ryník: **Ulice ako zdroj poznávania mesta** Straßen als Quellen zur Erkennung der Stadt
- s. 22 Barbora Glocková: **Dve zaujímavosti z Kremnice z obdobia prvej republiky** Zwei interessanten Angaben aus Kremnitz aus der Zeit der ersten Republik
- s. 23 Ján Wagner – Darina Salátová: **Kremnica na stránkach Slovenského večerníku (1929 – 1933)** Kremnitz auf den Seiten der Zeitung Slovenský večerník (1929 – 1933)
- s. 25 Árpád Juriš: **Kremnické divadelné a hudobné tradície, 2. časť** Kremnitzer Theater- und Musiktraditionen, 2. Teil
- s. 30 Otto Štroffek: **Náčrt dejín mesta Kremnice v rokoch 1945 – 1989, 2. časť** Kurze Geschichte der Stadt Kremnitz in den Jahren 1945 – 1989, 2. Teil
- s. 34 Daniel Kianička: **Recenzia na knihu Kremnický montanista**

Autori príspevkov

- **Ivana Niklesová** (1982) - absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (dvojodboru dejepis - nemecký jazyk), od septembra 2006 pôsobí ako pedagóg na základnej škole v Kremnici
- **Dana Chmelíková** (1982) - študentka na odbore sociálnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
- **Rastislav Popelka** (1976) - vysokoškolský absolvent francúzskeho jazyka a histórie, nejaký čas pracoval v kremnickom múzeu, dnes pracuje ako prekladateľ z francúzštiny
- **Jozef Ryník** (1976) - vyštudovaný historik, archivár a ekonóm, bývalý zamestnanec kremnického múzea, v súčasnosti pôsobí v týždenníku Profit
- **Barbora Glocková** (1972) - historička umenia z Kremnice, špecialistka na umeleckohistorické a architektonické prieskumy
- **Ján Wagner** (1912 - 2002) - fotograf a technik kremnického Elektrovodu, aktívny lyžiar a fotograf
- **Darina Salátová** (1939) - dlhoročná zamestnankyňa kremnického štátneho archívu, v súčasnosti pracuje ako dôchodkyňa pre Múzeum telesnej kultúry - Expozíciu lyžovania Kremnica
- **Árpád Juriš** (1923 – 2000) - technik kremnickej mincovne, aktívny divadelník, hudobník, športovec a ako laik aj plodný historik
- **Otto Štroffek** (1965) - historik a publicista z Kremnice, venuje sa predovšetkým dejinám kremnickej žurnalistiky
- **Daniel Kianička** (1975) - historik a archivár z kremnického múzea, špecializuje sa na históriu Kremnice od stredoveku až po najnovšie dejiny

Zmienky o Kremnici v rakúskych časopisoch v prvej polovici 19. storočia

Daniel Kianička

Pred rokom 1918 patrilo územie dnešného Slovenska a teda aj mesto Kremnica do Rakúskej, resp. Rakúsko-Uhorskej monarchie. Hlavným mestom mnohonárodnostnej podunajskej monarchie bola Viedeň s cisárskym dvorom. V rakúskej časti súštatia - predovšetkým vo Viedni - vychádzalo v minulosti veľké množstvo zaujímavých novín a časopisov. V roku 2004 vyšla vo vydavateľstve Rakúskej akadémie vied pozoruhodná kniha vzťahujúca sa k Slovensku – Oberungarn (Slowakei) in den Wiener Zeitschriften des Vormärz, teda Horné Uhorsko (Slovensko) vo viedenských časopisoch predmarcového obdobia. Uvedeným termínom sa označuje obdobie medzi rokmi 1805 – 1848, teda medzi vznikom samostatného Rakúskeho cisárstva a známym revolučným hnutím polovice 19. storočia. Kniha vyšla ako štvrtý zväzok v rámci projektu Slavica – Slovania vo viedenských časopisoch a almanachoch predmarcového obdobia. Predchádzajúce tri diely boli venované Rusom, Poliakom a Rusinom a južným Slovanom. Štvrtý zväzok sa zaoberá územím dnešného Slovenska s jeho slovenským, ale i nemeckým, maďarským a ďalším obyvateľstvom. Piaty diel bude patriť krajinám Českej koruny, čím sa celá edícia uzavrie. Autorkou “slovenského” zväzku je Gertraud Marinelli – König, pracovníčka Komisie pre kulturológiu a dejiny divadla Rakúskej akadémie vied. Vo svojej práci vyhodnotila zmienky o Slovensku (Hornom Uhorsku – Oberungarn) vo viedenských časopisoch, a to s výnimkou náboženských (religiös), medicínskych, čisto vojenských, právnických (juridisch) a obchodných odborných časopisov, odborných žurnálov, časopisov pre deti a ženy, časopisov “zábavného čítania”, ako i denníkov a politických časopisov. Autorka sa sústredila na literárne, jazykovedné, filozofické, estetické, rétorické, historické, vzdelania sa týkajúce, umelecké, náboženské (Religion), právne (Recht), vlastivedné, politické ekonomie dotýkajúce sa, prírodovedné a matematické periodiká. Kniha je veľmi užitočná, pretože obsahuje bohatý pramenný materiál. Čo je však pre nás najdôležitejšie, sumarizuje aj zmienky o Kremnici. Ich prehľad uvádzam na nasledujúcich riadkoch. Články uverejnené v Allgemeine Wiener Musikzeitungu som prešiel aj v originály v Rakúskej národnej knižnici, keďže Marinelli-Königovej kniha obsahuje iba stručné charakteristiky jednotlivých statí a necituje ich v plnom rozsahu. A pretože práve plné znenie toho-ktorého článku je pre záujemcov o kremnické dejiny zo všetkého najzaujímavejšie.

Wiener-Moden-Zeitung und Zeitschrift für Kunst und schöne Literatur und Theater (Viedenské módné noviny a časopis pre umenie, krásnu literatúru a divadlo) informoval 4. novembra 1847, že publicista Jozef Tuvora (1811, Nitra – 1871 Viedeň) bol preložený z Viedne do

Kremnice, kde zastával funkciu zásobovacieho úradníka v mincovni.

V Literarischer Anzeigeri (Literarischer Anzeiger enthaltend Merkwürdigkeiten über Bücherwesen und Schriftstellerei - Literárny vestník obsahujúci zvláštnosti o knižnej kultúre a spisovateľstve) č. 88 z roku 1822 bol uverejnený príspevok M. Schmidla o literatúre písanej v nemeckom nárečí v Uhorsku. Vypočítava v ňom 8 nemeckých nárečových oblastí. Medzi nimi uvádza aj dialekt používaný v banských mestách Banskej Štiavnici, Kremnici, Banskej Bystrici a ďalších, ktorých obyvateľstvo bolo takmer výlučne nemeckej národnosti.

V roku 1821 vydal vo Viedni spisovateľ Ján Čaplovič – Jasenovský (1780 – 1847) zborník Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungern (Topograficko-historický archív Uhorského kráľovstva). V jednej stati v ňom profesor Zipszer z Banskej Bystrice opisuje aj obyvateľstvo Turčianskej stolice. Jazykovo charakterizuje túto oblasť ako slovenskú, i keď vzdelanejšie vrstvy hovorili tiež po nemecky a šľachta používala v spoločenskom styku aj maďarský a latinský jazyk. Obyvatelia Hornej a Dolnej Štubne (Ober- und Nieder-Stuben), Turčeka (Turtsek), Skleného (Szkleno) – uvedené obce patrili Kremnici – a Vrčika hovorili nemeckým dialektom, ktorý udivoval každého cudzinca. Živil sa obrábaním pôdy, drevorubačstvom, pričom drevo sa odvážalo do neďalekej Kremnice, pálením dreveného uhlia a výrobou z dreva vyrezávaného tovaru. Ich nárečie vzbudzovalo dojem, že sú potomkami stredovekých nemeckých kolonistov, ktorí žili a žijú v okolí Kremnice ako napríklad v Krahuliach (Bleifuß), Lúckach (Honneschay), Sklenom (Glosehaj) a Handlovej (Krikehaj). Priamo Kremnici a stredoslovenským banským mestám je venovaná samostatná kapitola knihy. Na stranách 259 – 261 sa v nej opisuje kremnická banská a hutná správa a tunajšia kráľovská mincovňa.

Annalen der österreichischen Literatur (Analý rakúskej literatúry) uverejnili v čísle 34 z mája roku 1802 recenziu na dielo J. Z. Oertelia Schematismus literarius zaoberajúce sa uhorským školstvom. V čísle 38 z toho istého mesiaca je zmienka o tom, že v Kremnici fungovalo v tom čase gymnázium. Kremnickému gymnáziu venoval pozornosť aj Intelligenzblatt zu den Annalen der Literatur und Kunst... (Listy inteligencie k Analóm literatúry a umenia...). Vo vydaní z mája roku 1807 sa dočítame, že profesor Beke, dovtedy druhý profesor krásnych vied na kráľovskom gymnáziu v Kremnici získal profesúru politických vied na Kráľovskej akadémii v Košiciach. Naopak profesúru v druhej gramatickej triede v Kremnici dostal Jozef Kubányi a miesto v poslednej gramatickej triede Štefan Cselko, predtým profesor maďarského jazyka v Banskej Bystrici.

Sonntags - Blätter

f ü r

heimathliche Interessen.

Herausgegeben

von

Dr. Ludwig August Frankl.

Nr

Wien, am 8. Mai 1842.

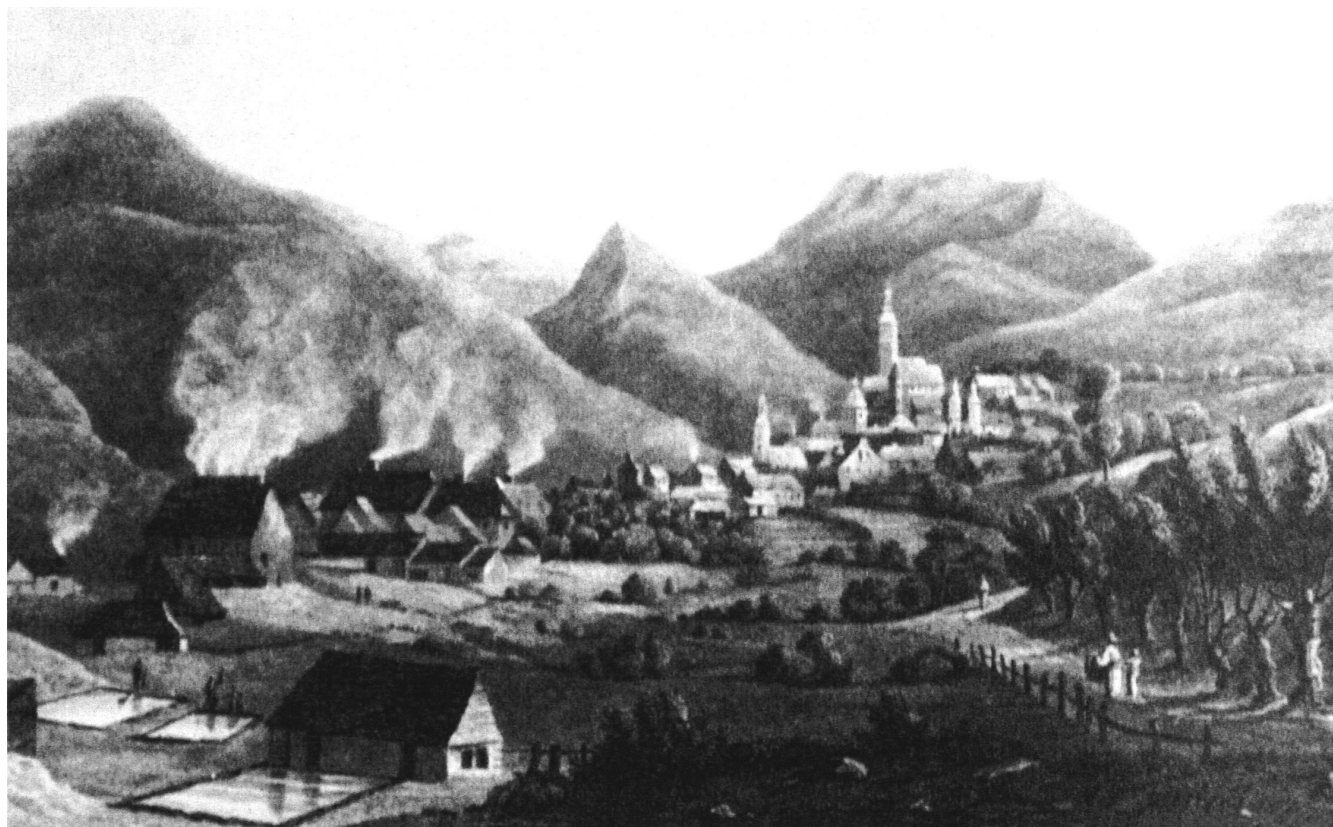
19.

Die jungen Schnelltrinker aus dem Becher des Lebens.

Von Karl Raimund Fröhlich.

Sage mir, mein Leser, haben Dir niemals in Wien, wenn die Violone eines Ernst, das Pianoforte eines Litz, das Violoncell eines Serrais, Dich in den gedrängt vollen Konzertsaal lockten, oder König Lear, Don Juan in's Theater, oder wenn Du im Frühling auf der Bastei wandelst, im Frühling, wo die Erwachungsmusik der Natur durch alle Herzen zittert und alle Häuser ihre bunten Menschenfluten entströmen lassen, haben Dir da niemals junge Männer begegnet mit finstern, müden Augen, als hätten sie schon in alle Grüfte des Lebens hinuntergeschrien, mit bleichen oder unnatürlich gerötheten Wangen, als wären sie schon von allen Freuden und Schmerzen bleich und roth gefüßt worden, mit feinen Linien um den Mund oder die Augen, leise eingeschnitten, nicht vom Alter, sondern von der Weltverachtung, Mißmuth und Lebensüberdruß, mit dem Gepräge innerer Verwilderung, innerer Ermüdung, mit dem Gepräge einer wüsten, matten Melancholie? Sage mir, hast Du nie Gelegenheit gehabt, das Innere solcher Menschen zu belauern, die sonderbare Werkstätte solcher Seelen zu erforschen, und nachzufolgen solch unglücklichen Geistern auf ihren Wanderungen, die sie machen durch ihre unterirdische, dämmende, abgrundsvolle A b a d o n n a - Welt? Ich meine hier jene Menschen, welchen der Titel zukommt, den ich meinem Aufsatze vorangeschickt habe: junge Schnelltrinker aus dem Becher des Lebens! Sie sind eine vermüthigte Erscheinung!

Titulná strana časopisu Sonntagsblätter (Nedeľné listy) z 8. 5. 1842, dočítať sa v ňom môžeme, že mince razené v Kremnici boli označované písmenom B

Málo známa veduta Kremnice zo začiatku 19. storočia,
z publikácie Pannon enciklopédia - Magyar ipar- és technika történet, vydané v roku 2000 v Budapešti

Texty týkajúce sa Kremnice uverejnili aj ďalšie rakúske časopisy. V roku 1827 to bol Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst (Archív pre dejiny, štatistiku, literatúru a umenie), v ktorého 101. a 102. čísle z 22. a 24. augusta boli publikované v plnom znení predpisy pre baníctvo v Kremnici a Banskej Štiavnici z roku 1528. Obe mestá navštívil takmer o tri storočia neskôr cestovateľ Franz Sartori a uverejnil o nich a ich baniach 14-stranovú cestopisnú stať vo svojej publikácii Naturwunder des Oesterreichischen Kaiserthumes 1 (Prírodné zázraky Rakúskeho cisárstva 1), ktorá vyšla v roku 1810 vo Viedni.

Medzi rokmi 1841 až 1848 vychádzal vo Viedni zaujímavý hudobný časopis Allgemeine Wiener Musik-Zeitung (Všeobecný viedenský hudobný časopis), ktorého vydavateľmi boli August Schmidt a Ferdinand Luib. V časopise sa nachádzajú aj viaceré zmienky o Kremnici a jej pozoruhodnom hudobnom živote. V nasledujúcej časti vás podrobne oboznámim s obsahom jednotlivých textov. V treťom ročníku časopisu, konkrétne v jeho 20. čísle zo štvrtka 16. februára roku 1843 bol uverejnený korešpondenčný príspevok neznámeho kremnického autora s iniciálami P. B. zo 6. februára. Pisateľ čitateľov informoval o skutočnosti, že magistrát slobodného hlavného banského mesta Kremnice povolil otvorenie verejnej hudobnej školy v meste. Od začiatku mája uvedeného roku v nej malo dostávať bezplatne dôkladné hudobné vzdelanie 18 žiakov. Redaktor s iniciálami D. R. poznamenal k tomu, že si tým kremnické úrady získali navždy srdcia mešťanov a študentov a že ide o krajšiu odmenu ako nejaké prchavé materiálne potešenie. Autor článku uviedol ďalej, že 2. februára štvrtý krát odznela v kremnickom františkánskom kostole tzv. krajinská omša (Landesmesse in B) Antona Diabelliho, pričom súhlasil s názorom redakcie, že táto omša by mala vyplniť existujúcu medzeru v hudobnom repertoári. Zároveň vyjadril nádej, že autor čoskoro napíše podobne dobrú cirkevnú skladbu. V 1. čísle z utorka 2. januára 1844 nachádzame v rámci korešpondencie príspevok známeho kremnického kapelníka Eduarda Kulku z 23. decembra 1843. E. Kulka - pochádzajúci z českej Zdobnice a zastávajúci miesto učiteľa hudby a od roku 1840 až do svojej smrti v roku 1861 miesto kapelnického majstra v Kremnici - oboznamuje v ňom čitateľskú obec s činnosťou novozaloženej kremnickej hudobnej školy. Konštatuje, že pomerne dobre pokročilo základné vzdelávanie v speve a hre na husle. Popritom sa niektorí žiaci

učili hrať aj na dychové nástroje. Na chod školy a vyučovanie vedecké dvoma učiteľmi dozeral člen mestskej rady Alexander Campione. Veľmi zaujímavá je skutočnosť, že kremnický kapelmajster informoval aj o existencii druhej, a to banskej hudobnej školy v Kremnici, ktorá zahájila svoju činnosť v novembri roku 1843. Jej úlohou bolo prehĺbenie poznatkov o hudbe medzi početným robotníctvom pracujúcim v baniach a stupách. Vyučovanie na tejto škole sa obmedzovalo na výučbu harmonickej hudby. Pre žiakov boli zakúpené za viac ako tristo zlatých hudobné nástroje, a to na nariadenie kráľovského banského radcu a správcu kremnických baní M. Packmanna, ktorý stál pri zrode školy. E. Kulka končí konštatovaním, že v sotva 5000-ovej Kremnici sa momentálne naozaj pre hudbu robí veľa. Uvedený článok poukazuje na to, že dejiny kremnického školstva sú veľmi pestré a bohaté. Veď v Kremnici neexistovala len slávna evanjelická humanistická škola alebo katolícke reálne gymnázium, ale aj ďalšie školy. Medzi nimi i spomenuté hudobné inštitúcie či "Rysovná škola pátra Christophora Šimaya, ktorú vo svojich pamätiach spomína básnik - žiak kremnického nižšieho gymnázia - Ján Kollár (1806 – 1809). V 22. čísle Všeobecného viedenského hudobného časopisu z utorka 20. februára 1845 bol v korešpondenčnej rubrike publikovaný príspevok neznámeho kremnického pisateľa s iniciálou M... z 12. februára uvedeného roku. Autor v ňom podáva správu o koncerte huslistu Jaquesa Stroneho. Na začiatku textu uvádza, že banské mesto Kremnica má len zriedka možnosť privítať hudobného umelca čo i len priemernej kvality, nehovoriac už o virtuózovi najvyššieho rangu, čo je veľká škoda. Inak tomu však bolo "pred krátkym časom", keď v meste vystúpil v rámci turné odchovanec viedenského konzervatória Jaques Strone. Na koncerte sa oplatilo zúčastniť, keďže huslistove výkony boli vynikajúce a "ťahy sláčikom na husle krásne". Podujatie bolo úspešné aj vďaka kapelníckemu majstrovi Eduardovi Kulkovi, ktorému sa podarilo získať počas predpredaja vstupeniek (subskripcie) početné a kultivované obecenstvo. Strone predniesol kompozície od Beriota a Ernsta, pričom podanie skladby Karneval v Benátkach od druhého menovaného skladateľa bolo skutočnou lahôdkou pre uši. Ako sa dopyčul pisateľ článku, Strone odohral po odchode z Kremnice tri takisto veľmi úspešné koncerty v susednej Banskej Štiavnici, odkiaľ odcestoval do Sedmohradska. S husľovým virtuózom sa roz-

lúčil želaním úspechov a srdečným nemeckým baníckym pozdravom Glück auf! V ďalšej časti svojho príspevku zhodnotil autor koncert profesora Stiglera z Viedne, ktorý v tých dňoch navštívil Kremnicu a predstavil tu svoj vylepšený "Acolodicon" či inak "Polymelodicon". Na koncerte bolo takisto pomerne veľa záujemcov a po každom kuse zožal viedenský profesor aplauz, v texte sa však konštatuje, že "čo ale pán Stigler myslel zlepšením jeho nástroja, zostáva pre nás záhadou." Napokon sa vo svojom článku autor venuje kremnickej cirkevnej hudbe (musica sacra). V rámci cyklu tzv. pastoraálnych omší si mohli Kremničania v tom čase vypočuť dvakrát najnovšiu omšu od pražského dómového kapelmajstra R. Führera. Dielo veľmi upútalo, pretože sa odlišovalo od "fidlikárčenia" typického pre tento druh hudby a spojilo krásu s cirkevno-náboženským motívom. Nakoniec zhodnotil pisateľ prevedenie skladby kremnickým orchestrom, pričom sa snažil byť objektívny, pretože vyzdvihol pozitíva aj negatíva v jej navíčení. Celkové prevedenie sa mu videlo dostatočne vzhľadom na možnosti orchestra jedného z provinčných miest. Vokály však mohli byť o niečo menej obsadené, menovite tenor, pretože skladateľ mal zrejme v úmysle nechať tento hlas ("Tenori im Tutti") pauzovať. Na veľa miestach znel rušivo takisto prísilný organový sprievod. Na čo bolo dobré tak silné pedálovanie na mieste klavírneho spôsobu hry, pri beztak dvojito obsadení basových vokálov?, položil si autor otázku. Crescendo (zosilňovanie) aj decrescendo sa potom nemohli prejavovať. Videlo sa mu, akoby organista Cserny nevedel, že v takýchto prípadoch je organový sprievod podriadený orchestru. A končí: "Vôbec organistovo zaobchádzanie s registrami poukazuje na malo hudobného vkusu a basta." Ja len dodám, že Matej Cserny pochádzal z Hostomic v Čechách, pôvodne bol v Kremnici trubačským tovarišom na veži, od roku 1824 organistom a od roku 1832 kremnickým mešťanom. V rámci sporu medzi mestom a mincovňou sa napokon nestal kapelníckym majstrom on, ale už spomenutý Eduard Kulka. Po Kulkovej smrti v roku 1861 bol za kapelníka vymenovaný Cserného syn rovnakého mena. Celkom na záver uvediem ešte dve notičky. V 58. čísle viedenského hudobného časopisu z 15. mája 1845 to bola správa o tom, že kremnický mestský a komorský kapelmajster Eduard Kulka zložil pri príležitosti inštalácie nového banskobystrického biskupa veľkú omšu, ktorá bola po skúškach hodnotená pozitívne. V čísle 126 z 21. októbra 1845 to bola informácia o tom, že uve-

dená Kulkova slávnostná omša bola predvedená obecnstvu v kremnickom františkánskom kostole, pričom bola prezentovaná s veľkým úspechom už pri spomenutej inštalácii banskobystrického biskupa.

Ako vidno, dejiny kremnického hudobného života sú naozaj veľmi bohaté a pestré. Ešte aj dnes je stále čo objavovať, menej známych či neznámych miest je v tejto oblasti pomerne veľa. Bohatá kremnická hudobná tradícia je dôležitým inšpiračným zdrojom, o ktorý sa môžu oprieť aj dnešní hudobníci a poslucháči.

Literatúra:

- Marinelli – König, G.: Oberungarn (Slowakei) in den Wiener Zeitschriften des Vormärz. Österreichische Akademie für Wissenschaften, Wien (Viedeň) 2004.
- Allgemeine Wiener Musik-Zeitung 20/1843, 1/1844, 22/1845, 58/1845 a 126/1845.
- Kuhn, M.: Komorská hudba banskej a mincovnej komory v Kremnici. Kremnický rumaj 2004/2, s. 9 – 11.
- Kollár, J.: Pamäti z mladších rokov života. Transcius, Liptovský Mikuláš 1997.
- Pittner, A.: Kremnickí novomešťania (neocives) zo zahraničia. In: Kremnica – zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici. Gradus, Martin 1992, s. 117 – 135.
- Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 46. diel. Viedeň 1882.

Zusammenfassung

Erwähnungen über Kremnitz in den österreichischen Zeitschriften in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Es wurde im Jahre 2004 ein interessantes Buch mit der Beziehung zum Gebiet der heutigen Slowakei im Verlag der Österreichischen Akademie für Wissenschaften veröffentlicht - Oberungarn (Slowakei) in den Wiener Zeitschriften des Vormärz. Dieses Buch wurde von Gertraud Marinelli – König aus der ÖAW geschrieben und es ist sehr nützlich, weil es das reiche Quellenmaterial enthält. Im Rahmen dessen resümiert man auch die Erwähnungen über die Stadt Kremnitz. Im Beitrag sind sie kurz beschrieben und die Aufsätze aus der Allgemeinen Wiener Musikzeitung gründlicher behandelt. Die letzt angeführte Texte erforschte Verfasser im Original in der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien.

Wiener-Moden-Zeitung und Zeitschrift für Kunst und schöne Literatur und Theater informierte am 4. November 1847, dass Publizist Joseph Tuvora von Wien nach Kremnitz versetzt wurde, und zwar als Beamte der Kremnitzer Münzstätte. Im Literarischen Anzeiger enthaltenden Merkwürdigkeiten über Bücherwesen und Schriftstellerei Nummer 88 aus dem Jahre 1822 wurde der Beitrag von M. Schmidl über die in den deutschen Dialekten geschriebenen Literatur herausgegeben. Er zählt 8 deutsche Sprachinseln in Ungarn auf, darunter auch die in den Bergstädten Schemnitz und Kremnitz gebrauchte Mundart. Es veröffentlichte Schriftsteller Ján Čaplovič – Jasenovský (1780 – 1847) 1821 die Publikation Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn in Wien. Man beschreibt darin auch die Bevölkerung des Komitates Turz mit den deutschen Gemeinden, die der Stadt Kremnitz gehörten, und in eigenem Kapitel direkt diese Stadt mit ihrer Bergbau-, Hütten- und Münzverwaltung. Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst Nummer 101 und 102 1827 publizierte die Bergbauvorschriften für Kremnitz und Schemnitz aus dem Jahre 1528. Beide Städte besuchte Weltreisender Franz Sartori, der die Reise im Buch Naturwunder des Oesterreichischen Kaiserthumes 1 aus dem Jahre 1810 auswertete. Zwischen Jahren 1841 – 1848 wurde eine interessante Musikzeitschrift in Wien herausgegeben - Allgemeine Wiener Musik-Zeitung. Es gab darin auch mehrere Erwähnungen über die Stadt Kremnitz und ihrem Musikleben. Es befindet sich zum Beispiel in der Nummer 1 aus 1844 eine beachtenswerte Nachricht von Kremnitzer Kapellmeister Eduard Kulka. Er informierte über zwei neuen Musikschulen, die in Kremnitz gegründet wurden. Eine wurde von der Stadt und die andere von Bergbauamt verwaltet.

Hlavné námestie v Kremnici,
pohľadnica z konca 19. storočia

Kremnické hutníctvo do polovice 18. storočia

Ivana Niklesová

Hutníctvo ako výrobná činnosť predstavuje poslednú etapu pri získavaní kovu zo suroviny – nerastu. Začiatky hutníctva boli neoddeliteľne spojené s baníctvom a prvé primitívne pece sa stavali priamo pri dobývkach. Ťažiarke spoločnosti, ktoré vznikali združením jednotlivých ťažiarov, začali so stavbou väčších hút a zložitejších hutníckych pecí.

Vývoj hutníctva v 14. – 15. storočí

O dejinách hutníctva sa dozvedáme z pramenných dokumentov len málo. Domnievame sa, že to môže byť spôsobené absenciou dokumentov viažucich sa k tejto problematike (viac sa dozvedáme o baníctve ako takom a o mincovníctve), no môže to byť spôsobené aj zničením listín požiarmi, ktorými Kremnica často trpela. Spomeňme požiar v roku 1560, kedy v meste zhorelo 95 domov a archív, požiar na Dolnej ulici v roku 1599, keď zhorelo 40 domov, požiar v banských hutách v roku 1625 či požiar v meste v roku 1690.

Hutníctvo možno zaradiť tak ako k baníctvu, tak aj k mincovníctvu. Dokonca spočiatku fungovali huty v rámci baní. O tom, že sa huty spočiatku v Kremnici nachádzali v doline Soler (východne od centra mesta) a nie ako neskôr v doline Colner (tam priamo pri baniach vznikla aj najstaršia kremnická mincovňa, dolina leží severozápadne od centra mesta) sa dozvedáme z prekladu Bedricha Gayera: „Keď sa koncom 19. storočia zavádzal vodovod, boli vykopané ryhy hlboké 120 - 130 cm. Pri odbočke k domu č. 101 pri moste ležiacom oproti evanjelickému kostolu sa našla 1 - 2 cm vrstva dreveného uhlia. Na tom by nebolo na prvý pohľad nič zvláštne, ale pri rozbere materiálu sa zistilo, že sa jedná o viaceré kusy hutníckej trosky. Ide teda o lokalitu prastarej huty.“

Druhá o niečo menšia huta sa nachádzala pri bráne toho istého domu. Niekoľko rokov pred týmto nálezom nechal Dr. Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský vo svojom dvore domu č. 99 vykopáť kanál, kde sa našlo viacero kusov síry a pri kopaní vápennej jamy sa našlo banícke kladivo. Tieto nálezy svedčia o tom, že sa tu nachádzala taviareň kovov. Z povedaného je zjavné, že prví baníci v Kremnici ešte nepoznali, nestavali a nepoužívali huty a rudu museli taviť v otvorenom ohni.

Ich presun do doliny Colner dokazuje pôvodné nálezisko vo veľkosti menšej ako predošlé v dnešnej lokalite Nová dolina. V 60. alebo 70. rokoch 20. storočia, keď vtedajší erárny banský správca Eduard Makutz spojil Novú dolinu s tzv. Kaiserswegom – cisárskou cestou (dnešnou Banskou cestou), musel preraziť jednu haldy, v ktorej boli objavené viaceré pásy, horizontálne uložené v šikmom smere z údolia oproti Šturcu. Nachádzali sa jedna nad druhou

a svojou tmavou farbou sa odlišovali od farby materiálu haldy. Po dôkladnom preskúmaní sa tieto 1 – 3 cm široké pásy skladali z popola, uhlia a vrstvy trosiek. Tieto taviarne mali kruhovú formu s priemerom 1 – 2 m, najspodnejšia bola iba 80 cm nad pôvodným terénom a bola najstaršou. Po uplynutí určitého času bola zasypaná hlušinou, aby vytvorila miesto pre ďalšiu taviareň. Vek haldy sa dá presne len ťažko určiť, ale podľa polohy a skladby haldy pochádza pravdepodobne z obdobia pred uplynulého tisícročia.

V najstaršej listine kremnickej mestskej rady z roku 1331 je vymenovaný celý hnuteľný a nehnuteľný majetok banského podnikateľa Jeclina z Olfu, ktorý pozostával z troch banských mlynov s hutou (chaza) a s jednoduchými stupami (contum, kolbe) v doline Colner. Vlastnil zariadenia na spracovanie rudy v hodnote 125 hrivien a dom s pozemkom v hodnote 10 hrivien. Banských a hutníckych zariadení bolo v tom čase v Kremnici nepochybne viac. Vedľa V Jeclinovom susedstve sa uvádzajú ďalšie tri banské mlyny, z ktorých jeden patril

Kadoldovi, druhý prisáznemu Mikulášovi Mazalderovi a tretí spolu so stupami richtárovi z Pukanca. Išlo teda spolu o šesť banských mlynov, jednu hutu a dve stupy. Známa je aj ich cena v hrivnách. Banský mlyn s jedným kolesom stál 30 hrivien, mlyn s dvoma kolesami a hutou odhadli na 40 hrivien a tretí mlyn mal hodnotu až 50 hrivien. O hutách a stupách sa hovorí ako o doplnkových zariadeniach. Keďže už v roku 1331 bolo baníctvo pokročilé, nepochybujeme, že mesto muselo jestvovať už pred udeľením privilégia. Stupy boli zariadenia na drvenie rudy. Kladivo baníka tu nahradili tlky. V stupách sa drvila ruda na sucho (do roku 1512), neskôr za použitia vody na mokro. Získaný rmut sa triedil gravitačne na splavoch. Zrnká zlata sa zachytávali v žľaboch na ovčej koži – rúne, neskôr na plachtách. Práve po drvení a triedení sa ruda (rmut, šlich) dostávala na hutnícke spracovanie.

Dôležitým prameňom pre najstaršie obdobie je daňový súpis obyvateľov mesta z roku 1442. Vtedy bolo v Kremnici celkom štyridsať banských mlynov a dvanásť hút. Z toho v doline Colner bolo banských mlynov 31 a vo veľkej a strednej vode Bys-trickej doliny (Solergrundt) 9. Za banský mlyn sa na stred-

nej vode v doline Soler platila suma iba 3 zlaté a za jednu hutu 1 – 2 zlaté. Dôležitý je pre nás poznatok, že robotníci pri banských mlynoch nemali výsadné postavenie. Baníkov – banských robotníkov (haviarov) i robotníkov pri banských mlynoch a hutách najímali týždenne do práce pre ťažiarov prostredníctvom hutmanov a šafárov a na čele so šafárom tvorili pri jednom banskom mlyne, prípadne hute pracovnú skupinu robotníkov v počte asi desať. Zoznam ťažiarov podľa súpisu z r. 1442 (podľa topograf. celkov):

Najstaršie hospodárske a sídelné centrum Kremnice pri ústí doliny Colner, výrez z veduty z roku 1742

- Conradt Rolner, kremnický komorský gróf (r. 1440 – 1443) a najväčší ťažiar, vlastnil 7 banských mlynov a dom na námestí
- Jacob Tyndel, ťažiar, vlastnil 6 banských mlynov, 1 hutu a dom na námestí
- Hans Greczer, ťažiar, vlastnil 2 banské mlyny a dom v Solergrunde
- Feygengraff, ťažiar, vlastnil dom na námestí
- Peter Alt, ťažiar, vlastnil dom v Solergassen
- Claus Lemmel, ťažiar, 3 banské mlyny a 1 huta
- Modrer, ťažiar, 3 banské mlyny
- Gutgessell, pravdepodobne spoločník komesa, býval na námestí
- Froncz Münczer, minciar, býval na námestí
- Albricht, ťažiar, 3 banské mlyny
- Michal Pawer, ťažiar, 2 banské mlyny, býval na námestí
- Hopp, býval na námestí
- Christinus, býval na námestí

Turzovci a Fuggerovci v Kremnici v 15. a 1. polovici 16. storočia

Posledná štvrtina 15. storočia zastihla kremnické baníctvo v pomerne zložitej situácii. Kremnica si naďalej udržala nezastupiteľné miesto a úlohu pri zámene drahých kovov, ich záverečnom hutníckom spracovaní a mincovaní. Práve tieto činitele zohrali dôležitú úlohu pri vstupe Turzovcov a Fuggerovcov do Kremnice. Vstupom do Kremnice sa im naskytla možnosť ovládnutia trhu bez ďalšieho expandovania do nových miest pôsobnosti a bez vytvárania faktórií v ostatných stredoslovenských banských mestách. Toto konštatovanie sa dotýka Banskej Štiavnice, vtedajšieho najväčšieho producenta zlata a striebra. Mesto a ťažiar sa stali závislými na dodávkach olova od Turzovcov. Do Kremnice sa odovzdávali vytŕažené zlatostrieborné rudy, pričom operácie od zámeny po finálne hutnícke spracovanie a následné mincovanie ovládali Turzovci.

Turzovci dodávali Kremnici olovo a kvalitnú zrnenu meď, ktorú využívali v záverečných procesoch oddeľovania zlata a striebra v kremnickej cementovni, ako jedinom zariadení v celej stredoslovenskej banskej oblasti.

Turzovci za podpory Fuggerovcov vstúpili do Kremnice v období, ktoré niektorí autori staršej generácie montánných historikov označili za koniec doby „zlatej Kremnice“, a to najmä z pohľadu poklesov výnosnosti ťažby a celkového stavu banských prevádzok. Komora, ťažiar a mesto podnikajúci v baníctve nemali k dispozícii investičný kapitál. Ten mali priniesť do Kremnice Turzovci s pomocou Fuggerovcov.

Ján Turzo získal kremnickú banskú a mincovú komoru do nájmu s titulom komorského grófa v roku 1498. Za dôležitú pokladáme v čase nájmu Turzovcov a Fuggerovcov činnosť cementovne v Kremnici. V cementovni prebiehal záverečný zrydzovací proces, zlato a striebro sa oddeľovalo za použitia meďi, olova, tehlového prášku a soli. Pri zámene v cementovni sa prevádzala kontrola kvality kovov. Funkciu skúšača drahých kovov a kontrolóra kvality pri razbe mincí vykonával už od 14. storočia tzv. pizetár. Bol ním ostrihomský

arcibiskup alebo jeho zástupca a sídlil v dome priamo na námestí.

V druhej polovici 15. storočia je s kremnickou cementovňou spojená rodina Langsfelderovcov a ich príbuzných, ktorí prijali podľa pracovného zamerania priezvisko Schaidler, v slovenskom preklade lúčbár.

Prehľad nájomcov lúčobne (cementovne) do nástupu Turzovcov v roku 1505:

- mešťan Kristanus (1441)
- Augustín Langsfelder (1475)
- Ján Langsfelder/Schaidler
- Jánova manželka Barbora (Šafárová) – zdedila po ňom okrem iného dva banské mlyny a hutu (1495), získala potvrdenie práv skúšača a cementovňu pre seba a synov Jána a Ondreja (1496)
- Juraj Turzo odkúpil práva od Barbory za tisíc dukátov (1505)
- Jurajov syn Krištof
- prívrženec Turzovcov kremnický komorský podgróf Ján Hüb (do roku 1525)
- komorský gróf B. Beheim a kráľovský pokladník Imrich Serenčes z v. Fortunatus, ktorí spravovali cementovňu iba krátko

V rokoch 1525 – 1526 sprostredkoval Alex Turzo u kráľovského dvora Antonovi Fuggerovi nájom kremnickej mincovne. Fuggerovci cementovňu a lúčobňu spravovali pomocou svojich faktorov až do obdobia vyvrcholenia sporov kráľovnej Márie s bratom Ferdinandom o venny majetok uhorských kráľovien.

V Kremnici sa podľa výkazov Schaidera prijalo zlato s určitým obsahom striebra, následne sa v turnusoch vykonal zrydzovací proces - cementácia. Po nej sa v jednotlivých rokoch spolu so zásobami pred roku 1486 vykázalo zlato s dukátovým stupňom rýdzosti (23 karátov a 9 granov):

1046 hrievien (256,8 kg), 1117 hrievien (274,2 kg), 1139 hrievien (279,6 kg), 1117 hrievien (274,2 kg), 920 hrievien (225,9 kg), 844 hrievien (207,2 kg), priemerná ročná produkcia bola 1254 hrievien (307,9 kg). Pre porovnanie uvedme, že priemerná ročná produkcia zlata v Sibíri bola 1123 hrievien (275,5 kg) a v Baia Mare v Sedmohradsku 2500 hrievien (613,85 kg). V čase nájmu Turzovcov začiatkom 16. storočia bola ročná produkcia zlata v stredoslovenských banských oblastiach 745 hrievien (182,9 kg).

Nástupom B. Beheima do funkcie grófa v roku 1524 sa ukončilo priame pôsobenie Turzovcov v Kremnici, aj keď tu pôsobili v podobe svojich zástupcov až do roku 1551. V tom čase sa, ako sme už na začiatku spomenuli, baníctvo nachádzalo v zlom položení.

Pred polovicou tridsiatych rokov 16. storočia prevzala jednu z najväčších banských prevádzok - Hlbokú banskú dedičnú štôlnu prostredníctvom komory kráľovná Mária spolu s niektorými malými súkromnými ťažiarstvami. Na týchto základoch vzniklo najväčšie a najvýznamnejšie

erárne kremnické ťažiarstvo Goldkunsthändler (GKH). O produkciu GKH sa zachoval súvislý výkaz produkcie z roku 1548 – 1591, ktorý bol publikovaný v roku 1967 a analyzovaný v roku 1978. GKH sa zaoberal aj hutníckym spracovaním zlata v Kremnici.

S príchodom Turzovcov sa očakávalo riešenie mnohých problémov. Turzovci z titulu komorských grófov zaviedli viaceré opatrenia pre zlepšenie baníctva, pre kontrolu zámeny kovov, snažili sa z titulu zastávaných funkcií zabezpečiť z kráľovského dvora podporu na budovanie viacerých banských diel, zvlášť pre-

**Juraj Turzo v rodinnej kronike Fuggerovcov,
z publikácie Pramene k dejinám Slovenska
a Slovákov (Bratislava 2004)**

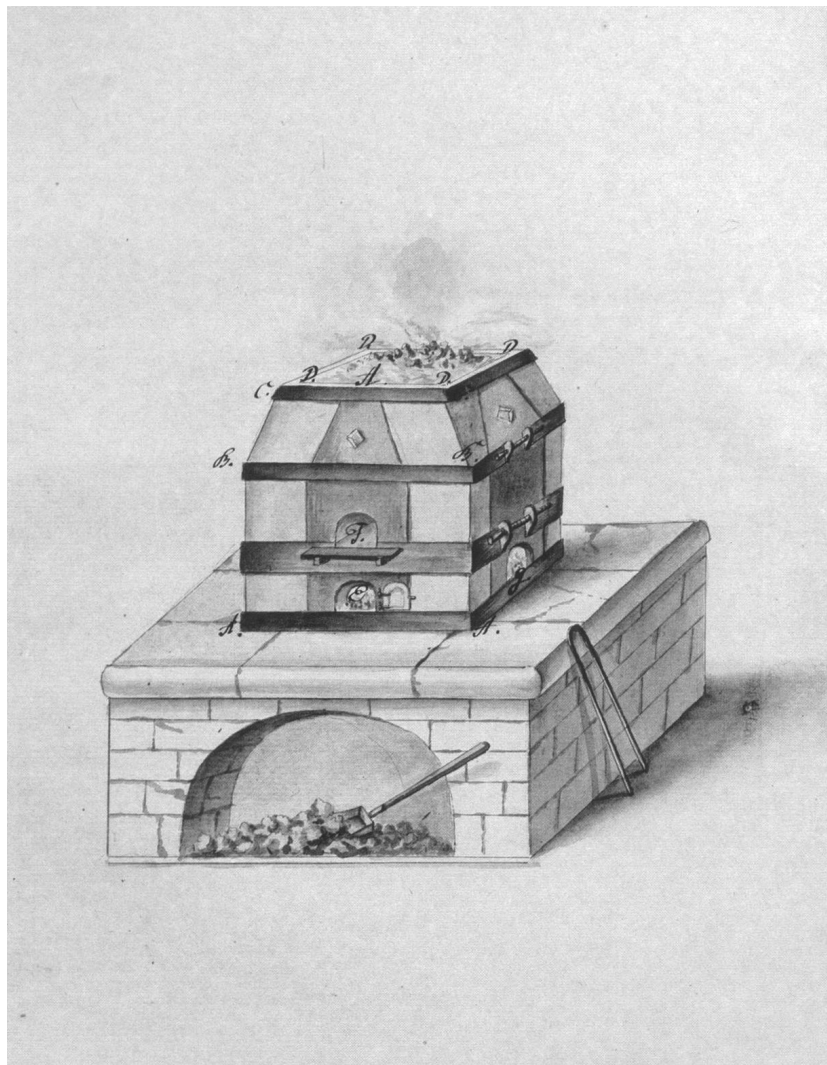

potrebných odvodňovacích diel. Na druhej strane vydané vlastné opatrenia nerešpektovali a porušovali, ako v prípade vývozu drahých kovov, keď obchádzali povinnú zámenu v komore.

Obdobie nájmu Fuggerovcov ukončuje významnú etapu vývoja Kremnice, kedy sa spracúvalo zlato v meste. Aj keď už Kremnica v produkcii zlata nikdy nedosiahla také výsledky ako približne do začiatku 15. storočia, zostávala „zlatá“, nakoľko sa v nej sústreďovali drahé kovy k zámene z celej stredoslovenskej banskej oblasti. Hutnícky sa spracúvali a prevádzkala sa razba mincí.

Hutníctvo v 16. storočí

O úpravníctve a hutníctve sa dozvedáme v 16. storočí zo Súpisu stúp, mlynov, splavov a hút v Kremnici z roku 1578, ktorý je najúplnejším známym súpisom tohto druhu v meste. Pôvodom

Skúšobná pec, 18. storočie

dokumentu je mestská rada ako reprezentantka ťažiarov. Koncipstom dokumentu je kremnický notár Leonard Tielesch. Dôvodom jeho vzniku bola skutočnosť, že mal slúžiť ako podklad na získanie (bezúročnej) pôžičky pre ťažiarov na výstavbu úpravní a hút.

Dôvodom veľkej výstavby úpravní a hút v Kremnici bolo podľa dokumentu úsilie vybudovať hospodársky a na obyvateľov početné mesto na obranu proti tureckému prenikaniu. Historický rozbor okolností výstavby však ukazuje, že príčiny boli predovšetkým hospodárske: priblížiť úpravne a huty k baniam, aby sa ušetrilo na doprave. Ťažiar sa zadlžili predovšetkým pri výstavbe diel v Novej doline. Stavali ich v roku 1571 – 1578. Mlyny chceli preložiť zo Starej doliny (Soler) v tom istom poradí, ako stáli tam. V roku 1578 sa však snem zaoberal otázkou opevnenia oblastí susediacich s Turk-

mi a medzi nimi i okolia banských miest. Argumentácia súvisiaca s protitureckou obranou mohla mať najväčšiu nádej na úspech.

Súpis stúp, mlynov, splavov a hút zachytáva všetky úpravne a huty v banskej oblasti od Piargov (dnes časť obce Kremnické Bane situovanej na sever od Kremnice) až po Hornú Ves (3 kilometre južne od mesta). Trasa má dĺžku asi osem kilometrov. Mnohé objekty uvedené v súpise vieme lokalizovať, ba niektoré z nich jestvujú aj dnes. Tým sa súpis stáva základom na štúdium vývoja Turčkovského vodovodu, teda energetiky, úpravníctva a hutníctva. Jednotlivé druhy úpravní dokument uvádza tak, ako nasledovali za sebou na trase vodovodu a tým objasňuje aj postup upravovania rudy.

Súpis stúp, mlynov, splavov a hút z roku 1578 sa zachoval v koncepte. Nie je bližšie datovaný, ale vznikol najneskôr na jar 1579, keď v apríli prišli do Kremnice kráľovskí komisári na pochôdzku baní. V rámci hutníctva nás zo súpisu zaujímajú čísla 7, 36 a 48 až 51:

- 7. Mehr ain schmolzhütten mit 2 ofen (taviareň s dvoma pecami)
- 36. Item ein schmolzhütten mit 2 ofen (taviareň s dvoma pecami)
- 48. Item zu Ihrer Majestät ciment hutte mit 2 ofen (majetok jeho veličenstva – cementáreň s dvoma pecami)
- 49. Item des Mathes Winckhlers schmolzhütten mit 2 ofen (– taviareň s dvoma pecami patriaca Matesovi Winckhlersovi)
- 50. Mehr auf Ihrer Majestät schmolzhütten mit 2 ofen (taviareň jeho veličenstva so štyrmi pecami)
- 51. Namhafften der ribarischen erben schmolzhütten mit 2 ofen (taviareň menovite rodu Ribarských s dvoma pecami).

Vývoj hutníctva v 17. storočí

Prvá polovica 17. storočia sa niesla v Kremnici v znamení všeobecnej krízy hutníctva. Na základe sťažností na vysoký úbytok drahých kovov bol v roku 1627 vydaný príkaz eráru, aby odborníci z Kremnice a Banskej Bystrice opäť preskúmali úroveň hutníctva. Pri skúšobných tavbách boli zistené straty, priemerne 27,2 % zlata a 26,9 % striebra. Výsledky poukázali na nízku úroveň hutníctva.

Keď v roku 1636 zhorela erárna huta v Hodruši, erár namiesto nej začal využívať Hornú hutu (Stadtgrunder Bleihutte) v Banskej Štiavnici. Pri ďalšej inšpekcii v roku 1638 komisia doporučila pridávať k hodrušským rudám namiesto čistého olova, ktoré sa dovážalo, vlastné olovené rudy. Pokusy s použitím olovených rúd pri tavení namiesto olova znamenali následne pozdvihnutie úrovne hutníctva aj v Kremnici. Druhá polovica 17. storočia bola obdobím vrcholnej ťažby zlatostrieborných rúd a stúpla i produkcia zlata a striebra. Hoci kovnatosť už začala klesať, zvýšením ťažby a zdokonalením úpravy výroba kovu vzrástla.

Zároveň pokračoval proces preberania hút banským erárom. Išlo totiž o strategické suroviny a bolo v štátnom záujme, aby sa výroba kovov úspešne rozvíjala a ich produkcia vzrástala. Nasledovalo obdobie úspešných technológií v oblasti hutníctva, ktoré sú podrobne známe.

Hutníctvo v 18. storočí

Koncom 17. a začiatkom 18. storočia boli v Kremnici v prevádzke tri huty. Išlo o jednu erárnu hutu so šiestimi taviacimi pecami a jednou zháňacou pecou a dve menšie ťažiarske huty s dvoma šachtovými pecami. V 20. rokoch 18. storočia bola veľká erárna huta ešte viac zväčšená a zmodernizovaná. Najvyššie miesta riadiace hutníctvo v stredoslovenskej banskej oblasti z nej chceli urobiť centrálnu hutu na zhutňovanie zlatých a strieborných rúd tejto oblasti. V roku 1727 erár odkúpil jednu z menších kremnických ťažiar-

ských hút, ktorá dovtedy patrila podnikateľskej spoločnosti Roth. Posledná kremnická súkromná huta tu pracovala do roku 1759.

Za účelom zlepšenia a zmodernizovania hutníckej výroby v stredoslovenskej banskej oblasti bol sem pozvaný skúsený odborník z Čiech Kristián Heüppel. Heüppel spolu s dvoma hutníkmi z Čiech bol povolaný na Slovensko v roku 1731. Najprv pôsobili v Banskej Bystrici. Tu v roku 1732 zlepšovali a skvalitňovali hutnícku technológiu výroby zlatostriebra podľa saských metalurgických spôsobov. 18. mája 1733 bol spomínaným dvom českým hutníkom, ktorí prišli s Kristiánom Heüppelom, povolený návrat do Čiech. Heüppel dostal príkaz zostať „dlhší čas“ v oblasti dolnouhorských banských miest a tu pokračovať v zlepšovaní hutníckych technológií.

Dokument z 3. apríla 1734 nás informuje o tom, že po smrti hlavného komorského grófa von Sternbacha bolo Kristiánovi Heüppelovi, hutníckemu majstrovi z Čiech, zverené hlavné direktorstvo (Ober Dirrection) kremnického hutníctva. Pre Heüppela bola vytvorená zvláštna úradná funkcia a hodnosť hlavného direktora (riaditeľa) hutníctva v celej stredoslovenskej banskej oblasti. Nielenže teda stál na čele kremnickej huty ako hlavného hutníckeho závodu, ale bol na čele aj ostatných hút v stredoslovenskej banskej oblasti.

Z tohto obdobia sa nám zachovalo množstvo archívnych materiálov, informujúcich o rôznych tavebných skúškach v hutách, ktoré dal vykonať Kristián Heüppel za účelom zistenia najoptimálnejšej hutníckej technológie. Heüppel ako najväčší odborník na hutníctvo v oblasti bol aj inštruktorom hutníctva na práve vzniknutej Mikovíniho Baníckej škole (1735). Celkovo možno skonštatovať, že Heüppel nenavrhol nejaké prevratné zmeny, ale len drobné vylepšenia. Išlo mu hlavne o úspory olova pri zhutňovaní a minimalizovanie strát drahého kovu.

V tomto období prežívalo drahokovné baníctvo na strednom Slovensku konjunktúru. To kladlo veľké nároky na hutníctvo. Vyťažené rudy a vyrobené koncentráty bolo treba kvalitne hutnícky spracovať. Bolo jasné, že súčasné hutnícke kapacity nebudú schopné spracovať také množstvá rúd. V 20. a 30. rokoch 18. storočia vznikli preto viaceré projekty riešenia, prestavby a skvalitnenia hutníctva v stredoslovenskej oblasti. Už v polovici 20. rokov poslala Dvorská komora vo Viedni Hlavnému komorskogrófskemu úradu v Banskej Štiavnici (HKG) nariadenie, aby sa zaoberal riešením zvýšenia kapacity tunajšieho hutníctva. HKG vo svojej odpovedi, ktorú vypracoval Kristián Heüppel, navrhol výrazné rozšírenie kremnickej huty a vybudovanie veľkých skladov na drevo a drevené uhlie pri hute, ktoré sa sem malo dovážať z blízkeho i ďalekého okolia. Tieto opatrenia síce Dvorská komora schválila a stavba veľkých skladových priestorov v kremnickej hute sa realizovala, predsa však Dvorská komora s takýmto riešením situácie nebola spokojná. Nariadila preto hlavnému komorskému grófovi Jánovi Nepomukovi Mitrovskému, aby celú záležitosť ešte dobre premyslel a zabezpečil vypracovanie odborného poriadku a návrhu na riešenie tejto záležitosti.

Za tejto situácie vznikol v roku 1734 návrh na postavenie úplne novej veľkej huty pri Žarnovici. Autormi návrhu boli Ľudovít Albert Thavonath, bývalý hlavný komorský gróf a Erasmus Schickmayer, pracovník hlavnej účtarne Dvorskej komory vo Viedni. Heüppel bol proti stavbe tejto novej huty. Trval na tom, že situáciu možno riešiť rozšírením kremnickej huty. Ďalšie odborné posudky vypracovali Jozef Kaschnitz, radca Dvorskej komory a hlavný geometer stredoslovenských banských miest Samuel Mikovín. Nakoniec bol projekt výstavby novej huty pri Žarnovici schválený. Rozhodla tá skutočnosť, že žarnovickú hutu bude možné veľmi ľahko a lacno zásobovať drevom a dreveným uhlím z okolitých lesov a uhliarní.

V 40. rokoch 18. storočia bola reforma hutníctva v stredoslovenskej banskej oblasti dokončená. Bol vytvorený systém troch hlavných hút – kremnickej, žarnovickej a banskobystrickej. Len tu sa vykonával celý hutnícky proces. V ostatných menších hutách sa robilo len prvé, prípadne druhé štádium zhutňovania. Poloprodukt sa potom posielal do spomenutých tzv. hlavných hút.

Kremnická huta zostala až do konca 18. storočia najväčšou a najvýkonnejšou hutou v stredoslovenskej banskej oblasti. V 60. rokoch 18. storočia mala 12 šachtových taviacich pecí, 1 plameňovú pec, 1 gliedovú pec, 2 zháňacie pece a 10 pražiacich pecí, ktoré boli rozmiestnené v dvoch pražiacich hutách. Pri hute bola aj veľká skúšobňa kovov (Probiergaden), najväčšia v stredoslovenskej banskej oblasti.

Literatúra a pramene:

- Sombathyová, M.: Z histórie hutníctva v banskoštiavnickej oblasti. In: Sborník slovenského múzea XVIII, Erland, Banská Bystrica 1997.
- Gayer, Bedrich: Výpisky z rukopisu kremnického archívára Pavla Křížku „Altertümer der Stadt Kremnitz“ (Starožitnosti mesta Kremnice) a. Miesta hüt (Die Schmelzstätten). Štátny archív Banská bystrica – pobočka Kremnica, fond Pozostalost' Bedricha Gayera, krabica č. 8, 1986.
- Lamoš, T.: Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430. Stredoslovenské obyvateľstvo, Banská Bystrica 1969.
- Čičaj, M.: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII. - Turci v Uhorsku. Literárne informačné centrum, Bratislava 2005.
- Čelko, M.: Thurzovci, Fuggerovci a kremnické zlato. In: Acta Historica Posoniensia I – Štúdie z baníctva a banského podnikania. Katedra všeobecných dejín FF UK, Bratislava 2001.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica 1928.
- Lamoš, T. Archív mesta Kremnica -sprievodca po fondoch a zbierkach. Slovenská archívna správa PV, Bratislava 1957.
- Kupča, J.: Súpis stúp, mlynov, splavov a hüt v Kremnici z roku 1578. In: Sborník slovenského banského múzea IX., Osveta, Martin 1979.
- Kamenický, M.: Príspevok k dejinám hutníctva v Kremnici v 18. storočí. In: Spravodaj Banského výskumu v Prievdizi 4-5, 2000.
- Finančný archív - archív Dvorskej komory Viedeň (Finanzarchiv - Hofkammerarchiv), fond Hofffinanz a Münz- und Bergwesen, Reperórium z roku 1733, pag. 141, 196, 225, 503.
- Kamenický, M.: Stredoslovenské striebro a jeho hutnícke spracovanie do konca 18. storočia. Veda SAV, Bratislava 1995.

Zusammenfassung

Das Kremnitzer Hüttenwesen bis Hälfte des 18. Jahrhunderts

Das Gold wurde in Kremnitz schon vor der Erteilung der Stadtprivilegien im Jahre 1328 gewonnen. Daneben mussten da auch die Hütten sein, was die mehrere Ausgrabungen belegen – im sogenannten Solertal und ebenfalls im Neuental (oder Colnertal), bei deren die Schlacke entdeckt worden waren.

Es werden die Hütten auch in der ältesten Urkunde der Stadt Kremnitz aus dem Jahre 1331 erwähnt. Der Besitz des Bergbauunternehmers Jeclinus aus Olf bestand aus drei Bergbaumühlen mit einer Hütte (chaza) und einfachen Pochwerken im Tal Colner. Nach dem Zinsverzeichnis aus 1442 waren 40 Bergbaumühlen und 12 Hütten in der Stadt. Im Jahre 1498 erhaltete Johann Thurzo die Kremnitzer Bergbau- und Münzkammer in Vermietung. Thurzo mit seiner Familie beherrschte die Goldförderung, zugleich aber auch seine Hütten- und Münzverarbeitung. In den Jahren 1525 – 1526 halfen sie der Familie Fugger, den Kremnitzer Scheidgaden zu bekommen. Es informiert uns über das Kremnitzer Hüttenwesen im 16. Jahrhundert das Verzeichnis von Poch- und Schlammwerken, Bergbaumühlen und Hütten in Kremnitz aus dem Jahre 1578. Es sind darin auch die folgende Eintragungen angeführt: „Mehr ain schmolzhütten mit 2 ofen... Item ein schmolzhütten mit 2 ofen... Item zu Ihrer Majestät ciment hutte mit 2 ofen... Item des Mathes Wincklers schmolzhütten mit 2 ofen... Mehr auf Ihrer Majestät schmolzhütten mit 2 ofen... Namhafften der ribarischen erben schmolzhütten mit 2 ofen...“ Die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts war im allgemeinen die Krisenzeit des Hüttenwesens. Ende dieses Jahrhunderts und am Beginn des folgenden Jahrhunderts waren drei Hüttenwerke im Betrieb in Kremnitz. Es ging um eine ärarische Hütte mit sieben Ofen und zwei Privathütten mit zwei Ofen. In den 20-er des letzt angeführten Jahrhunderts wurde die Staatshütte vergrößert und modernisiert. Um auch weiter die Hüttenwerke zu entwickeln, war 1731 der Hüttenfachmann Christian Heüppel aus Böhmen her berufen. In den 40-er Jahren des 18. Jahrhunderts wurde die Reform des Hüttenwesens im mittelslowakischen Bergbaugebiet fertiggestellt. Es war da das System der drei Haupthütten geschafft. Außer der Hütte in Kremnitz arbeiteten hier noch die Hüttenwerke in Neusohl und Scharnowitz.

Kremnická bratská pokladnica

Dana Chmelíková

Bratská pokladnica v Kremnici vznikla, podobne ako v iných stredoslovenských banských mestách, postupným laicizovaním (vy-maňovaním sa spod vplyvu cirkvi) starších náboženských bratstiev (Božieho tela a iných). Založili ju baníci a zamestnanci v banských podnikoch a súkromných ťažiar-ských spoločnostiach. Bieda baníkov narastala, mzdy sa nezvyšovali aj napriek prosperite mesta. Bolo čoraz viac chudobných baníckych rodín, ktoré potrebovali pomoc. Kremnickí baníci požadovali, aby sa peniaze, ktorými prispievajú do spoločnej pokladnice používali na podporu chudobných baníckych rodín, na podpory chorým, vdovám, sirotám a starým baníkom.

Doklady o činnosti pokladnice z 15. storočia sa zachovali veľmi skromne a útržkovite. P. Ratkoš uvádza, že v roku 1496 zorganizoval Ján Turzo v Kremnici tzv. bratskú pokladnicu (Burderlade). Prispievali na ňu baníci zo svojich miezd. St'ahovalo sa im po 2 denáre pri každej týždennej výplate. Počnúc rokom 1772 sa zachovali účtovné knihy erárneho banského podniku na ťažbu zlata (tzv. Goldkunsthandlungen), ktoré dokumentujú, že v tomto období je funkčná štruktúra bratskej pokladnice už pomerne ucelená. Týmto prispievali na sociálnu podporu spolupracovníkom, ktorí boli bez možnosti zabezpečenia si existenčného minima, pre invalidov, chorých, vdovy a siroty. Pokladnica, do ktorej sa uschováva-

účtovanie bratskej pokladnice sa robilo v prvú nedeľu po Hromni-ciach. Bratské pokladnice boli často predmetom sporov baníkov s úradníkmi chrániacimi si svoje záujmy. Keďže baníci podliehali správe komorských úradov, nemohli s peniazmi voľne disponovať.

Úplná laicizácia bratstva našla svoje vyjadrenie v štatúte bratstva z roku 1600. Hovorilo sa v ňom o spoločenstve baníkov (Hauerkna-pschaft). Jediným cieľom tohto spoločenstva bola podpora chudob-ných, nevládných, chorých, vdov a sirot. Spoločenstvo sa neviazalo na nijaký náboženský kult. Štatút s dodatkami z roku 1648, ktoré boli odrazom zmenenej dobovej atmosféry, platil v podstate až do 19. sto-ročia. Združenie sa opätovne nazývalo bratstvom a dodatky pripúš-ťali, aby sa určité finančné prostriedky venovali aj na kostoly a školy.

Hmotné zabezpečenie práceneschopných kremnických baníkov v 14. až 15. storočí

Mzda bola baníkom vyplácaná každé dva týždne. Pracova-li v skupinách, v ktorých bolo obyčajne osem mužov. Mzdu za-robenú za 14 dní si delili na rovnaké diely. Priemerná týždenná mzda, ktorú vyprodukovala jedna skupina (8 mužov) predstavovala sumu 30 zlatých, niekedy viac či menej. Na jedného muža pripada-

Šachta František v Kremnici okolo roku 1900

li dobrovoľné príspevky, bola uložená v byte banského majstra.

Pokladnica s peniazmi bola uzavretá na dva zámky a každá strana správy mala svoj vlastný kľúč, aby jedni bez druhých nemohli pokladnicu otvoriť. Každý príjem a výdavok sa zapisoval do účtovnej knihy. Hoci pokladnica s bratskými peniazmi bola uložená v byte banského majstra, zodpovední za hospodárenie s peniazmi boli bratskí majstri, ktorých kontroloval banský majster. Ročné vy-

la týždenná mzda v sume 1 zlatý 30 gráciarov až 2 zlaté. Pracov-ný materiál, loj a strelný prach si každá skupina hradila každých 14 dní sama, a to spôsobom zrážok zo mzdy pri vyúčtovaní.

Zároveň bola každá skupina povinná platiť mzdy aj tým spo-lupracovníkom, ktorí ochoreli, čo mohli byť dvaja, traja aj via-cerí baníci. Mzda sa im vyplácala počas jedného a štvrt' roka, po uplynutí tejto doby kráľovský banský erár poskytoval chorému

buď nemocenské alebo províziu. Províziu, čiže banícku penziu dostávali aj starí baníci, vdovy a siroty po zomrelých baníkoch.

Doživotnú províziu počas pracovnej neschopnosti mohli poberať tí členovia bratskej pokladnice, ktorí sa po ôsmich odpracovaných rokoch stali práceneschopnými a nedostali ani mzdu ani nemocenskú podporu. Výška provízie sa určovala podľa pracovnej kategórie a vekových tried. Provízia pre najvyššiu vekovú triedu nemala byť vyššia o viac než 50 % od provízie najnižšej vekovej triedy.

Keďže baníci pracovali aj na smeny, hmotné zabezpečenie v období práceneschopnosti bolo rozdielne. Pracovali na tri smeny, a to: 1) rannú od 4. hodiny ráno do 12 hodiny napoludnie, 2) dennú od 12. hodiny napoludnie do 8. hodiny večer a 3) nočnú od 8. hodiny večer do 4. hodiny ráno.

Keď ochorel robotník – baník platený podľa smien, dostal zaplatené týždenne 2 smeny. Ak však bol práceneschopný kvôli pracovnému úrazu, dostával týždenne mzdu za tri smeny.

Uvedený stručný popis podáva obraz o veľmi významnej sústave sociálneho zabezpečenia banského robotníctva v Kremnici. Podobný systém bol aj v iných baníckych mestách. Tzv. províziu, čiže banícku penziu dostávali starší baníci, vdovy a siroty po zomrelých baníkoch.

Starým baníkom, ktorí už neboli schopní žiadnej práce, bola udeľovaná penzia, ktorej výška sa určovala podľa dvorského dekrétu z 31. marca 1781, výška penzie sa uvádza v nasledujúcej tabuľke:

odpracované roky	výška pridelennej penzie
10 – 25	1/3 posledného platu
26 – 39	1/2 posledného platu
40 – do zostarnutia	100 % platu

Dvorský dekrét z roku 1771 presne upravoval výšku penzií pre vdovy a siroty, uvedené sú v nasledujúcej tabuľke:

mužov ročný plat	1000 zlatých
- bezdetná vdova	1/3 platu
- vdova s deťmi	1/2 platu
- vdova s odrastenými deťmi	1/3 platu
- sirota bez otca a bez matky	1/6 platu
- sirota, ktorej zomrela matka,	1/2 matkinej penzie
ktorá poberala penziu po manželovi	

Z kremnického banského obvodu vykázali za rok 1719 - 1720 len sumy, ktoré sa na penzie vyplátili v jednom týždni. Roku 1719 bola vyplatená týždenná suma 48 zlatých a 46 denárov, v roku 1723 stúpila na 6 zlatých a 68 denárov. V roku 1735 bolo vyplatených na penzie v Kremnici 3673 zlatých, v roku 1736 3581 zlatých, v roku 1738 3997 zlatých a v roku 1741 3485 zlatých. V tretom štvrtroku 1737 sa priznali v Kremnici penzie 2 vdovám, ktoré mali len 24 rokov, ďalšie mali 30,33 a 36 rokov, jedna mala 58 a jedna 68 rokov. Aj poslednom štvrtroku 1737 sa pohybovala veková hranica 8 vdov, ktorým sa v Kremnici priznala penzia, medzi 27 - 50 rokmi, pričom druhá najstaršia mala 43 rokov. Uvedeným 8 vdovám zostalo sa postarať o 23 maloletých detí. Z archívnych záznamov vieme, že v roku 1739 bolo priznaných penzií celkovo 36, z toho 11 mužom, 23 ženám a 2 vdovám po provizionistoch.

Stanovy bratskej pokladnice z roku 1771

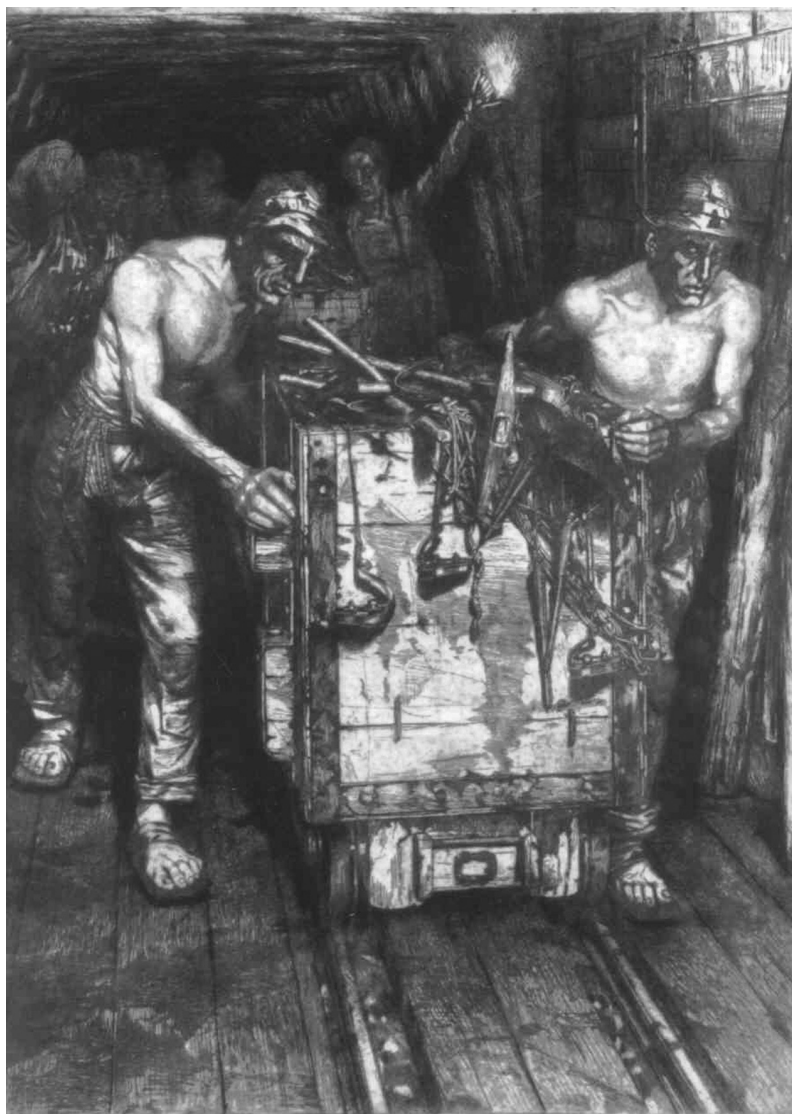
Bratská pokladnica mala dva exempláre stanov – jeden pre banský súd a jeden pre bratskú pokladnicu. Stanovy bol povinný dodržiavať každý člen zamestnaný v hociktorom banskom závode. Pri každom závode si mohli členovia podľa potreby zvoliť tzv. Kramrichtera (sudcu s kompetenciou rozsudzovať spory medzi baníkmi), ktorého potom schválil banský súd. V stanovách sa žiadalo, aby Kramrichter zachoval patričnú mieru pri udeľovaní darov z bratskej po-

kladnice. Každý udelený dar a vybranú pokutu mal zapísať do účtovnej knihy a pri vyúčtovaní ju mal predložiť banskému majstrovi.

Každý novoprijatý člen musel zaplatiť do bratskej pokladnice štvrtinu týždennej mzdy, podobne platil aj člen, ktorý po vystúpení z bratskej pokladnice do nej znovu vstúpil.

Ak mala bratská pokladnica taký majetok, že po uspokojení požiadaviek jej členov ešte niečo zvyšilo, mohlo sa to so súhlasom banského majstra a správy bratskej pokladnice venovať na dobročinné ciele, napríklad na údržbu škôl, podporu rôznych spolkov a podobne. Zvýšená pozornosť sa venovala predovšetkým postaveniu domu, v ktorom by našli útulok starí, chorí a vôbec práceneschopní členovia. Starý zvyk, podľa ktorého sa dával banskému majstrovi za opatrovanie pokladnice, zástavy a neskôr odznaku peňažný poplatok, zostal podľa dodatku stanov z roku 1772 aj naďalej platný.

V stanovách z roku 1772 sa počítalo nielen s hmotnou podporou členov, ale aj so vzdelávaním detí baníkov. Preto sa povoľovalo dávať z pokladnice určitú sumu aj na podporu školy, do ktorej chodili deti baníkov. Bolo to ešte v čase, keď ani bohaté vrstvy meštianstva nevenovali gramotnosti svojich detí pozornosť a starostlivosť. Tieto zásady s malými zmenami platili až do roku 1882. Banské úrady z času na čas vydávali rozličné nariadenia pre vedenie bratskej pokladnice, napríklad o výške príspevkov členov, o výške vyplácaných podpôr, o podávaní ročných účtovných výkazov nadriadeným banským úradom. V roku 1777 Dvorská komora vo Viedni nariadila, aby bola vedená kniha dlhov (tzv. Schuldenbuch), aby boli prehľadne evidované všetky pôžičky poskytované z bratskej pokladnice a príjmy plynúce z úrokov. Od tohoto obdobia viedla kremnická bratská pokladnica presné evidencie členov a hospodárske výkazy. Okrem podpornej funkcie sa správa kremnickej

Výjazd z bane, grafika Gejzu Angyala z roku 1910

bratskej pokladnice starala aj o to, aby si členovia mohli kupovať obilie, múku alebo chlieb za nižšie ceny než na voľnom trhu, preto boli správou nakupované obilie, aby sa jeho cena obchodom nezvyšovala.

V banských stanovách z roku 1772 sa zakazovalo poskytovať bratskej pokladnici väčšie pôžičky ako bolo dovtedy zvykom. Pri udeľovaní sociálnych podpôr sa mali uprednostňovať chorí, starnúci a pre úraz práceneschopní členovia pokladnice, ďalej sirotky a vdovy. Pri každej udelennej podpore sa malo v účtovnej knihe uviesť meno toho, kto dostal podporu a výška podpory.

Pri príležitosti reorganizácie, ktorá prebehla po roku 1772, požiadali kremnickí baníci kráľovskú komoru o možnosť mať pokladnicu vo vlastných rukách, čo sa im však nepodarilo. Vymohli si len právo, že si môžu pre správu bratskej pokladnice okrem 3 – 4 zástupcov banských úradníkov voliť každý rok so súhlasom banského majstra aj 3 – 4 zástupcov z radov baníkov. Mohli menovať i jedného pisára, ktorý viedol účtovnú agendu bratskej pokladnice. Voľbu tejto kolegiálnej bratskej správy schvaľovala každý rok mestská rada a banský majster.

Zmeny v stanovách bratskej pokladnice

Stručné a zastaralé stanovy z roku 1772 už v 19. storočí nevyhovovali stále sa zväčšujúcemu objemu činnosti bratskej pokladnice. Zmenu stanov si vyžiadali Všeobecný banský zákon z roku 1854, ktorým získali bratské pokladnice právny status. Zákon nariadil všetkým banským podnikateľom zriadiť pri banských podnikoch bratské pokladnice.

Každý baník a dozorca bol povinný hneď po prijatí do práce stať sa členom bratskej pokladnice a platiť vymerané príspevky. Každý majiteľ alebo riaditeľstvo baní malo pre svoju bratskú pokladnicu – pomocou členmi zvoleného – výboru bratskej pokladnice zostaviť stanovy a predložiť ich banskému úradu na schválenie. Stanovy obsahovali podľa spisu č. 12, inv. č. 32:

1. spôsob vedenia matrik členov bratskej pokladnice,
2. výšku príspevkov a spôsob ich odvádzania,

3. mernice na určovanie výšky udeľovaných podpôr,
4. podmienky nadobudnutia práva na podporu a straty tohto práva,
5. ustanovenia o správe majetku bratskej pokladnice, vedení a kontrole účtov,
6. vyjadrenia k výške podielu baníkov na správe majetku a účtovaní bratských peňazí,
7. predpisy o vzájomnom pomere viacerých spojených bratských pokladníc,
8. spôsob manipulácie s majetkom bratskej pokladnice po zániku banského podniku.

V druhej kapitole stanov sú zaznamenané zdroje príjmov bratskej pokladnice, ktorými boli:

1. príspevky stálych členov vo výške 1/30 mzdy, ktoré sa platili aj počas dovolenky,
2. príspevky z príležitosti povýšenia mzdy vo výške mesačného zvýšenia mzdy,
3. úroky z uloženého kapitálu,
4. peňažné pokuty uložené pracujúcim za priestupky,
5. nájomné za prenajaté budovy bratskej pokladnice (sýpky, mlyny, byty).

Tretia kapitola bola venovaná výdavkom bratskej pokladnice:

1. stále provízie (podpory členom bratskej pokladnice) alebo jednorázové výplaty práceneschopným,
2. provízie alebo jednorázové výplaty vdovám po členoch bratskej pokladnice,
3. podpory udeľované sirotám až do ich zákonného veku (u chlapcov 14, u dievčat 12 rokov),
4. trvalé podpory pre práceneschopné sirotky,
5. nemocenské dávky pre chorých aktívnych členov bratskej pokladnice,
6. pohrebné podpory,

Ludovika ťažba s úpravňou v Kremnici, kresba Gejzu Angyala z roku 1924

7. paušálne poplatky za vyhotovenie výťahov z matrik pre členov bratskej pokladnice,
8. mimoriadne podpory pre nešťastne postihnutých členov,
9. bezúročné pôžičky členom v odôvodnených prípadoch,
10. pôžičky členom na úrok,
11. príspevky na podporu školskej dochádzky detí členov bratskej pokladnice,
12. príspevky na cirkevné slávnosti.

Dôsledkom Všeobecného banského zákona bola nielen povinnosť poistenia všetkých baníkov, ale aj jednota stanov a správy bratských pokladníc. Členmi kremnickej bratskej pokladnice boli pracujúci v erárnych i súkromných baniach, hutách a stupách. Členmi používajúcimi výhody bratskej pokladnice boli všetci robotníci prijatí trvale do práce v erárnych alebo súkromných baniach. Členstvo bolo pre každého počas pracovného pomeru povinné a strácalo sa bez nároku na náhradu zaplatených príspevkov. Pri opätovnom nastúpení do práce sa do členstva v bratskej pokladnici predchádzajúce roky nezaratúvali, iba v prípadoch nezavineného prerušenia pracovného pomeru (vojenská služba, reštrikcia zamestnancov). Prechod zamestnancov z jedného banského podniku do iného nemal vplyv na členstvo v bratskej pokladnici. Kremnická bratská pokladnica si nevedela samostatne matriky zamestnaných, ale používala evidenciu, ktorú mal každý banský súd, tzv. knihy mužstva (Knappschaftsbücher, Mannschafbücher, Legénységi könyvek).

Majitelia banských podnikov, pri ktorých ešte nebola pokladnica, boli povinní až do jej zriadenia poskytovať baníkom pomoc, ako to nariaďoval Všeobecný banský zákon. Štátny dozor nad banskými pokladnicami patrilo banským kapitanátom, ktoré schvaľovali stanovú bratských pokladníc, pričom mali predovšetkým dbať o to, aby jednotliví členovia neutrpeli ujmu. Banský kapitanát viedol evidenciu o bratských pokladniciach svojho obvodu. Bratské pokladnice mu podávali hlásenia o personálnych zmenách správy pokladnice. Kapitanát mohol robiť v správe bratskej pokladnice osobné zmeny, ak riadne neplnila svoje povinnosti alebo mohol menovať svojich úradníkov, ktorí by zastupovali ohrozené práva členov. Bratská pokladnica poskytovala lekárom, ktorých menoval erár, za bezplatné ošetrovanie členov bratskej pokladnice a ich rodinných príslušníkov určitú čiastku, ktorá sa im vyplácala ročne. Napríklad Dr. Gustáv Kazimír Zechenter, ktorý bol banským lekárom v Kremnici, mal 525 zlatých ročne, 10 banských siah dreva a na vydržovanie koňa 180 zlatých. Z toho 15 % dostával na bytné. Od mincovne dostával 52 zlatých a 50 grajciarov a od bratskej pokladnice 122 zlatých a 75 grajciarov.

Na udeľovanie peňažných pokút máme niekoľko príkladov z erárnej šachty Ferdinand v Kremnici: Ján Friml starší a Ján Friml prostredný boli potrestaní za odopretie poslušnosti v bani. Každý dostal 10 palíc a ešte aj peňažnú pokutu, prvý 30 grajciarov a druhý 20 grajciarov, ktoré museli odovzdať do bratskej pokladnice. Behači Franz Hainik, Franz Ernek a Anton Prokain boli potrestaní 6 palicami za to, že po lóne (výplate) opití napadli dozorcú. Do bratskej pokladnice zaplatili po 12 grajciarov.

Stanovy po roku 1882

Obširné stanovy z roku 1772 nahradili v roku 1882 nové, ktorými sa už riadili všetky bratské pokladnice pri erárnych podnikoch v celom Uhorsku. Podľa týchto stanov tvorili všetky bratské pokladnice zriadené pri erárnych podnikoch na území Uhorska jednu spoločnú bratskú pokladnicu. Každá z bratských pokladníc mohla byť spravovaná samostatne alebo v spojení s inými. Úzka spolupráca bratských pokladníc poskytovala tú výhodu, že ak niekto prešiel z jedného banského podniku do iného, nestratil nadobudnuté členstvo v bratskej pokladnici v predošlom podniku.

Podľa nových stanov sa zvýšili príspevky členov bratskej pokladnice z pôvodných 2 % na 6 % a dočasných členov na 3 % mzdy.

K príjmom bratskej pokladnice pribudli príspevky majiteľov banských podnikov, ktoré boli stále a dočasné. Stále sa rovnali sume príspevkov všetkých členov a dočasné zaplatil majiteľ banského podniku vtedy, keď bežné príjmy bratskej pokladnice po odpočítaní 1/20 (5 %), o ktoré sa zväčšil základný majetok, nesta-

čili na bežné výdavky. Polovicu schodku znášal majiteľ banského podniku a druhú polovicu požíčal bezúročne bratskej pokladnici.

Výdavky bratskej pokladnice určené na výplatu podpôr pre členov boli približne také isté ako v starších stanovách. Stanovy jednotne upravili poskytovanie sociálnej pomoci. Stáli členovia mali nárok na bezplatnú lekársku starostlivosť a lieky, všetci členovia na 3-mesačné liečenie v nemocnici bratskej pokladnice, na nemocenské vo výške 60 % zo mzdy, penziu a na pohrebné do výšky 6 zlatých, ak smrť nastala v dôsledku pracovného úrazu tak do výšky 12 zlatých.

V nových stanovách bol zmenený spôsob vypočítavania výšky doživotnej podpory. Táto sa vypočítavala podľa odpracovaných rokov zaradením do určitého stupňa. Na ich určovanie slúžila nasledujúca tabuľka:

Stupeň	Počet odpracovaných rokov	% zo základnej mzdy
I.	8 – 15	30
II.	15 – 20	35
III.	20 – 25	45
IV.	25 – 30	55
V.	30 – 35	65
VI.	35 – 40	75
VII.	40 – 45	85
VIII.	45 a vyššie	100

Literatúra a pramene:

- Ratkoš, P.: Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku. Martin 1951.
- Marsina, R.: Banské mestá na Slovensku. Zborník príspevkov zo sympózií o banských mestách. Osveta, Martin 1990.
- Vozár, J.: Zlatá kniha banícka. Veda, Bratislava 1983.
- Windakiewicz, E.: Gold und Silber Bergbau zu Kremnitz in Ungarn. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt, Viedeň 1866.
- Novák, J.: Kremnica. Gradus, Martin 1992.
- Vozár, J.: Erärne penzie a provízie na Slovensku do polovice 18. storočia. In: Historické štúdie XVI/1971.
- Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, Stanovy bratských pokladníc, spis č. 11, inv. č. 328, škatuľa č. 228; Bratské pokladnice, spis č. 23, inv. č. 231, škatuľa 228; Výkaz o mzdách 294/1868; Bratské pokladnice, spis č. 432, inv. č. 275, škatuľa č. 228.
- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, Záznam z Banského súdu v Kremnici, spis č. 23, inv. č. 48.

Zusammenfassung

Die Kremnitzer Bruderlade

Die sogenannte Bruderlade des Kremnitzer Bergbaues entwickelte sich allmählich durch die Laisierung der Stadtgottesbruderschaften. Dieser Prozeß spiegelte sich im Statut der Bruderschaft aus dem Jahre 1600 wieder. Man spricht darin über die Hauer-gesellschaft, deren einziges Ziel war, die armen, schwachen und kranken Mitglieder, sowie Witwen und Waisen zu unterstützen. Dieses Statut galt mit den Nachtragungen aus dem Jahre 1648 praktisch bis ins 19. Jahrhundert. Eine der ältesten Erwähnungen über die Bruderlade stammt aus dem Jahre 1496, wann Kammergraf Johann Thurzo die Bruderlade in Kremnitz organisierte. Die Bergmänner zahlten 2 Pfennig wöchentlich für den schon angeführten Zweck. Im Jahre 1772 war die Struktur der Kremnitzer Bruderlade verhältnismäßig etabliert. Die Lade (Kasse), wo die Gebühren bewahren waren, wurde in der Wohnung des Bergmeisters verwahrt. Verantwortlich dafür waren die sogenannten Brudermeister. Nach den Satzungen 1771 musste jeder neu aufgenommene Hauer ein Viertel des Wochenlohnes in die Lade abgeben. Falls die Bruderlade solches Vermögen hatte, dass nach der Befriedigung aller Bedürfnisse noch etwas übrigblieb, konnte man Geld für verschiedene wohltätige Ziele aufwenden – z. B. für Schulen oder Vereine. Das allgemeine Bergbaugesetz aus dem Jahre 1854 umfasste die Pflicht der Versicherung aller Bergmänner, sowie auch die Verordnungen über die einheitliche Verwaltung von Bruderladen. Nach den neuen Satzungen aus dem Jahre 1882 gehörten zu den Einkommen der Bruderlade auch die Gebühren von Besitzern der Bergwerke.

Kremnica v cestopise Charlesa Siegmetha

Rastislav Popelka

Niekedy na konci 19. storočia vyšla v zürichskom vydavateľstve Orell Füssliho - v rámci edície Ilustrovaných sprievodcov po Európe - aj cestopisná knižička Charlesa Siegmetha o jeho ceste po údolí Váhu a stredoslovenských banských mestách. Ide o 2. diel dielka „Križom po Uhorsku – z Bohumína do Budapešti“. Zošitok je písaný po francúzsky a popisuje sa v ňom i Kremnica a jej okolie. O čom všetkom autor píše sa dočítate v nasledujúcom slovenskom preklade.

...Na výšinách na západe spozorujeme zrúcaniny hradu Blatnica, v susedstve ktorého, ak sa môžeme spoľahnúť na legendu, sa mal nachádzať kláštor.

Povráva sa, že jeden z mníchov kláštora bol zamurovaný zaživa s ústami uzamknutými zámkom, ako trest za vyzradenie spovedného tajomstva a spáchanie rôznych zlomyseľností. Táto skutočnosť bola potvrdená vyhláseniami ľudí hodných dôvery, ktorí tvrdia, že kedysi bola v ruinách hradu naj-

názvom Termálne pramene rakúskej monarchie vydané vo Viedni v roku 1777 uvádza slávny chemik a profesor Crantz, že: „štubnianske pramene obsahujú kyselinu sírovú, malé množstvo selénu a síran horčíka“ a sú vynikajúce na „prinavrátanie sily údom, vyliečenie trasenia tela, ochrnutia, dny, reumatických chorôb, ako aj na privodenie uzdravenia sa z nádorov, svrabu a všetkých kožných ochorení.“

Spomedzi kúpeľných miest Uhorska patrí Štubňa k tým, ktorých zariadenia sú najlepšie umiestnené. Ležia uprostred pekného parku, ktorý je alejami spojený so susedným lesom. Poľutovaniahodným je len to, že polohakúpeľov navysoke položených plošine vystavujeme veternosti.

Štubňa má šesť rôznych prameňov s teplotou 45, 42,5 a 40 stupňov Celzia, ktoré obsahujú kyselinu kremičitú, chlorečnan sodný, kyselinu sírovú a kyselinu uhličitú (v pomere 1,0798; 1,0791; a 1,0747 na 1000 litrov vody). Denná výdatnosť dosahuje 25 000 litrov. Prebytočná voda sa používa na zásobovanie napájadla pre kone.

Kúpeľné obcenstvo nájde ubytovanie, aké len najlep-

Pohľad na Kremnicu od juhozápadu, rytina zo Siegmethovho cestopisu

dená kostra človeka, na ktorého čeľusti visel hrdzavý zámok.

Keď sa vydáme smerom k horám, prideme do Štubne (Štubnianske kúpele, dnes Turčianske Teplice), ktoré patria k najstarším kúpeľom v Uhorsku, ležia v nadmorskej výške 518 metrov.

Štubnianske vody sa spomínajú už v listine, ktorou v roku 1281 udelil kráľ Ladislav IV. grófovi Petrovi panstvo Háj („aqua calcida toplucha“). V 16. storočí prešla Štubňa do vlastníctva mesta Kremnica. V Uhorskej a sedmohradskej kronike (1663) sa dočítame, že v blízkosti obce Štubňa v Turčianskej stolici sa nachádzajú termálne pramene patriace Kremnici a že tieto vody vyvierajú uprostred ostrova obmývaného čerstvým potokom stekajúcim z okolitých hôr, a že voda ostrova je pre hostí kúpeľov lahodným nápojom. V knihe pod

šie možno. Mesto Kremnica dalo nedávno postaviť monumentálny kúpeľný dom spojený s hotelom krytým priechodom.

Kraj, ktorý pretína železnica, je obývaný potomkami veľmi zaujímavého pokolenia Nemcov – tzv. *Krikerhauern*, ich zvyšky sídlia v osadách, ktoré sa vytvorili v lesoch v 14. storočí a iba po biede prežili do dnešných dní. Obzvlášť sa s nimi stretne v obciach Horná a Dolná Štubňa (Altstuben a Neustuben), Sklené (Glaserhau/Skleno), Horný a Dolný Turček (Alsó et Felső Turcsek); okolo Kremnice v obciach Handlová (Krikerhau/Handlova), Lúčky (Honeschhau/Johannesdorf), Kunešov (Koneschhau/Kunosó), Nová Lehota (Neutrau/Uj-Lehota), Jánova Lehota (Drexelhau/Janó Lehota), „Treselhau/Theresiendorf“, Kremnické Bane (Perg/

Berg), Krahule (Bleifuss/Blaufuss), Dolná Ves (Schwabendorf).

Bývajú v drevených domoch. Ženy obrábajú za cenu tisícich útrap biedne polia na horskom úbočí, zatiaľ čo muži sa v lete venujú podomovému obchodu. Sú veľmi slabo rozvinutí, väčšina z nich sa stala takmer celkom Slovanmi.

Ich reč pripomína nárečie obyvateľov Dobšinej a Gelnice: „Ech bönsch aeüch a dem nauen jaa den lîm gasond, wrîd ond ânikât, den segen gottes ont nâch dem zaitlichen leben da êbiga vraid ont selekât“ znamená, že vám želajú, aby vám bol nový rok priaznivo naklonený. Títo ľudia sú odetí v odevoch z hrubého plátna, obyvatelia Krahúl (Blaufuss, doslova modrá noha) nosia na pančuchách, avšak len keď sú nové, prísť kus modrej látky, ktorej význam dodnes nikto neodhalil.

Potom, keď prejdeme stanicou Turček, sa zarezáva železnica do úzkeho údolia potoka Turiec, prejde okolo Josef Füréc“ a cez krásne ihličnaté lesy prichádza do stanice Kremnické Bane.

Práve odtiaľto zazrieme po prvý raz Kremnicu. Vnoriťme sa do tunela medzi vrchmi „Dorenstein“ (Trnovník, 990 m) a „Blaufuss“ (Krahulský štít, 959 m). V hĺbke údolia sa malebne rozkladá Kremnica, staré mesto baníkov, nad ktorým sa vypína kostol a hrad. Prechádzame okolo vrchu „Blaufuss“, potom železničná trať opíše krivku v záreze Zvolenskej doliny a na niekoľko chvíľ sa mesto vytratí z dohľadu cestujúcich. Ale hneď ako prejdeme tunelom a na protiahlý svah, Kremnica sa znova objaví, uprostred krajiny, ktorá sa radí k najkrajším končinám, cez ktoré prechádzajú uhorské železnice. Z vysoko položenej kremnickej stanice sa zostupuje do mesta po dobrej ceste, ktorá nás popod starobylú bránu privádza na námestie - trh.

Vo Wagnerovom diele *Delinatio Provinciarum Pannoniae et Imperii Turici in Oriente* (1684) sa dočítame, že Kremnica, najslávnejšie z banských miest, sa nachádza v údolí, ktorého klíma je dosť nehostinná, mesto samo osebe nie je príliš veľké, ale jeho predmestia, bez toho, že by boli súvislé, sú dosť rozľahlé. Na návrší sa nachádza zámok (hrad), ktorý mestu dominuje. Vzduch ani voda tu nie sú príliš zdravé a tak sa stretávame s mnohými neduživcami, slepými alebo z troch štvrtín hluchými, nemými alebo slabomyseľnými atď. Avšak bane, bohaté na zlatonosné žily, priťahujú veľké množstvo vysokých úradníkov, účtovníkov a „výbercov“, vykonávajúcich dozor nad banskou činnosťou a razbou mincí.

Podľa legendy Kremnica jestvovala už pred vpádmi Maďarov, založená bola údajne pánmi zo Šášova, ktorí, keď jedného dňa poľovali, našli v útrobach prepelice zrnká zlata. Ešte dnes nesie hora severozápadne od Kremnice meno Jarabica.

Hoci bolo mesto obohatené hradbami už v čase tatárske-

ho vpádu, ako „villa Keremnice“ sa po prvý raz písomne spomína až v roku 1295 (dnes vieme, že najstaršia zmienka o Kremnici pochádza z roku 1328 – poznámka autora). Od roku 1323 sa stáva sídlom komorských grófov a v roku 1328 získava od kráľa Karola privilégia zhodné s tými, aké v tom čase využívalo mesto Kutná Hora v Čechách, v tých časoch hlavné banské mesto.

Za Karola Róberta boli vyrazené prvé uhorské dukáty, po tom, čo bola na tento účel uzavretá dohoda s pánom Hypolitom (Ipolitom), veliteľom hradu Orava.

Zatiaľ čo mnohé mestá museli preveľmi trpieť za husitských vojen, Kremnica sa tešila z ochrany ruky Jána Jiskru a v 15. storočí sa stáva najvýznamnejším banským mestom.

Meštianstvo seba-vedomo prekvitalo, na veľkú nespokojnosť šľachty, ktorá vyvolávala nespočetné šarvátky. Uprostred 16. storočia získali napokon mestá prevahu a stali sa slobodnými vďaka pomoci mocných rodov Turzo a Fugger a tiež vďaka skutočnosti, že prináležali uhorským kráľovným.

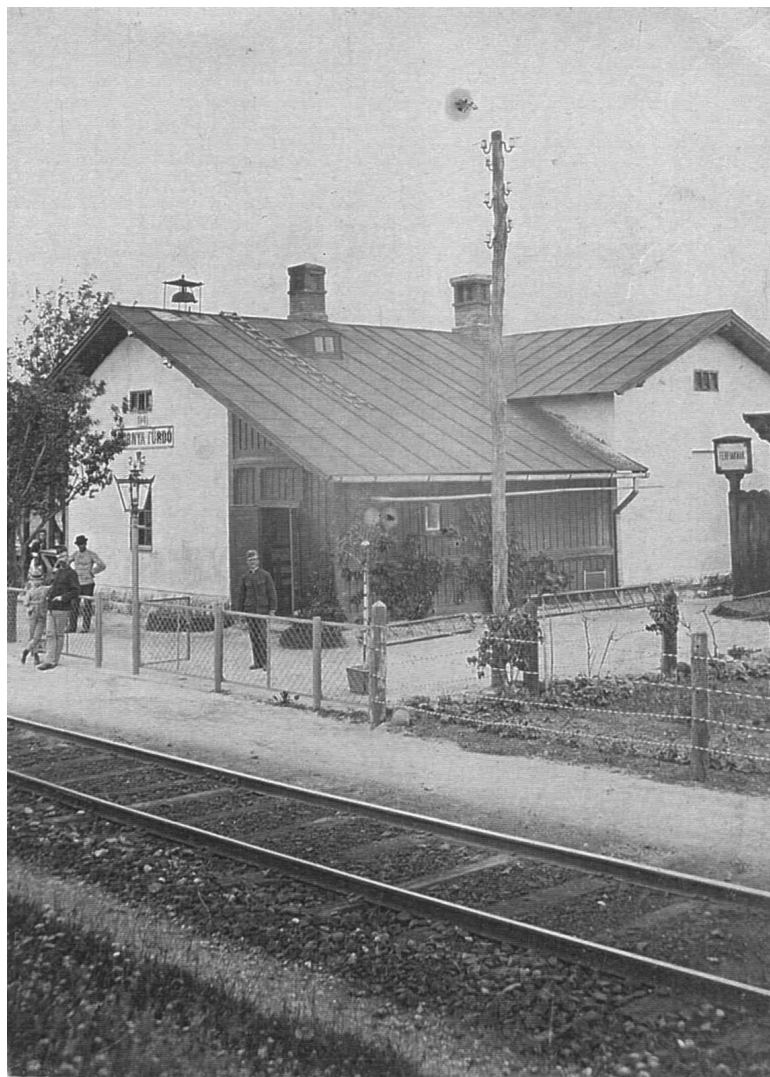
Kremnicu neobišlo veľké strádanie počas tureckých výbojov, bockajovských útokov a počas rákociovských nepokojov, k opätovnému rozkvetu došlo až za Karola VI. a Márie Terézie. Banská činnosť, ktorej vďaka mesto za svoj zrod, sa nikdy u svojich obyvateľov neprestala tešiť vážnosti.

Zem, na ktorej sa mesto a jeho okolie rozkladá, je prevrátená spleťou podzemných chodieb, z ktorej najhlbšie položená leží v hĺbke 117 metrov pod úrovňou mesta (v Kremnici sú aj hlbšie položené banské diela – poznámka autora). Zlatonosné a striebornosé žily sa nachádzajú v dioritickom trachyte (trachyte dioritique).

Zocelené viacstoročným

bojom udržalo sa meštianstvo až do dnešných dní v stave prosperity a vážnosti, o čom svedčia nádherné stavby reálnej a maďarskej (uhorskej) školy - vzdelávacích ústavov, ktorých organizácia vyučovania v ničom nezaostáva za poprednými školami. Nemenší obdiv si zasluhuje vodovod, vďaka ktorému je mesto hojne zásobené vynikajúcou pitnou vodou, ako aj vodou, ktorá slúži na hospodárske účely a ktorá mestu poskytuje účinnú ochranu proti požiarom.

Mestskou bránou sa dostaneme na hlavné námestie, kde vidno miesto, ktoré až do roku 1879 zaujímal farský kostol. Zosuvy pôdy, vyvolané hĺbením banských chodieb, spôsobili na klenbe budovy početné trhliny a tak sa muselo pristúpiť k jej zbúraní, aby sa predišlo katastrofe.

Železničná stanica v Turčianskych Tepliciach,
foto z konca 19. storočia

Trojičný stĺp, ktorý vidno neďaleko odtiaľ, je z roku 1773 (stavaný bol v rokoch 1765 – 1772 – poznámka autora).

Radnica patrí k budovám, ktoré si zasluhujú prehliadku. Tiež sa nachádza na hlavnom námestí a uchováva sa v nej veľmi zaujímavý mestský archív. Okrem iných predmetov tam uvidíme visiace zámky a nádherné kľúče od mestských brán, ktoré sa dávali do kráľových rúk na znak oddanosti; starobylé pečate; poháre a čaše patriace cechom, z ktorých sa pilo do dna počas prijímania nového člena. Obdivu ďalej neunikne stará mestská zástava prederavená v roku 1659 tureckými guľkami, ako aj truhlica nazývaná „privilegiálna“. Ukazujú sa odevy, ktoré mala oblečená Mária Terézia počas návštevy baní (cisárovná Kremnicu nenavštívila, bol tu iba jej manžel František Lotrinský – poznámka autora) a zapečatené vrecká obsahujúce po päť kusov z každej mince razenej v Kremnici. Staré dokumenty sú v mestskom archíve zastúpené mimoriadne bohato: najstarší z nich pochádza z roku 1260. Starý „mestský register“ (teda mestská kniha), ktorý sa začína rokom 1426 obsahuje okrem iného banské zvykové právo (1492 - 1512) a rôzne veľmi zaujímavé záznamy ohľadom banskej jurisdikcie: „Vonn den Fundgruben vonn des pergameisters und des Staigers ambt“ atď.

Okrem iného si v múzeu môžete pozrieť aj starý mestský archív, ktorý sa začína rokom 1426 obsahuje okrem iného banské zvykové právo (1492 - 1512) a rôzne veľmi zaujímavé záznamy ohľadom banskej jurisdikcie: „Vonn den Fundgruben vonn des pergameisters und des Staigers ambt“ atď.

V blízkosti radnice sa nachádzajú domy kráľovnej Márie (ide o spornú historickú informáciu – poznámka autora). V dome s číslom 8 je izba s pozoruhodným dreveným obkladom stien; je poľutovania-

Ten, kto sa do Kremnice vyberie, nezabudne navštíviť mincovňu.

Ročne sa v Kremnici vytlačí a zmincuje 18 000 kilogramov striebra s hodnotou 90 zlatých za kilogram a od 1000 do 2000 kilogramov zlata s hodnotou 1395 zlatých. Celkom osobitý pocit je držať v ruke kus zlata vo forme bochníka s hodnotou 70000 zlatých. Sme svedkami valcovania vzácneho kovu, rezania ho na platničky pravidelných tvarov, razby, skrátka všetkých operácií sprevádzajúcich premenu ingotov na dukáty. Menej pozornému návštevníkovi sa bezpochyby môže prihodiť, že medené mince bude pokladať za zlaté, keďže leskom a nádherou nezaostávajú.

Na hrad, ktorý z kopca dominuje mestu zo severnej strany, vedie kryté schodisko. Najzaujímavejšou časťou hradu je nedávno zreštaurovaná kaplnka (kostol) sv. Kataríny. Bola postavená v gotickom štýle s veľkou vo dvoje rozdelenou loďou, ktorá je osobitá tým, že má väčšiu šírku než dĺžku. Freskami zdobené zaklenutie lode podopierajú dva stĺpy. Vitráže sú pozoruhodné. Letopočty 1485, 1488 a 1491 na svorníkoch klenieb sú dokladom toho, že stavba bola zavŕšená na konci 15. storočia. Na mieste kaplnky (kostola) sv. Kataríny sa nachádzal pôvodný zámocký kostol, ktorý musel jestvovať už na začiatku 14. storočia, hoci prvá písomná zmienka o ňom pochádza až z roku 1393. Tento starý kostol dal na kaplnku (kostol) svätej Kataríny prestavieť Matej Korvín v prvých rokoch 15. storočia.

Keď opúšťame mesto, železnica sleduje tok potoka Kremnica a nuka cestovateľovi pekné výhľady na rôznu rodú krajinu, hlavne však na údolie.

Kremnický Mestský hrad na prelome 19. a 20. storočia

hodné, že táto miestnosť nachádzajúca sa na prízemí slúži v súčasnosti hostincu. Plastická výzdoba dverí a umelecky vykované zábradlie krásou nezaostávajú. Pred susedným domom sa nachádza kameň, ktorý slúžil „banskému sudcov“ ako stúpadlo pri vysadaní na koňa. V pivnici domu s číslom 7 dodnes vidno mučiareň. Starý meštiansky dom „u prasacej hlavy“ má fasádu zdobenú kamennými plastikami prasacích hláv. Legenda hovorí, že stará dievka, ktorá dom vlastnila v 14. storočí, bola premenená na prasa, po tom, ako odmietla dať chlieb hladom sužovaným úbožiakom. Pritom chlebom nešetřila, keď krmila svoj statok; legenda dodáva, že jej chlieb bol premenený na kameň.

V závere údolia sa nachádza Bartošova Lehôtka so starobylým kostolom. Stanicu Bartošova Lehôtka dosahuje železnica krátko za dolinkou, ktorá sa hlboko zarezáva do svahu údolia. Z Bartošovej Lehôtky sa otvára krásny výhľad na Svätý Kríž, letné sídlo banskobystrického biskupa. Železnica ďalej preniká do úzkeho údolia Hrona, na mieste, kde rieka opúšťa trachytové horstvo, ktoré úzkym údolím prepúšťa vodný tok medzi Zvolenom a Svätým Krížom (dnes okresné mesto Žiar nad Hronom).

Sotva čo sme sa pokochali krajinou, otvára sa pred našimi očami ďalší výhľad: pôvabné ruiny hradu Šášov na rázoch nad ruhom brehu Hrona...

Literatúra:

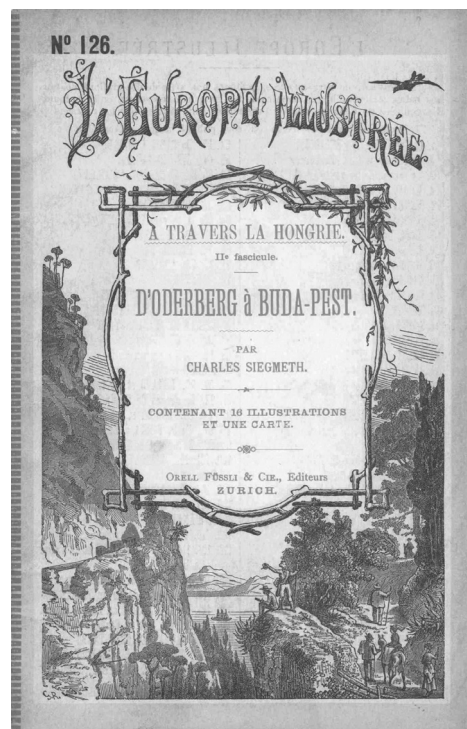
- Siegmeth, Charles: L'Europe illustrée. A travers la Hongrie, IIe fascicule. D'Oderberg à Buda-Pest. Orell Füssli & Compagnie, Zürich (bez datovania).

Zusammenfassung

Kremnitz in Charles Siegmeth's Reisebuch.

Es wurde am Ende des 19. Jahrhunderts in Zürich ein interessantes Buch über die Reise durch Ungarn von Charles Siegmeth herausgegeben. Man beschreibt darin auch die Stadt Kremnitz und ihre Umgebung. Zuerst wird der Kurort Bad Stuben (Turčianske Teplice) und seine Sprudel erwähnt. Die Stadt Kremnitz, der das Bad gehörte, ließ gerade damals ein neues monumentales Badehaus in diesem Kurort erbauen. Die Landschaft zwischen Bad Stuben und Kremnitz, die war von der Eisenbahn gekreuzt, wurde zu gegebener Zeit meistens von der alten deutschen Bevölkerung besiedelt – man nennt die Dörfer Ober- und Unterstuben, Ober- und Unterturz, Berg, Kuneschau, Honneshau usw. Dann ist im Reisebuch die Stadt Kremnitz beschreibt. Nach dem Autor dehnt sie sich malerisch in einem tiefen Tal, dem ein Hügel mit der Stadtburg dominiert, aus. Gleich darauf zitiert er die Charakteristik der Stadt, die im Schriftwerk Delineatio Provinciarum Panoniae et Imperii Turici in Oriente von Wagner aus dem Jahre 1684 publiziert geworden ist. Danach befindet sich Kremnitz in der Gegend mit dem ziemlich unwirtlichen Wetter, die Innerstadt hat die kleine Ausbreitung, obwohl die Vorstädte ausgedehnt sind. Unter den Sehenswürdigkeiten der Stadt führte Ch. Siegmeth auch die zwei neuen Schulgebäude (die Real- und ungarische Schule), die seiner Meinung nach darüber zeugen, dass sich die Kremnitzer Bürgerschaft ihr Selbstbewusstsein bewahrte, an. Ernannt ist dann die mittelalterliche Wasserleitung, die das Wasser aus dem Komitat Turz nach Kremnitz zuleitete, weiter die wun-

derschöne Dreifaltigkeitssäule, das Rathaus mit dem interessanten Stadtarchiv, das Haus Nummer 8 mit dem sehenswerten Holzwandverkleidung, die uralte Münzstätte auf dem Hauptplatz usw. Am Ende widmet sich der Autor der Stadtburg mit der beachtenswerten Kirche der hl. Katharina. Diese Kirche wurde im gotischen Stil erbaut und sein Schiff ist – was sehr interessant ist – breiter als länger.

Titulná strana cestopisu Ch. Siegmetha

Ulice ako zdroj poznávania mesta

Jozef Ryník

Málokto si všimne na potulkách po slovenských mestách názvy ulíc. Ešte menej ľudia sa zamyslí nad tým, čo mena ulíc znamená. Pomenovania ulíc nám často dokážu veľa povedať o meste, v ktorom sa nachádzame. Zvyčajne sa z nich dozvieme o slávnych osobnostiach Slovenska alebo konkrétneho mesta. Na rohoch budov si prečítame mená vedcov, hrdinov, politikov alebo spisovateľov. Podľa pomenovaní ulíc môžeme spoznať aj topografiu daného mesta alebo jeho dejiny. Napokon nám ulice povedia aj o nacionálnom charaktere lokality a o tolerančnosti miestnej samosprávy.

Premenovávanie ulíc

Fenoménom strednej a východnej Európy a teda aj Slovenska sú časté zmeny názvov ulíc, ale aj námestí, štvrtí či celých miest. Na Slovensku sa to čiastočne dialo po roku 1918, keď zmizli názvy ulíc s menami habsburskej kráľovskej rodiny, ale aj s maďarskými dejateľmi. Vystriedali ich slovenské, české a vôbec slovenské osobnosti. Po roku 1938 sa rozhojnilo ulice a námestia nesúce meno Andreja Hlinku či dokonca Adolfa Hitlera. Keď v roku 1948 prevzali moc komunisti, razom zmizli názvy ulíc po T. G. Masarykovi a M. R. Štefánikovi a ako huby po daždi vznikali námestia, triedy a ulice nesúce mená bardov komunizmu ako K. Marxa, F. Engelsa, V. I. Lenina a samozrejme J. V. Stalina či K. Gottwalda. V tom čase sa nezabudlo ani na partizánov a účastníkov komunistického odboja ako J. Fučíka, J. Švermu alebo kapitána J. Nálepku.

Po štyridsiatich rokoch sa názvy opäť menili. Startili sa hrdinovia marxizmu-leninizmu a vrátili sa osobnosti medzivojnové republiky. Opäť sa našlo miesto pre ulice Štefánikovu alebo Masarykovu. Je dôležité poznamenať, že sa tieto zmeny diali zvyčajne iba na hlavných uli-

ciach a námestiach. Niekedy je to až nudné sledovať, že skoro v každom meste Slovenska je hlavné námestie alebo ulica buď Štefánikova, Štúrova alebo Masarykova. Našťastie menšie skryté uličky sa dokázali zmenám ubrániť a pri nich nájdeme aj mená lokálnych dejateľov.

Zaujímavým fenoménom je aj to, ako sa staré názvy ulíc, hoci viackrát premenovaných, uchovali v jazyku pri každodennom styku obyvateľov mesta. Pomenovania sa menili veľmi rýchlo, ale ľudom trvalo dlhšie, kým si na ne zvykli. Preto sa stáva, ako napríklad v Michalovciach, že hoci jedna tamojšia ulica nesie názov lokálneho učiteľa prof. Hlaváča, ľudia stále chodia nakupovať na Leninu. V Kremnici zas niektorí ľudia volajú Námestie SNP Malé námestie, tak ako sa volalo kedysi. Pozoruhodné je aj označovanie parkovacej plochy s tržnicou ako „parkovisko Jeleň“, keďže na tom mieste voľakedy stál slávny hotel a hostinec Jeleň.

Dvojazyčné nápisy

Mestá s národnostne zmiešaným obyvateľstvom rozpoznať cestovateľ už pri vstupe. Bielu tabuľu zvyčajne dopĺňa modrá s názvom mesta v menšinovom jazyku. V regióne Kremnice je tak pri Krahuliach (Blaufuss) a Kunešove (Kuneschau). Bilingválnosť sa opakuje aj na tabuľkách s názvami ulíc. Zaujímavé je na týchto lokalitách je skôr to, ako sa vedľa seba striedajú a spolunažívajú si maďarské, rusínske, nemecké a slovenské dejatelia. Križovanie ulíc Petőfiho a Štúrovej v Žiline nenájdete, ale v mestách na južnom Slovensku je to bežný jav. Komárňanské ulice sa mihajú menami ako Eötvös, Thály, Csonkanai, Gombai, Zámory. Križujú sa tam ulice Komenského s Rákócziho. V Prešove je zase námestie lokálneho dejateľa A. Duchnoviča vedľa ulice J. Kollára. V Rožňave nájdete ulicu Zoltána Fábryho vedľa ulice

Kremnické námestie, cca 20. roky 20. storočia

M. R. Štefánika. Rimavská Sobota vás prekvapí križujúcimi sa ulicami K. Mikszátha a P. O. Hviezdoslava. Na niekdajších nemeckých obyvateľov mesta Levoče upozorňujú ulice Gustáva Hermanna alebo Gašpara Haina. V Kežmarku zase môžeme kráčať po uliciach D. Fishera a J. Kraya, ktoré sú vedľa vedľa ulíc Kukučínovej a Hviezdoslavovej.

ala, G. Zechentera-Laskomerského, ale aj Jána Kollára, ktorý tu študoval.

Ženy sú na tabuľkách ulíc zriedkavejšie, ale celkom neabsentujú. V Nitre a Revúcej je ulica B. Slančíkovej - Timravy. Božena Němcová má ulice skoro v dvadsiatich slovenských mestách.

Osobnosti celoslovenské, regionálne a svetové

Ulice slovenských miest sú plné najmä známych slovenských národovcov, spisovateľov a vedcov. Našťastie sa okrem nich objavajú aj lokálne postavičky, prípadne svetoví veľkani. V centre Žiliny nájdete všetkých známych slovenských národovcov od J. Kalinčiaka, cez K. Kuzmányho až po A. Sládkoviča. No okrem nich sa tam našlo miesto aj pre lokálnych dejateľov. Svoju ulicu má bankár a podnikateľ Ján Milec, vojnový primátor mesta V. Tvrďý alebo Juraj Slotta, básnik a publicista z 19. storočia.

V Nitre popri našich veľkanochoch Š. Moyzesovi a S. Chalupkovi dostal nábrežie aj americký prezident W. Wilson. V meste pod Zoborom majú aj ulice nazvané podľa svetoznámych hudobných skladateľov P. I. Čajkovskom alebo Ludwigovi van Beethovenovi. V Trnave má svoju ulicu jej rodák humanista Ján Sambucus a trnavský zberateľ keramiky Štefan Cyril Parrák. Našlo sa tam miesto aj pre ulicu Petra Pázmaňa, ktorý ako ostrihomský arcibiskup sídlil v prvej polovici 17. storočia v Trnave.

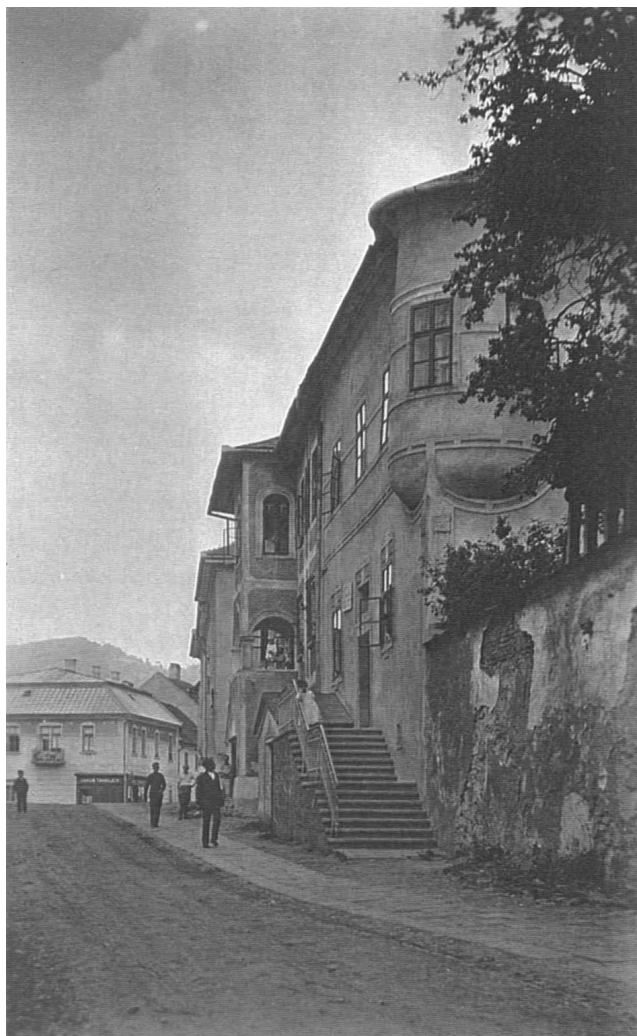
Aj v Kremnici sú ulice tesne prepojené s lokálnymi osobnosťami. Máme tu ulicu P. Križku, M. Matunáka, V. a G. Angy-

Dolná brána v Kremnici v období prvej republiky

Keď dôjdu osobnosti

Najmä na nových sídliskách, ktoré na Slovensku vyrástli ako huby po daždi v 70. a 80. rokoch minulého storočia vzniklo veľa ulíc. Žiaľ, tieto ulice už nemohli dostať názvy po osobnostiach, pretože tie sa vyčerpali pri uliciach v centrách miest. Preto prišla na rad invencia. V bratislavskom Ružinove si vzali ako inšpiráciu flóru. Hemží sa to tam ulicami ako Nevädzová, Nezábudková, Muškátová a podobne. V Poprade siahli pri pomenovaní ulíc po názvoch stolíc. Sú tam ulice Zemplínska, Oravská, Šarišská, Tekovská alebo Gemerská. V košických Ťahanovciach nájdete ulice s názvami hlavných miest. Poprechádzať sa môžete cez Bruselskú, Bukurešťskú, Havanskú až po Pekingskú. Na ďalšom košickom sídlisku Dargovských hrdinov, ktorému miestni inak ako Furča nepovedia, zostali pri uliciach verní tematike bitiek druhej svetovej vojny. Sú tam ulice ako Lupkovská, Buzulucká, Charkovská a Postupimská. V Michalovciach na sídlisku východ sa inšpirovali naozaj východom. Ulice sú nazvané podľa bývalých sovietskych republík a miest. Nájdeme tam ulicu Užhorodskú, Bieloruskú, Ukrajinskú, ale aj Moskovskú alebo Volgogradskú. V Kremnici spadá do

Horná ulica na začiatku 20. storočia

tejto kategórie napríklad ulica Rumunskej armády či ulica Kutnohorská, pomenovaná podľa českej Kutnej Hory, na ktorej práva sa odvoláva zakladacia listina mesta Kremnice z roku 1328.

Topografia v uliciach miest

Názvy ulíc nám prezradia čo-to aj o topografii mesta. Dozvieme sa z nich, kde vedú alebo viedli mestské cesty. Napríklad v Žiline je Rajecká cesta, v Komárne majú Mederskú ulicu. V Kremnici máme Bystrickú alebo Veternickú ulicu. Tabaková ulica v Banskej Štiavnici nám hovorí, že viedla okolo bývalej továrne na tabak. Z ulíc s názvami ako Špitálska, Františkánska, Kostolná vieme vyčítať, že v ich okolí stáli alebo stoja nemocnica, kláštor alebo kostol. V Banskej Bystrici je ulica Cintorínska, ktorá samozrejme vedie k evanjelickému cintorínu.

Ulice hovoria tiež o rušnom obchodnom živote mesta. Zistíme podľa nich, akí remeselníci sídlili na tej-ktorej ulici. V Bratislave je známa ulica Záhradnícka, v Košiciach Garbiarska, v Partizánskom Obuvnícka. Kováčska ulica je skoro v každom väčšom meste. V Spišskej Novej Vsi vedľa seba nájdete Tkáčsku, Kolársku a Kamenársku ulicu.

Ulice nám povedia aj o charaktere a minulosti mesta. V Banskej Štiavnici ulice upozorňujú na jej banícku minulosť. Nájdeme tam ulice ako Na Maximilián šachtu, na Matej štôľňu a podobne. V Kremnici máme zase Banskú cestu alebo Zlatú ulicu. Vo vinárskom meste Pezinku sú ulice ako Rulandská, Silvánová a Hroznová.

Na záver pripájame súpis kremnických historických uličných názvov, ktorý zostavil v roku 1974 pán Bedrich Gayer a ktorý je uložený v štátnom archíve v Kremnici. Ide o cenný prameň, ktorý zachytáva aj hovorové názvy ulíc. V budúcnosti bude potrebné ešte upresniť niektoré v ňom uvádzané údaje. Doplnené sú názvy, ktoré boli zmenené po roku 1989. - **dk**-

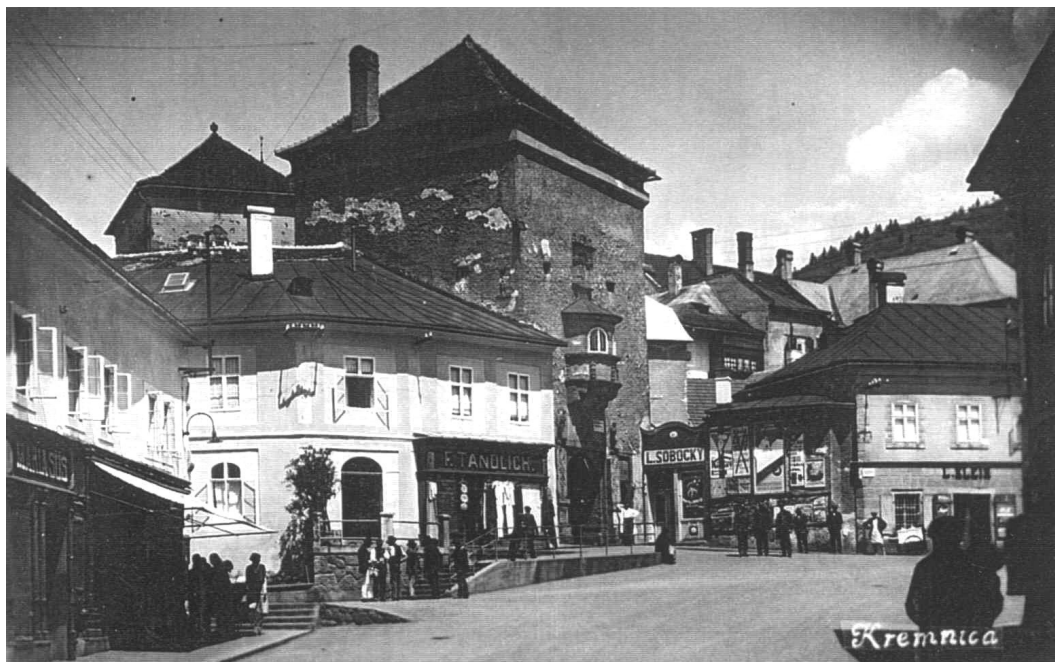
1. Jurka Langsfelda (Langsfeldova) – Colner, Baba stará, Altergrund, Felső utca
2. Nová dolina – (der) Neue Grund, Uj völgy
3. Banská cesta – Kaiserweg, Császár út
4. Medzi majermi (dnes Galandov majer) – Salaminischer Maierhof, Szalamin major, Salaminov majer

Námestie v Kremnici, približne 30. roky 20. storočia

5. Hviezdoslavovo námestie (dnes časť J. Horvátha) – Huntsmarckh (15. stor.)
6. Továrnská – Handstall (pomenovanie podľa banských maštali), slovenská skomolenina „na handľstolní“
7. Štúrova – Probnier Gasse, Próbnai utca, Pravňanská
8. Zámocký priechod (dnes bez oficiálneho mena) – dve uličky – Prvá, Wiener Gasse, Turzer Gasse, Hermankina ulička, Druhá, Protzskha Gasse, Vízý-Sebes Gasse
9. Kutnohorská (od 1950) – Perkgasse, Obere Gasse, Horná ulica
10. Spálená (dnes časť Zámockého námestia) – Grabengasse (aj „zum Trieb“ alebo „Na priehon“, keďže sa tadiaľ vyháňal dobytok na pašu), Jarková ulica
11. Námestie slobody (dnes Zámocké námestie) – Neustift („Najštit“), Ujlak tér, Zámocké námestie (po roku 1919)
12. Rumunskej armády – Kalvarien Gasse, Pod Kalváriou
13. Zlatá (od 1919) – Schleifweg (skomolenina Schlafweg), Goldspanngasse, Goldgasse, Aranyforgács utca
14. Záhradný priechod (medzi Zlatou, Kollárovou ulicou a Zámockým námestím) – Gartengasse, Kertköz, Medzi záhradami
15. „Pod zámok“ (medzi hradom a námestím) – Jungwitwenpark, Unter dem Schloss, Vár alat, Pod zámkom
16. Námestie 1. mája (Štefánikovo) – Ringsplatz, Am Ring, Marktplatz, Na rínku, Rínok, Főter, Tér, Piac, Hlavné námestie
17. 29. augusta (dnes časť J. Horvátha) – Longgasse, Klostersgasse, Mincovná (do roku 1939), Kláštorská (po roku 1939)
18. J(ula) Horvátha – Mühlgasse, Malom utca
19. Jána Kollára (Kollárova) – Stadthausgasse, Városház utca, Mestskodomska ulica
20. Fraňa Kráľa (schody medzi Kollárovou a Angyalovou ulicou) – Stiegengasse, Lepcső utca, Dr. Bireša
21. Maršála Malinovského (dnes Angyalova a Bystrická) – Sohlergrund (z toho slovenská skomolenina Zelergrund), Vallis Soler, Zólyóm-völgy, Zvolenská dolina
22. Partizánska dolina – ako pri 21.
23. P(avla) Križku – Schulgasse, Iskola utca, Školská ulica
24. Námestie SNP – Kleinring, Unter dem Tor, Kaputér, Kistér, Malé námestie, Hlinkovo námestie (podľa plagátu uloženého v kremnickom múzeu)
25. Jiráskova...
26. Partizánska...
27. Lúčanský priechod (dnes časť J. Horvátha) – Mühlrändl, János-réti utca
28. Ulica SNP (dnes Dolná) – Spitalgasse, Untere Gasse, Alsó utca, Špitálska, Dolná (po roku 1919)
29. Matunákova – názov používaný cca od 30. rokov 20. storočia
30. Ulica ČA (dnes Zechenterova) – Zum Franz Schacht, Zum Bahnhof, Akna utca (vedľa dnešnej pošty bola šachta)
31. Ulica ČSA – Rembíz (odvodené z nemeckého Rennwiese)
32. Sama Chalupku – Rembíz
33. Štvrť kpt. Nálepku – Rembíz, 31 + 32 + 33 = Štvrť T. G. Masaryka za prvej Československej republiky
34. Hutnícke námestie (dnes časť J. Horvátha a Dolnej)
35. Leninovo námestie = Hutnícke námestie, Hüttenplatz, Kohótér
36. Veternická – Legentlgasse, Veternická po roku 1919

Malé námestie, 20. - 30. roky 20. storočia

37. Veterník – Legentl, Liget, obec pričlenená ku Kremnici v r. 1924
38. Železničná...
39. Jazerný majer (po 1920), Maierhof am Teich, Teich, Tó major
40. Pagáčova ulička – Pagatschgasse, Pagács utca, „Pagáčka“ (odvodené od majiteľa jedného z domov)
41. Staničný chodník – Zum Bahnhof, Zur Station, „Na štáciu“
- (42.) Revolta...

Pramene:

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Pozostalost' Bedricha Gayera, Názvy ulíc v Kremnici v minulosti, rukopis z roku 1974.
- Reklamný plagát mesta Kremnice zo 40. rokov 20. storočia (kremnické múzeum).
- Mapa mesta Kremnica, 2002

Zusammenfassung

Straßen als Quellen zur Erkennung der Stadt

Die Namen der Straßen bringen uns die Geschichte und Topographie der Städte bei. Sie sprechen auch über den Nationalcharakter und charakterisieren die gegebene Lokalität. Zu sehr häufigen Phänomenen Mittel- und Osteuropas gehört die Straßenumnennung. Es hängt mit der politischen Entwicklung dieses Raumes im 20. Jahrhundert zusammen. Viele neue Benennungen haben sich jedoch nicht eingebürgert und Leute verwenden alte Namen. Es gibt in Kremnitz SNP Platz aber man bezeichnet dieser Platz immer als Malé námestie (Kleiner Platz). Wo Bürger von mehreren Nationen leben, können wir die zweisprachige Ortstafel sehen. Im Gebiet der Stadt Kremnitz ist es so bei Dörfern Kunešov (Kuneschau) und Krahule (Blaufluss), weil neben Slowaken mehr als 20 % von Einwohnern Deutschen sind. Viele Straßen sind benannt nach bedeutsamen Persönlichkeiten. In Kremnitz vor allem nach Historikern und Schriftstellern als Pavol Križko, Michal Matunák, Gustáv Kazimír Zechenter – Laskomerský, Ján Kollár. Es spiegelt in den Straßennamen ebenfalls die Topographie der gegebenen Stadt wieder. So kann man in Kremnitz z. B. Banská cesta (Bergbauweg/Kaiserweg) oder Veternická ulica (Veterník- oder Legentlstraße) finden. Zum Aufsatz ist das Verzeichnis der Kremnitzer Straßennamen beigefügt, das Herr Bedrich Gayer in 1974 zusammengestellt hat. Danach wissen wir, dass der heutige Štefánik Platz hatte in der Vergangenheit die andere Namen – Ringplatz, Marktplatz, Hauptplatz, Rýnok, Főter, Hlavné námestie, Námestie 1. mája.

Dve zaujímavosti z Kremnice z obdobia prvej republiky

Barbora Glocková

Mestská knižnica aj v nedeľu!

Ako fungovala a aké služby poskytovala občanom Kremnice mestská knižnica Jána Kollára v 20. rokoch minulého storočia sa dozvedáme z malého oznamu zachovaného vo fondoch kremnického archívu. Oznam sa viaže k opätovnému otvoreniu tejto inštitúcie 18. októbra 1925, po tom, čo prijala knižničné fondy z telovýchovnej jednoty Sokol a tiež miestnej Matice slovenskej, pričom sa v knižnici nachádzalo až 1700 zväzkov. V ozname sa uvádza, že súčasťou uvedeného knižného bohatstva nie sú iba staré tituly, s ktorými sa Kremničania už mali možnosť stretnúť, ale aj 400 knižných novínok. Každý čitateľ dostal pri zápise kompletný zoznam kníh, aby nestrácal prehľad o neprečítanej literatúre. Tunajší knihovník Juraj Mynář lákal čitateľov nielen bezplatným zapožičiavaním kníh (pri zápise každý zaplatil jednorazový poplatok 5,- Kč), ale najmä vynikajúcou výpožičnou dobou, ktorá bola v stredu podvečer od 17. do 19. hodiny a v nedeľu doobeda od 10. do 12. hodiny. Tak mohla väčšina obyvateľov mesta vďaka tejto inštitúcii kultivovane oddychovať. Veď si len predstavme, že si po omši alebo príjemnej nedeľnej prechádzke zájdeme pred výdatným nedeľným obedom aj po „duchovnú stravu“ do miestnej knižnice. Postretáme nedeľu svätiacich známych a podiskurujeme nad knižničnými titulmi. To už zaváňa mestským životom!

Stredoeurópsky čas v Kremnici

K čomu všetkému dochádzalo, keď kremnické vežové hodiny neboli zosúladené so stredoeurópskym časom, hovorí notársky zápis č. 8269/1923 z 12. novembra 1923 uložený v spisoch mestského úradu v štátnom archíve v Kremnici. Vežové hodiny meškávali približne o 15 minút a tak dochádzalo nielen k všeobecným nedorozumeniam, ale aj k tomu, že úradníci župného úradu neskoro prichádzali na úradné pojednávania, či dokonca zmeškali odchod spojov. Túto situáciu opisuje vo svojom liste okresný náčelník notárov mesta: „Poneváž vyniká tak často aj nemilá vec, že referenti od

župného úradu prichádzajúci od vlaku riadiace sa časom nádražným, ktorý sa musí považovať za jedine správny stredoeurópsky čas a prídu pozde jak k úradnému pojednávaniu, tak aj mnohdy k vlaku...“

A tak dostal policajný strážmajster od obecného notára príkaz, aby sa každý deň na poštovom úrade informoval, aký je aktuálny stredoeurópsky čas, to aby ďalej tlmočil vežovým strážnikom, ktorí sa potom postarali o vežové hodiny. Takže za „stav času“ v meste boli zodpovední práve oni, policajný strážmajster a vežoví strážnici.

Pramene:

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Mestský úrad Kremnica, K – 149, K – 171 (dokumenty z 12. 11. 1923 a 18. 10. 1925).

Zusammenfassung

Zwei interessanten Angaben aus Kremnitz aus der Zeit der ersten Republik

Beide im Titel angeführte Angaben stammten aus dem Bestand des Kremnitzer Stadtmtes, die im Regionalarchiv in Kremnitz bewahrt sind. Eine Merkwürdigkeit betrifft die Stadtbibliothek, die nach dem Schriftsteller Ján Kollár benannt ist. Aus einer Nachricht aus Oktober 1925 geht heraus, dass diese Bibliothek auch am Sonntag geöffnet wurde, und zwar am Vormittag ab 10 bis 12 Uhr. Es wäre sehr schön, sich auch heute vor dem sonntägigen Mittagessen auch die geistige Nahrung holen zu können.

Es besteht ein der Problemen der Vorkriegszeiten in Kremnitz darin, dass die Turmuhr mit der mitteleuropäischen Zeit nicht harmonisiert wurde. Aus diesem Grund verspäteten sich Beamten des Komitatsamtes und kamen spät zu den Beratungen. Im Jahre 1923 verordnete man daher den Stadtturmwächtern, die Turmuhr mit der mitteleuropäischen Zeit regelmäßig richtig zu synchronisieren.

Mestský hrad v Kremnici - hodiny na tzv. Malej veži i veľkej kostolnej veži, cca 20. roky 20. storočia

Kremnica na stránkach Slovenského večerníku (1929 - 33)

Ján Wagner - Darina Salátová

Že medzi nami žijú vskutku zaujímaví ľudia, svedčí aj príklad pána Jána Wagnera (1912 - 2002) z Kremnických Baní. Pracoval ako fotograf a technik na kremnickom Elektrovode. Bol aktívnym lyžiarom – pravidelným účastníkom Bielej stopy SNP a zapáleným fotografom. Určite si veľmi dobre uvedomoval, že je dôležité, aby niečo po nás ostalo pre budúce generácie. Dôkazom toho je aj kniha výstrižkov z prvorepublikového Slovenského večerníku (1929 – 1933). Ide vskutku o vzácny historický prameň, pretože povystrihované novinové články sa týkajú Kremnice a jej okolia. Nájdeme v nich nepreberné množstvo cenných údajov k dejinám mesta v uvedenom období. Kniha je viazaná a v pozostalosti pána Wagnera ju objavila v tomto roku známa kremnická archivárka a neúnavná propagátorka kremnických dejín pani Darina Salátová. Knihu, ktorá je v súčasnosti uložená v Múzeu telesnej kultúry – Expozícii lyžovania v Kremnici, ochotne zapožičala redakcii Kremnického letopisu, aby ste si aj Vy mohli čo-to poprečítať o osudoch Kremnice za prvej republiky. Za to patrí pani Salátovej veľká vďaka. Texty majú pôvodnú jazykovú úpravu.

- dk -

Slovenský večerník č. 309, 20. novembra 1930

Autobusová premávka ČSD z Kremnice do sv. Kríža n. Hronom zahájená. Dávna túha uskutočnená – Veľký význam pre okres a mesto Kremnicu

- lar. Kremnica, 19. novembra. – Odvtedy čo Kremnica stala sa centrom celého okresu, začaly sa stále ozývať hlasy, ktoré prizvukovali, že Sv. Kríž u Hr. má veľmi zlé železničné spojenie s Kremnicou a preto, že je nutné, aby čím skôr bola sjednaná náprava, tým že by bolo tu zavedené autobusové spojenie. Správa ČSD uznala požiadavky a odôvodnenia a podujala sa sama zaviesť toto autobusové spojenie Kremnice so Sv. Krížom na Slovensku. V sobotu 15. t. m. autobusová doprava osôb a batožín už bola zahájená. – Autobus odchádza denne z Kremnice z Malého námestia o 4. hod. 29 minút a o 13. hod. 20 min. do Sv. Kríža u Hr., nádražie, odkiaľ sa vracia o 6. hod. 35 min. a o 18. hod. 30 min. Okrem toho ide autobus z Kremnice, Malého námestia, na nádražie o 7. hod. 27 min., 9. hod. 2 min., 10. hod. 50 min., 19. hod. 37 min. a 20. hod. 20 min. Z nádražia odchádza obyčajne 5 minút po príchode vlakov.

Jazdný poriadok nebol zostavený tak, aby čo najlepšie vyhovoval. Je úplne zbytočným, aby teraz autobus chodil včas ráno do Sv. Kríža u Hr., keďže už tam nezastihne bratislavský vlak. V lete najmä v nedeľu spoj tento bude mať svoj význam, keďže bude môcť s ním si obecnstvo vyísť včas ráno k Hronu. Odpolednia zas autobus od-

chádza včas z Kremnice, takže interesi, úradníctvo a žiactvo, jestli bude mu poskytnutá nejaká sľava, autobusu nemôže použiť. Najzaujímavejším by bolo, aby jazdný poriadok, ktorý zmenený musí byť, bol zmenený tak, aby autobus prichádzal do Kremnice ráno tak asi ako prichádza a poobede asi o 14. hod. a do Sv. Kríža odchádzal asi o 10. hod. a odpolednia asi o 17. hod., čím vyhovel by sa priazniam interesi a získalo by sa spojenie výhodného i s vlakmi. Je treba tiež, aby k odpoledňajším vlakom v Kremnici na nádražie dochádzal tiež autobus, keďže obidvoma vlakmi mnoho ľudí prichádza i odchádza. – Skoro začne sa tiež v Kremnici lyžiarska sezóna, takže je tiež treba, aby bolo dané svolenie správou ČSD, aby mohli byť v prípade potreby zariadené zvláštne zjazdy do Zvolenskej doliny, aby tak športovci boli dopravení za niekoľko Kč a nie za 10 – 45 Kč. ako to dosiaľ bývalo.

Slovenský večerník č. 196, 11. august 1931

Príšera živelnéj pohromy na Kremnicku. Zúril víchor a dážď, jaký ľudia nepamätajú. – Z okresného súdu a berného úradu odnieslo strechu. – Sta a sta stromov leží vyvrátených a zlámaných. – Škoda je asi 1,500.000 Kč

- lar. Kremnica, 10. augusta. V piatok odpolednia o 4. hod. začal zúriť strašný víchor a lejak, ktorý netrval ani celú hodinu. Tlak a sila víchru bola hrozná. Ľudia na poliach boli úplne bezmocní a boli srážaní k zemi. Následky krátkeho zúrenia dravých živlov, ktoré bolo doprevádzané blyskaním a hrmením, boli hrozné.

S mnohých domov lietaly tašky so stiech a okenné tabule z okien, ktoré boli otvorené. S budovy okresného súdu a berného úradu bola veľkým tlakom nadzdvihnutá veľká pľachová strecha a mrštená bola na dvor. Na tejto budove srútilo sa kus bočného múru, takže zamestnanci

Autobus na Malom námestí v Kremnici, v budove naľavo od Dolnej brány vidno Mestskú cudzineckú a informačnú kanceláriu, foto z propagačnej skladačky mesta z 30. rokov 20. storočia

boli vo veľkom nebezpečí. So strechy rím.-kat. fary bol tiež utrhnutý veľký kus pľachu. Na Galandovom majeri a v okolitých dedinách boli srúcané humná a stajne. Bezmocné stromy jeden za druhým v záhradách pukaly a padaly k zemi. V meste bola značne poškodená tiež osvetľovacia sieť. Najviac poškodená je Zvolenská dolina, kde bolo vyvrátených mnoho statných smrekov, ktoré úplne zatarasili premávku. Za Zvolenskou dolinou bola vyvrátená celá Rovná hora. Vo Zvolenskej

doline elektrická a telefonná sieť bude znova zbudovaná, lebo bola do základov zničená. Škoda nebola ešte presne zistená, ale odhaduje sa na 1,500.000 Kč, keďže v lesoch bolo narobené veľmi mnoho škody.

Slovenský večerník č. 80, 6 apríla 1932

Dva senzáčné večery v Kremnici. Grécko-rímsky zápas majstra ČSR L. Roháčka z Brna a zápasníka Lud. Košútha – Kremničana. Športová senzácia. – Rozzúrený dav chcel robiť výtržnosti a demonštrovať.

- lar. Kremnica, 5 apríla. Mesto Kremnica v sobotu a v nedeľu večer bolo v znamení športovej senzácie, keďže stretli sa tu v grécko-rímskom zápase majster ČSR L. Roháček (120 kg) z Brna, ktorý prešiel už skoro po všetkých ringoch európskych veľkomiest, s Lud. Košúthom (102 kg), Kremničanom, ktorý dosiahol skvelých úspechov v Belehrade, Záhrebe, Budapešti, Poznani a inde.

V prvom kole (kolo 7 min. a prestávka 3 minúty) je vzájomné meranie síl, niekoľko nezdarylých uchopení, ktoré končia mimo žinenky. Prvé kolo je nerozhodné – nikto neni v prevahe. – Druhé kolo je už pútavejšie, najmä v ostatnej štvrtine, kedy prestáva už meranie síl a pokusy o uchopenie, lebo Roháček uchopil Košútha záhlavným hmatom a po veľkej námahe složil ho na jednu lopatku. Z tejto nebezpečnej situácie sa Košúth vyprostil po niekoľkých okamihoch obratným trčením nôh. Sudca zakročuje proti Roháčkovi, pretože Košúthovi stisol hrdlo. Roháček protestuje behom zápasu i v pauze. Košúth je indiferentný. – Tretie kolo je v znamení dobrých a krásnych hmatov, štastie je striedavé. – V štvrtom kole Košúth je vo výhode, lebo dvakrát složil Roháčka na jednu lopatku. Roháček je však tak húževnatý, že Košúth tieto výhodné šance nemôže si výhodne uplatniť. V piatom kole boj vyvrcholuje a tempo je rýchlejšie. Roháček je srazený k zemi, zo zlej situácie po dlhšej námahe sa vyprošťuje a uštedruje Košúthovi do boku prudkú masáž, ktorú mu Košúth odpláca pästnou masážou na šiji. Sudca zakročuje – napomína Košútha, tento však súpera nepúšťa. Sudca necháva pokračovať v zápase, keď Košúth odrazu pustí súpera a obráti sa k sudcovi, chcúc protestovať proti jeho zákroku. Toho využije Roháček, uchopuje Košútha v pase s boku a skladá ho krížnym hmatom v 45. minúte zápasu. Sudca odpískava porážku Košúthovu... obecnstvo je zaujaté proti Roháčkovi a žiada pokračo-

vanie zápasu. V sále je veľký rev, rozčulenosť. Krik sa stále stupňuje, sál policii sa nepodarí hneď vykľudiť. Nastáva zúrivé vyjednávanie. Košúth je ďalej ochotný zápasit'. Sudca a Roháček vyhlasujú Košúthovu porážku a odmietajú pokračovať v zápase. Po vzájomnej dohode rozhodnú sa na revanžnom zápase. Obecnstvo týmto sa neuspokojilo, chovalo sa veľmi nešportmanský, vyzývave, teraz ale policii podarí sa už vykľudiť sál. Rozzúrené obecnstvo shromažďilo sa však na ulici pred vchodom, z davu ozývaly sa rôzne výkriky a poznámky.

Odvetný match bol očakávaný obecnstvom nadšene a tiež program bol opakovaný. Návšteva druhého večera bola ešte väčšia, takže všetci zvedavci neboli vpustení do sálu. Hneď v prvom kole je nasadené čertovské tempo, zkušanie síl a masáže sú veľmi ostré. Kolo končí Roháčkovým „nelsonom“. V druhom kole z miernych hmatov

Košúth uchopí Roháčka pasným hmatom, z toho sa Roháček vyprostí a Košútha položí na lopatku. Košúth sa vyprošťuje premetom. Šťastie je striedavé. V treťom kole Košúth dostal „duple-nelson“, vytiahol sa z neho, pokúsil sa ho Roháčkovi vrátiť, ale nepodaril sa mu. Roháček „nelson“ opakuje (nervozita obecnstva stúpa) na pol minúty. Z nelsonu prevratom dostáva Roháček Košútha na zem, Roháček ho však z tejto ties-

nivej situácie nepúšťa, až kým sa Košúth nevyprostí ráznym švihom. Zo vzteku uchopí Košúth Roháčka záhlavným hmatom, prehodí ho cez hlavu a položí hladko na obe lopatky a tak ho drží 3 sekundy.

Slovenský večerník č. 285, 12. decembra 1932

Prvá stopa útoku na pražský rýchlik pri Kremnici Bol zatknutý železničný zriadenec

- lar. Kremnica 11. dec. Útok, ktorý bol spáchaný na pražský rýchlik pri Kremnici minulého týždňa v piatok v noci udržuje ešte stále obyvateľstvo širokého okolia v napätí. Boli urobené rôzne opatrenia,

aby obyvateľstvo sa konečne ukludnilo. Trať je teraz stále strážená četníctvom vo dne i v noci. Vyšetrowanie neprinieslo ešte celkom pozitívnych výsledkov a je ťažko s určitosťou povedať, prečo útok bol spáchaný. Teraz došlo k zatknutiu 42ročného Tomáša Privitzera, definitívneho železničného zriadenca, z Dolného Turčeka, ktorý je podozrelý, že bol účastný na útoku. On však popiera, ale rôzne okolnosti nasvedčujú, že Privitzer útok previedol z osobných

Zvolenská dolina v Kremnici s budovou Okresného úradu, 30. - 40. roky 20. storočia

Kremnica od tzv. staničného chodníka, prvá polovica 20. storočia

pohnútok. Je domnienka, že Privitzer chcel sa dostať do strážneho domku na miesto J. Skereňa, ktorého chcel takýmto spôsobom vyštváť. Vo vyšetrovaní sa pokračuje. Nie je vylúčené, že budúci týždeň nedojde k ďalším zatknutiam. Privitzer je otcom šiestich nezaopatrených detí. Bol dodaný do väzby okresného súdu v Turč. Sv. Martine.

Pramene:

- Múzeum telesnej kultúry – Expozícia lyžovania Kremnica, Slovenský večerník – kniha výstrižkov p. J. Wagnera z rokov 1929 - 1933.

Zusammenfassung

Kremnitz auf den Seiten der Zeitung Slovenský večerník (1929 – 1933)

Es lebte im Dorf Berg ein interessanter Mensch – Herr Ján (Johann) Wagner (1912 -). Er arbeitete im Betrieb Elektrovod als Fotograf und Techniker. In der Freizeit widmete er sich dem Skisport sehr leidenschaftlich. Daneben hat er auch viele wertvolle Fotos von

Kremnitz und seiner Umgebung gemacht. In seiner Nachlass fand Kremnitzer Archivarin und Mitarbeiterin des hiesigen Skimuseums Frau Darina Salátová in diesem Jahr zwei hochwertigen Bücher mit Ausschnitten der Zeitungen der ersten tschechoslowakischen Republik (1918 – 1938). In dieser Nummer unserer Zeitschrift bringen wir Ihnen 4 Artikel aus der Zeitung Slovenský večerník, und zwar aus den Jahren 1929 – 1932. Der erste (20. November 1930) behandelt die Aufnahme der ersten Busverbindung zwischen Kremnitz und Svätý Kríž (heute Kreisstadt Žiar nad Hronom). Diese Linie wurde von der Eisenbahn organisiert, weil die Zugverbindung zwischen angeführten Orten war nicht ideal. Am 6. April 1932 brachte Slovenský večerník eine angeregte Reportage über zwei Kämpfe im griechisch-römischen Stil zwischen dem tschechoslowakischen Meister L. Roháček aus Brünn und dem Athlet aus Kremnitz L. Košúth. In der zweiten Kampf hat Kremnitzer sensationell gewonnen. Dank dem Aufsatz aus dem 11. August 1931 wissen wir, dass es damals eine Naturkatastrophe in Kremnitz gab. Der grosse Sturmwind ganz zerstörte die elektrischen Leitungen im Sohler Tal und trugte das Dach aus dem Kreisgerichtsamt ab. Der letzte Artikel informiert über den Raubüberfall des Prager Schnellzugs nahe Kremnitz. Als Verdachte wurde ein Eisenbahngestellte aus Untertur bei Kremnitz verhaftet.

Kremnické divadelné a hudobné tradície, 2. časť

Arpád Juríš

Päťdesiate roky sú znovu prelomom v kultúrnom živote Kremnice. Organizácia kultúrno-spoločenského života sa preniesla na miestne závody. Pri nich vznikli nové ustanovizne – Závodné kluby ROH, mládežnícke organizácie ČSM a iné záujmové zväzy. V rámci koordinovanej činnosti v ZK - ROH sa zakladajú rôzne súbory a krúžky, medzi inými aj divadelné. Obdobie päťdesiatych rokov možno nazvať v divadelnej činnosti druhým vrcholom. Najviac sa o to zaslúžili skupiny zapálených ochotníkov v závodoch Rudné bane a v Štátnej mincovni.

Divadelný krúžok „Baník“ pri ZK - ROH Rudné bane vyvíjajúci činnosť už od roku 1945 uvádzal skoro pravidelne dve hry ročne. Zaslúžili sa o to hlavne dvaja režiséri – Ondrej Janovec a František Boldiš, ktorí už, žiaľ, nie sú medzi nami. Svoje hry súbor uvádzal vo veľkej sále Katolíckeho spolku, ktorá po oslobodení zostala jedinou sálou v meste s možnosťou realizácie všetkých kultúrno-spoločenských podujatí.

Premiérovou hrou, ktorou sa divadelný krúžok „Baník“ predstavil verejnosti, bola Dráma otrokov, hra z baníckeho prostredia. Napísal ju český dramatik J. Rehoř. Premiéra sa uskutočnila dňa 8. decembra 1945. Hier postupne pribúdalo. Po Urbánkovej Pani richtárke nasledovala hra Zavrhnutá od Hany Zelinovej, potom Ostrovského Na rušnom mieste. V roku 1949 súbor nacvičil hru nemeckého autora Strojňberka Po západe mesiaca, s ktorou získal na oblastných divadelných pretekoch v Topoľčanoch 2. cenu. Od roku 1950 sa režisér Janovec preorientoval na bábkové divadlo, takže réžia nasledujúcich hier zostala na F. Boldišovi.

Za jeho desaťročného vedenia krúžok nacvičil a realizoval veľa divadelných predstavení, napríklad: Makar Dúbrava, Pri východe slnka, Šarišské čudo, Za frontom, Posledná zastávka a iné. Za spoluúčasti hercov z iných súborov nacvičil v roku 1951 aj operetu Divá Bára, pri ktorej mal umelecký dozor dobre známy František Krištof Veselý. Bolo to jedno z najúspešnejších predstavení a opereta mala niekoľko repríz. Aj ostatné nacvičené hry nemali len premiéry, ale aj početné reprízy, hlavne v okolitých obciach.

Pre divadelný krúžok „Baník“ sa pamätným dňom stal 19. december 1959. Vtedy bol slávnostne otvorený novopostavený Kultúrny dom baníkov. K jeho otvoreniu si divadelný krúžok pripravil hru českého autora F. Šamberka Jedenáste prikázanie, ktorej slávnostná premiéra sa uskutočnila dňa 20. decembra 1959. S touto úspešnou hrou absolvoval súbor niekoľko repríz. Po hre bulharského autora Dimitara Dimova Ženy s minulosťou (1961, réžia Michal Žiarny) prestal divadelný krúžok na niekoľko rokov v pravidelnom nácviku hier a odmlčal sa. Príčina rozpadu kolektívu nie je známa. Pokus o oživenie ochotníckej divadelnej činnosti vykonal Vlado Jesenský, v

ktorého réžii uviedol novovzniknutý súbor dňa 25. februára 1964 divadelnú hru od sovietskeho autora Straniovského Most. Bola to však, žiaľ, labutia pieseň tak úspešného ochotníckeho súboru.

O úspešnú činnosť sa zaslúžilo, okrem už spomínaných režisérov, mnoho zapálených ochotníkov – Liščuhová, Mlynárčeková, Klobušická, Rečlová, Fokorová, neskoršie Pittnerová, Holicová, Kírková, Burianová, z mužov Báthory, Jozef Hric, Karol Kurka, Andrej Môcik, Rógl, neskôr Holic, Žabka, Slašťan, Stančík, dlhoročný technik-inspicient Jozef Oswald, a neúnavná šepkárka Hedviga Oswaldová.

Divadelný krúžok pri Štátnej mincovni bol založený v roku 1948 pri ZO - ČSM. Na začiatku päťdesiatych rokov však už patrila do novozriadenej Závodnej klubu. Bol to vyspelý krúžok s bohatým repertoárom dramatických diel z rôznych prostredí. Nebál sa do svojho dramatického plánu zaradiť aj divadelné hry klasikov – Gogol’a, Čechova, Wilda, Molièra i Shakespeara. Vedúcim krúžku a prvým režisérom bol P. Husár, ktorého po odchode v druhej polovici roku 1951 vystriedal Arpád Juríš, takisto pracovník mincovne (autor tohoto článku).

Prvé divadelné kroky krúžku boli nesporné a skúšali sa na menej náročných hrách z dedinského prostredia s veseloherným žánrom – Tri vrecia zemiakov, Miestny rozhlas a pod. Prvou vážnou skúškou kvality súboru bol Molièrov George Dandin, ktorého vynikajúco stvárnil Tíbor Trgina. Dobrú úroveň mala aj hra Leona Kruczowského Odplaty. Rozprávka Soľ nad zlato od Domastu našla veľký ohlas u detského publika a mala štyri reprízy. Podobne úspešné boli aj hry Rodinná vec, Dobrodružstvo pri obžinkách, Meštiaci, Posledný muž a iné. V roku 1958 sa divadelný krúžok veľmi úspešne popasoval s hrou Veselé paničky z Windsoru od Shakespeara. V tejto hre priam exceloval Jozef Kríž v stvárnení postavu francúzskeho šľachtica doktora Cajusa. Aj táto hra mala niekoľko repríz.

Osobitnú kapitolu v činnosti krúžku tvorili operety. Založenie salónneho orchestra pri Rudných baniach prof. Ladislavom Strmeňom, miestnym rímskokatolíckym kaplánom, inšpirovalo divadelný krúžok pri Štátnej mincovni na nacvičenie troch operiet, ktoré našli veľmi priaznivú odozvu u obecnstva. V spolupráci s týmto orchestrom mala v roku 1952 premiéru opereta Na letnom byte, a v roku 1953 Svadba pod dažďníkmi. K obom operetám som skomponoval hudbu, včetně textov. S operetami absolvoval krúžok aj zájazdy po mestách okresu Žiar nad Hronom.

Po odchode prof. Strmeňa z Kremnice sa orchester rozpadol. Dokopy som ho dal znovu v roku 1955, aby mohol divadelný krúžok uviesť ďalšiu operetu Inkognito, ku ktorej som opäť skomponoval hudbu. Táto opereta mala so svojimi šiestimi reprízami najväčší úspech.

V roku 1959 nacvičil krúžok jednu zo svojich najlepších inscenácií *Zauzlená láska* od juhoslovanského autora Petara Petroviča, ktorá mala jedenásť repríz. Bola to už tretia hra za sebou predvedená bez tzv. „šepkára“. Veľkou výhodou tohoto súboru bola jeho stálosť. Ako režisér som sa mohol opierať o široký káder zakladajúcich členov, ktorí vydržali až do konca. Boli to najmä manželia Viliam a Elena Žiarnovci, manželia Trginovci, manželia Macekovi, Irena Jurišová, Vlado Žiarny, Jozef Kríž, Burian, Konečný, Nemečkaj, Štefan Kapusta a ďalší. Škoda, že krásny rozlet divadelného krúžku bol v roku 1959 zabrzdený nenájdением pochopenia u vtedajšieho vedenia ZV – ROH, čo znamenalo ukončenie jeho činnosti.

Kremnický divadelný súbor Poštár - záber z predstavenia *Juvelír alebo hľadá sa ženich*, 1953

Okrem týchto dvoch veľkých divadelných súborov pôsobil v tom čase skromne, ale aktívne pri poštovom úrade divadelný krúžok „Poštár“, a to pod režisérskym vedením nezabudnuteľného Imricha Mydlára, ktorý desiatky rokov strávil ako herec i režisér na doskách kremnického javiska. Jeho úmrtím v roku 1977 stratilo kremnické ochotnícke divadlo obetavého človeka. Medzi najlepších ochotníkov v tomto krúžku patrili Holícová, H. Paganová, Zát'ko, Kvasnička, Anton Ďurian, Nemčok, Andrej Mócik a iní. Od roku 1951 nacvičili a uviedli každý rok jednu divadelnú hru, väčšinou z dedinského prostredia – *Kamený chodník*, *Vojnarka*, *Statočný valach*, *Drotár* atď. Činnosť ukončil v roku 1956.

V tom čase bola príkladná aj spolupráca jednotlivých divadelných súborov. Dôkazom toho boli divadelné inscenácie uvádzané Okresným divadlom pracujúcim (ODP) pri Dome osvetu v Kremnici, režirované dlhoročným divadelným ochotníkom Miškom Žiarnym. Tým, že táto scéna nemala trvalý divadelný súbor, objavovali sa inscenácie sporadicky. V období rokov 1956 – 1960 boli uvedené dve hry: *Matka* od Karla Čapka a hra *Julius Fučík*. V roku 1958 uviedlo ODP aj operetku *Sto dukátov za Juana*. V týchto hrách účinkovali ochotníci zo všetkých miestnych súborov. Napríklad úlohu matky v hre K. Čapka stvárnila členka súboru Baník Dagmar Klobušická, ale hrali i ďalší ako L. Tatran, bratia Zöldyovci, František Antony.

S príchodom televíznej obrazovky do našich bytov v šesťdesiatych rokoch začal záujem o ochotnícku divadelnú činnosť rapídne upadať. Ochotníci vycítili, že konkurencia je príliš silná a krúžky postupne zanikali.

Divadelnú tradíciu znovu oživil študenti tunajšieho gymnázia v Klube mladých *Labyrint* v roku 1973 formou divadielka malých javiskových foriem (DMJF), ktoré sa stalo svojou nenáročnosťou na scénické a materiálové prostriedky v tej dobe progresívnym a prítiahlivým pre realizovanie rôznych foriem umeleckého prejavu. V skutočnosti divadielko vzniklo v gymnázii ako Divadielko G. Jeho zakladateľmi boli Tibor Račko a Jaro Šimkovič, žiaci 4. ročníka.

Tak ako prichádzali noví žiaci, tak sa postupne menili aj aktéri divadielka, ktoré medzitým dostalo svojho patróna v Klube mladých

Labyrint. V roku 1975 je to už stabilný súbor s tromi samostatnými krúžkami – dramatickým, baletným a hudobným. Prvým oficiálnym vedúcim súboru sa stal Dušan Uhrík. Činnosť divadielka v prvých rokoch mala viac-menej zábavný cieľ. Predstavenia kabaretného rázu, keď sa jednotlivé prozaické výstupy prelínali s piesňami a tancom, za doprovodu mládežníckej hudobnej skupiny FRONF, sa stali na viac rokov nosným programom divadielka. Mozaika programov bola pestrá a vždy s úsmevným satirickým zameraním, čo si získalo širokú obľubu najmä u mládeže. Úspešné boli kabarety *Kabaret MIX 77* a *kabaret La Teatro MIX 78*, s ktorým uskutočnili roku 1978 zájazdové turné po Slovensku. Navštívili sedem miest. Základnými piliermi Divadielka

G boli Fakla, Florovič, Samuelčík, Finka, Mularčík, Pokorný, Čunderlík, ku ktorým pribudli Brčka a Roman Vykysalý. V baletnej skupine boli vedúcimi osobnosťami Edith Čunderlíková s Annou Sabolovou. Hudobnú skupinu viedol P. Cicák a po ňom Marián Rúrik.

Od 1. mája 1979 zmenilo divadielko G názov na Divadielko v podzemí. Ešte v marci v tom istom roku sa uviedlo prvou súvislou hrou *Smetisko* od J. Faklu. Táto paródia na život potkanov sa stala aj po ďalšie roky dlho žiadanou a mala množstvo repríz. K nej pribudol v roku 1980 nový kabaret *Robinson* a *kanibali* a súčasne sa znovu uskutočnil zájazd po slovenských mestách.

Zásluhou vedúceho divadielka J. Faklu a členov, ako aj zapálených fanúšikov bol v dňoch 13. – 15. novembra 1981 položený základný kameň Slovenských gagov humo-

ru a satiry. Od tej doby rok čo rok sa schádzajú v jeseni do Kremnice humoristi, satirici, hudobné skupiny i súbory DMJF pomaly z celej republiky na veľké reprezentačné show humoru. Aj keď sa každoročne po skončení „gagov“ mesto musí upratať, ich atmosféra prežíva ešte dlho. Premiéru týchto „gagov“ ozdobilo v roku 1981 Divadielko v podzemí novou hrou Jána Faklu *Non teatro buffo*. S touto hrou i Smetiskom sa v nasledujúcom roku zúčastňovali rôznych súťaží, festivalov a svojimi vystúpeniami na zájazde po Čechách a Morave dobre propagovali meno mesta Kremnice. Ani jeden z divadelných súborov nezastupoval v minulosti tak dobre mesto Kremnice ako tento.

Rok 1983 bol pre Divadielko v podzemí významný. V prvom rade sa uskutočnili oslavy 10. výročia jeho predchodcu – Divadielka G. Slávil sa premiérou novej hry J. Faklu *Pľuhy alebo Quo vadis Homine?* Účinkuje známa trojica Fakla, Brčka, Vykysalý, ale už ako poloprofesionáli. A aby jubilejný rok bol završený dokonale, získalo Divadielko v podzemí na celoštátnej prehliadke klubovej tvorby, konanej v dňoch 28. – 30. októbra 1983 vo Valašskom Meziříčí, 1. miesto. Divadielku stúpila popularita – uskutočnili sa turné, vystúpenia pre televíziu a rozhlas, takže bolo viac vonku ako doma v Kremnici.

Na veľké prekvapenie domácich fanúšikov odišlo Divadielko v podzemí v roku 1985 z Kremnice do Banskej Bystrice pod správu Krajského osvetového strediska a stalo sa profesionálnym. Tým sa prakticky narušil priamy kontakt s „rodným mestom“ a Kremnica zostala znovu bez divadla. Škoda...

Druhá odnož dramatickej divadelnej činnosti – bábkové divadlo – si však svoju tradíciu v Kremnici zachovalo dodnes. A to je chvályhodné.

Prvopočiatky ochotníckeho bábkového divadla v Kremnici siahajú do obdobia prvej ČSR - do roku 1921. Vtedy založil na meštianskej škole prvý bábkarský krúžok učiteľ Bartoš. Po jeho odchode ho ďalej viedol riaditeľ školy Paukert. Medzi hercami – žiakmi, ktorí viedli bábkový súbor, sa prvýkrát spomína aj meno Ondrej Janovec. Tento nestor bábkarského divadla v Kremnici sa tomuto umeniu upísal až do svojej smrti. Po odchode žiakov – hercov zo školy sa krúžok rozpadol. Obnovený bol až v roku 1931 učiteľom Kňazovickým. Bol to vášnivý

bábkar. V tomto odbore sa vyžíval s veľkým zápalom. Sám si zostrojil javisko, osvetlenie, kulisy, sám vyrábala bábky, obliekal ich. Slovom všetko, čo bolo potrebné, len aby sa mohlo hrať. Hercov mu robili

Kabaretný večer Divadielka v podzemí, 1984
na fotografii sú Ján Fakla, Roman Vykysalý, Anton Brčka a hosť Ladislav Chudík

okrem žiakov aj jeho kolegyne a kolegovia – Vondráčková, Skubíková, Murányi. Je zaujímavé, že sa okrem predstavení pre deti hralo aj pre dospelých. A tieto predstavenia boli veľmi obľúbené. Po odchode učiteľa Kňazovického (1933) pokračoval v činnosti učiteľ Murányi, a to až do roku 1937, kedy súbor z neznámych príčin zanikol.

V jeseni roku 1930 začal svoju činnosť bábkový súbor pri Robotníckej telocvičnej jednote (RTJ) v Kremnici. Vedúcim súboru bol jej náčelník Vojtech Pop. Jeho členovia - Michal Hric, Anton Musil, Anton Prokein, Helena Batisová, Alžbeta Schmidtová, Mária Sklenková, Agnesa Nemčeková a Bedrich Gayer - boli veľmi agilní. Ich zásluhou sa "zrodili" všetky figúrky, rekvizity, kompletne javisko i potrebná garderóba. Hlavy figúrok vyrezával z dreva sám vedúci súboru p. Pop, pracujúci ako rytec a modelár v Štátnej mincovni.

V prvých rokoch sa hralo v malej miestnosti súkromného domu „u Bradáčov“. Bolo to veľmi stiesnené prostredie. Ak prišlo na divadlo 50 detí, už museli všetky stáť. Oveľa lepšie podmienky boli vytvorené v miestnom "Bürgerklube", kde dostalo divadlo na svoje produkcie v roku 1935 verejnú miestnosť zvanú „Casino“.

Súbor uvádzal väčšinou hry vydávané bábkovým ústredím RTJ. Predstavenia sa konali len v zimnom období, a to každú nedeľu. V druhej polovici tridsiatych rokov sa hralo aj pre dospelých. Boli to upravené protifašistické hry Voskovca a Werich. Mali veľký úspech. Škoda, že sa rozpustením RTJ v roku 1938 sľubne rozvíjajúca činnosť súboru nielen ukončila, ale z dôvodu bezpečnostných musela byť Vojtechom Popom, ako vedúcim, zničená aj všetká písomná agenda a fotodokumentácia, týkajúca sa najmä osôb aktívne činných v RTJ, o ktoré prejavovala záujem HG (Hlinkova garda). Celý ostatný majetok súboru bol rozkradnutý.

Po skončení druhej svetovej vojny znovu v meste ožila ochotnícka bábkarská činnosť. Hralo sa v Združení evanjelickej mládeže, kde ako vedúci pôsobil skúsený bábkár Jozef Mensatoris. Po roku 1948, kedy súbor zanikol, sa v roku 1950 bábkárska scéna preniesla do Štátnej mincovne. Činnosť bábkového súboru „Minciar“, i keď bola na pomerne vysokej úrovni, netrvala dlho. Len do roku 1953.

Ďalším súborom, ktorý vznikol po oslobodení, bol bábkový súbor

„Juniper“. Divadlo sa hralo v kláštornej budove. Jeho vedúcim bol profesor náboženstva Šoka. V súbore hrali H. Paganová, Katarína Wittová, O. Janovec a ďalší. Aj tu si členovia súboru výpravu i technické zariadenie zhotovovali sami. Hry, ktorých autorom bol sám vedúci súboru, boli motivované náboženstvom a biblickou históriou. Súbor zanikol v roku 1948.

V zimných mesiacoch nasledujúceho roku 1949 bol založený pri závode Rudných baní v Kremnici bábkový súbor „Baník“. Jeho vedúcim sa stal starý ostrieňaný bábkár Ondrej Janovec. Ak neberieme do úvahy školské roky, tak v bábkarstve pracoval plných 40 rokov! Bol najaktívnejším a najstarším bábkárom celého okresu Žiar nad Hronom. Zomrel v roku 1985 ako 75-ročný a jeho bábkarský „rekord“ asi nebude tak skoro prekonaný. Jeho najbližšími spolupracovníkmi v súbore na začiatku boli – Boldiš, Báthory, Šalát, Ján Žufa, Július Venderla, Ján Žabka, Grelmeth, O. Lehotzka, H. Paganová, Elena Goldmanová a dlhoročný spolupracovník – technik Jozef Oswald. Počas vyše tridsaťročnej činnosti súboru sa menoslov členov často menil a vystriedali sa v ňom mená detí i dospelých.

Keďže súbor nemal na začiatku svoju vlastnú miestnosť, hral v miestnosti bývalého kina. Prvou nacvičenou hrou súboru bolo Zlaté mesto trpaslíkov od Teodora Smananu. Vďaka starostlivosti vedenia zá-

vodu, ktoré upravilo bývalú robotnícku nocľaháreň na sálu pre 110 divákov s prispôbeným javiskom, mohla sa dňa 17. marca 1951 slávnostne otvoriť opona nového bábkového divadla. Premiérovou hrou bola hra Dr. J. Malíka Hopka-Klopka za réžie O. Janovca. Potom nasledovali ďalšie hry ako Nezbedníci, Smelko a šmelinári, Fraška o kadi, Ako Katka chlieb piekla, Nie je straka ako straka a mnoho ďalších.

Členovia bábkového súboru Permoník, 1983

Postupom času súbor upustil od závesných bábok a prešlo sa na hry s „maňuškami“. A tak sa objavilo na scéne Kačiatko, Dobrodružstvo medvedíka Macka, Deduško Mráz prišiel medzi nás, Ako dedko sadil repku, Veselé medvediatá, Posolstvo deda Mráza, V širom poli zámoček a mnoho ďalších hier. V roku 1959 bol bábkový súbor už v novej budove novopostaveného kultúrneho domu baníkov, kde mal vlastnú sálu a moderne vybavené javisko. Premiérovou hrou O psíkovi a mačičke v januári 1960 začala nová éra. Rok čo rok sa objavili nové hry, premiéry sa striedali s množstvom repríz. Na scéne sa hrali Tri hlúpe kačky, Lízočka, Ježko sud-

com, Lenivosť, mrcha cnosť, Kozliatka a vlk, Koník hrdina“ atď.

V týchto rokoch súbor vyvíjal aktívnu činnosť. Zúčastňoval sa rôznych súťaží i prehliadok. Priniesol si diplomy z okresných, krajských i celoslovenských súťaží. Zúčastňoval sa pravidelne festivalu „Bábkar-ská Chrudim“. Aktivitou boli poznačené aj sedemdesiate roky, v ktorých súbor uviedol každý rok najmenej jednu novú hru. Pritom každá hra mala priemerne tri reprízy, lebo detského (i dospelého) obecnstva neustále pribúdalo. Medzi inými sa odohrali hry Osamelá búdka, O koze rohatej, Súdoček medu, Ako psík hľadal priateľa, Tri kuriatka a iné. Poslednou hrou, ktorú režíroval Ondrej Janovec, bola Perníková chalúpka. Jej premiéra sa konala 2. marca 1982 a mala štyri reprízy.

Ondrej Janovec má veľkú zásluhu na tom, že bábkové divadlo v Kremnici žije ďalej, pretože sústavnou prácou s deťmi vychoval desiatky obetavých a zapálených bábkarov, ktorí v jeho diele – teraz už v súbore „Permoník“ – pokračujú pod vedením riaditeľky baníckej materskej školy Márie Václavovej. Súbor od roku 1988 patrí pod Mestské kultúrne stredisko. Je to dobrý kolektív a každoročne sa zúčastňuje okresnej prehliadky bábkových súborov. Jeho poslednou hrou z roku 1989 bola hra Drak Cvak.

Súčasťou kultúrno-spoločenského života v Kremnici bol aj hudobný život. Korene hudby siahajú hlboko do stredoveku a o prvých vežových strážnikoch – turneroch sa možno dočítať už v účtovných knihách mesta z roku 1441. V priereze hudobnou tradíciou nebudeme sa vracat' ani k traktátu Štefana Monetaria z roku 1518, ani k obsahu inventára notového materiálu z roku 1599, ani k bohatej tradícii pestovania inštrumentálnej hudby, ktorá dosiahla svoj vrchol počas pôsobenia J. L. Bellu v meste, ale sa zameriame na hudobný život od vzniku Československa v roku 1918.

Pre Kremnicu znamenal vznik ČSR základnú zmenu v kultúrno-spoločenskom živote. Pokojnú hladinu malomestského života rozvírili svojím príchodom českí úradníci, členovia vojenskej posádky i učitelia. Tento obrat v národnostnom zložení obyvateľstva znamenal aj zmenu kultúrnej orientácie na české krajiny. Taktovku hudobného života v meste postupne prebrali novozaložené české a slovenské spolky, oraganizujúce rôzne kultúrne večierky, na ktorých hudba zohrávala dominantnú úlohu. Platená funkcia mestského kapelníka a organistu stratila nielen svoju bývalú prioritu, ale zmenšil sa i jej podiel na zodpovednosti za ďalší hudobný život v meste.

V prvej polovici dvadsiatych rokov založili hudobní nadšenci v Kremnici „Miestny hudobný krúžok“, hrávajúci najprv len pre vlastné potešenie. Postupne sa rozrástol na normálne orchestrálne teleso. Hrávali v ňom už aj miestni milovníci hudby – baníci, robotníci, úradníci, učitelia a iní. Jeho prvým dirigentom sa stal mjr. Jindra Daniček. Neskoršie prevzal dirigentstvo okresný náčelník Dr. Miloš Úlehla. Orchester bol veľmi činný. Raz týždenne skúšal a pravidelne usporadúval koncerty, na ktorých odznievali rôzne populárne skladby domácich i svetových skladateľov. Ako perličku pripomíname, že na base v tomto orchestri „tvrdil“ muziku vtedy tu pôsobiaci učiteľ a neskorší člen činohry SND v Bratislave – Samuel Adamčík. Tento orchester – pod hlavičkou TJ Sokol – spoluúčinkoval i pri realizácii spevohier a na rôznych akademiách. V tridsiatych rokoch účinkovalo pri TJ Sokol okrem orchestra aj Komorné združenie a tanečný orchester. Posledným dirigentom sokolského salónneho orchestra bol prof. Bohuslav

Jelínek, ktorý prevzal dirigentstvo v roku 1933. Po svojom príchode založil aj „Spevácke združenie“. Toto požiadalo v roku 1936 nestora slovenskej hudby dr. J. L. Bellu o dovoľenie, aby spevokol mohol niesť jeho meno, ako prejav úcty k nemu. Majster súhlasil. Avšak združenie pod novým názvom „Spevácke združenie J. L. Bellu“ nepôsobilo dlho a pre blížiacu sa vojnovú udalosť žiaľ v roku 1938 zaniklo.

Najstabilnejšiu hudobnú tradíciu v histórii mesta Kremnice má dychová hudba, založená J. L. Bellom v roku 1871. Na budúci rok uplynie teda od jej vzniku 120 rokov. Za túto dobu sa vystriedalo mnoho generácií hudobníkov i dirigentov. Medzi prvým dirigentom J. L. Bellom a súčasným Miroslavom Mešťanom sa vyskytlo iste dost' mien, z ktorých aj tí poslední, ako baník Ehrlich, prof. B. Jelínek, Jozef Majer sa veľmi zaslúžili o to, že dychová hudba v Kremnici zapustila také hlboké korene. No i tak neraz hrozilo, že sa hudba neudrží a rozpadne sa, avšak vždy sa našiel nejaký ten patrón, čo

Kremnický salónny orchester, 40. - 50. roky 20. storočia

ju „podržal“. Jedným z nich je aj Štátna mincovňa, ktorá dychovú hudbu má pod patronátom od roku 1960, teda plných 30 rokov. A keď budúci rok 1991 budú členovia dychovej hudby – v súčasnosti s názvom „Minciar“ – s hrdosťou oslavovať vzácne 120-ročné jubileum, iste si s vďakou spomenú na všetkých svojich predchodcov.

Po skončení druhej svetovej vojny sa zdalo, že sa hudobný život znovu obnoví, pretože vznikol nielen nový salónny orchester pod vedením prof. Ladislava Strmeňa pri Rudných baniach, ale začali sa zakladat' aj spevokoly. Napríklad v Štátnej mincovni sa z iniciatívy samotného riaditeľa Ing. J. Horáka zrodil 40-členný miešaný spevácky zbor, ktorého som sa stal dirigentom. Spevokol účinkoval nielen v závo-de, ale aj na verejnosti pri príležitostiach nejakých osláv alebo na verejných koncertoch, často spoločne so spomenutým salónnym orchestrom. Na II. základnej škole založil učiteľ Sedlický veľký, skoro 100 členný spevácky zbor pionierov. Vďaka svojim kvalitám, precíznosti prednesu a aktívnej verejnej činnosti sa stal na začiatku päťdesiatych rokov pýchou mesta, ktoré reprezentoval na mnohých súťažiach. Spevokoly vôbec boli tradičnou doménou hudobného života v minulosti, aj keď boli viac-menej cirkevného zamerania, najmä v dobe pred vznikom prvej ČSR. Do roku 1938 sa vyskytlo niekoľko pokusov o založenie spevokolu najmä z radov učiteľov a v niektorých vtedajších spolkoch ako Živena, Katolícky spolok, Sokol a pod. Žiaden však nemal dlhšieho trvania. Výnimkou bol jedine spevokol „Spevácke združenie dr. J. L. Bellu“, vedený prof. Jelínkom, ktorý vykazoval činnosť po niekoľko rokov. V období rokov 1940 – 1944 boli síce v Kremnici dva väčšie spevokoly – „Spevokol III. rádu sv. Františka“ a „Spevokol katolíckej mládeže“, ale ani jeden z nich nepôbil viac ako dva roky. Pritom Spevokol III. rádu bol vyslovene cirkevného zamerania.

Salónny orchester prof. Strmeňa bol veľmi agilným a vďaka mladému hudobnému kádru perspektívnym hudobným telesom. Počas svojho trvania vykazoval veľmi aktívnu činnosť, najmä po zlúčení so spevokolom Št. Mincovne. Usporiadáva nielen samostatné koncerty, ale spolupracuje aj s divadelnými súbormi v meste pri uvádzaní operietiek. Najviac spolupracuje s divadelným krúžkom pri Štátnej mincovne. Škoda, že musel profesor Strmeň neuváženým administratívnym zásahom v roku 1952 Kremnicu opustiť. Jeho odchodom sa orchester na niekoľko rokov odmlčal.

V roku 1955 som ho spolu s niekoľkými obetavými pracovníkmi dal opäť dokopy a jeho činnosť obnovil, hlavne kvôli divadelným účelom. Neskôršie pribudol znovu menší miešaný spevácky zbor, takže pri príležitosti 100. výročia založenia gymnázia v roku 1957 už mohol účinkovať pri oslavách kompletne. Za môjho dirigovania predniesol Kantátu pre sólo, zbor i orchester, ktorú som k uvedenému výročiu zložil. Orchester so spevokolom som udržal do roku 1958, kedy ho prevzal prof. Ladislav Havlín. Po tom ako L. Havlín založil učiteľský spevokol, bol aj ten pričlenený k orchestru, čím sa teleso zväčšilo. V tomto zložení znovu vyvíjal bohatú verejnú činnosť až do roku 1962.

Popri salónnom orchestri bolo ešte za prof. Strmeňa - z iniciatívy riaditeľa Hudobnej školy prof. B. Jelínka - založené v meste „Kremnické komorné združenie“. Pôsobilo v období rokov 1950 – 1956. Bol to súbor veľmi kvalitný a na vysokej umeleckej úrovni.

Nemalú úlohu v hudobnom živote Kremnice zohrala a ešte stále zohráva „Ľudová škola umenia J. L. Bellu“, ktorá dala základy napríklad aj svetom uznávanému huslistovi a koncertnému majstrovi, zaslúžilému umelcovi Petrovi Michalicovi. Hudobnú školu absolvoval v roku 1959.

Je možno nešťastím, že v meste tak vyspelom na hudobnú kultúru a hudobné tradície nebola založená v minulosti hudobná škola. Dva pokusy o jej založenie (zhodou okolností oba v školskom roku 1943/1944) – jeden pri spolku Deutscher Kulturverband s riaditeľom Rudolfom Országhom a druhý pri MOMS s riaditeľom prof. B. Jelínkom – stroskotali zhodne hneď v prvom roku pre nepriaznivo sa vyvíjajúce vojnové udalosti.

Konečne bolo 18. októbra 1950 MsNV rozhodnuté utvoriť „Mestský hudobný ústav“ s riaditeľom B. Jelínkom. O rok bola škola premenovaná na „Hudobnú školu“. Že utvorenie tejto školy bolo žiaduce, svedčil aj počet 103 žiakov v prvom ročníku. Škola začala pracovať vo veľmi nevyhovujúcich priestoroch miestneho kláštora. Napriek tomu už v roku 1954 mala svoj sláčikový orchester, ktorý sa zúčastnil v nasledujúcich rokoch okrem viacerých verejných vystúpení v meste - niekoľkokrát i oblastných súťaží IŠU. V roku 1956 bol názov školy zmenený na „Ľudovú školu umenia J. L. Bellu“. Prestávaním školy v roku 1960 do priestorov Domu osvetu sa zlepšili aj podmienky.

Jedného z pedagógov, dnes už nebohého Rudolfa Országha je treba zvlášť spomenúť. Prišiel do Kremnice v roku 1913 ako orga-

nista a mestský kapelník. Pritom súkromne vyučoval hru na husle a klavír. Od roku 1918 sa začal prejavovať aj ako hudobný skladateľ. Do roku 1938 sa jeho tvorba takmer výlučne viazala len k cirkevnej hudbe. Svetský charakter získali jeho diela až v období pedagogickej činnosti, keď začal písať skladbičky pre svojich žiakov. Potom komponoval až do svojej smrti v roku 1962 už len diela svetského cha-

rakteru. V jeho bohatej pozostalosti sa našla aj detská opera Jurkov sen. Je len prirodzené, že vďaka takejto kvalite pedagógov vyrástli tu aj dobrí žiaci.

Škola za uplynulých 40 rokov dosiahla veľmi veľa úspechov, verejných ocenení, aj celostátneho významu. Medzi jedno z najcennejších patrí 1. mesto harmonikového súboru na celoštátnej súťaži v Olomouci v roku 1966. Bol to výsledok dlhoročnej práce prof. L. Havlína, ktorý súbor založil a riaditeľ A. B. Jelínka, ktorý ho k tejto vysokej méte priviedol. Škola za tie roky vychovala stovky hudobníkov, z ktorých mnohí našli v hudbe uplatnenie. Aj dnešný učiteľský zbor na čele s riaditeľom

PhDr. Ladislavom Havlínom sa skladá z väčšej časti z bývalých žiakov školy. AprávetejvýchovejeúlohaIŠUnezastupiteľnáajprebudúcnosť.

Na začiatku šesťdesiatych rokov sa pri miestnych závodoch začali vytvárať malé hudobné skupiny so zameraním na tanečnú hudbu. Ešte predtým v roku 1950 vznikla pri Dome osvetu tanečná skupina vedená Dr. Baloghom. Jej založenie podmienila požiadavka rekreačného strediska Hron – časť Skalka, kde táto skupina účinkovala - s menšími obmenami hudobníkov - 25 rokov. Podobného „veku“ sa dožila aj rytmická skupina „Akord“ pri Rudných baniach s vedúcim Jožkom Ďurianom, pôsobiaca medzi rokmi 1960 až 1985. Aj táto skupina bola vo svojej činnosti sčasti viazaná zmluvou s rekreačným strediskom Hron – časť Bystrická dolina. Najvyššieho veku sa dožila

tanečná skupina pri závode Elektrovod – 28 rokov! V roku 1966 vznikla pri Dome pionierov mládežnícka beato-vá skupina „FRONT“. Táto pôsobila potom neskôr v Klube mladých „Labyrint“ až do roku 1985. Bola aj súčasťou „Divadielka v podzemí“.

Z týchto súborov azda jedine posledný a sčasti i banický „Akord“ vyplňovali svojimi verejnými vystúpeniami formou estrád, súťaží, zábavných odpoludní a neskôr diskoték vzniknuté hudobné vákuum v meste po zániku orchestra a spevokolu po roku 1962. V pamätiach priamych aktérov a možno aj historikov zostanú určite tri ročníky „Zlatej

kamery“ (1967 – 1969), detskej speváckej a súčasne aj autorskej súťaže miestnych autorov tanečných piesní. Takisto určite zostanú v pamäti aj tri ročníky „Obrázkov v rytme“ (1968 – 1970) – hudobno-satirického pásma zameraného na vtedajšie miestne nedostatky. Po tri roky sa v týchto pásmach predstavil pod vedením prof. Havlína veľký tanečný orchester vytvorený spojením hudobníkov miestnych tanečných skupín. Škoda, že v „Obrázkoch“ sa viac nemeslo pokračovať. Boli politickými orgánmi zakázané ako nežiaduce.

Záverom možno konštatovať, že kultúrno-spoločenský život v

Hudobný skladateľ Rudolf Országh s dcérami, cca 40. roky. 20. storočia

Hudobná skupina Swingers, ktorú viedol Ladislav Havlín (za klavírom), 70. roky 20. storočia

Kremnici mal od oslobodenia kolísavé obdobia. Aká je situácia dnes?

Čo sa hudobného života týka, tak jeho rozvoj zabezpečuje v prvom rade „IŠU J. L. Bellu“, kde vyrastajú ďalší noví hudobníci. Dychová hudba „Minciár“ pravidelne vystupuje a pripravuje sa na oslavy 120. výročia založenia dychovky a súčasne na najbližší ročník „Bellovho festivalu dychových hudieb“.

Zdá sa, že znovu ožívajú spevokoly. V súčasnosti, vďaka nemiernemu zápalu učiteľky Kyselicovej, sú v meste už tri ňou vedené spevokoly – destský súbor „Kremienok“, učiteľský spevokol a spevokol pri Klube dôchodcov. Z tanečných skupín sú činné dve. Jedna pri Rudných baniach a druhá pri Okresnej knižnici.

V oblasti dramatizovanej prózy a poézie už síce divadelné súbory neexistujú, ale tradícia súťaže „Zechenterova Kremnica“ sa udržuje naďalej. Takisto sa na jeseň každoročne uskutočňuje festival humoru a satiry „Slovenské gagy“, MsKS pravidelne poriada „Kinokaviareň“, nový druh spoločenskej zábavy, ktorý si získava stále väčšiu obľubu.

Nuž je toho veľa a či málo na takú bohatú kultúrnu tradíciu?

napísané v roku 1990

Literatúra a pramene:

- Jelínková, L.: 20 rokov IŠU J. L. Bellu v Kremnici (1970).

- Naratívne pramene – spomienky Oľgy a Samuela Adamčíkovcov, spomienky Michala Žiarneho a Bedricha Gayera, osobné spomienky autora.

Zusammenfassung

Kremnitzer Theater- und Musiktraditionen, 2. Teil

In den 50-er Jahren des 20. Jahrhunderts begann das Theaterleben in der Stadt wieder zu entwickeln. Die Theater wirkten vor allem bei den großen Betrieben. So entstand auch der Theaterkreis Baník (Bergmann) bei dem Staatsbergbaubetrieb. Er wurde im Jahre 1945 gegründet und sein erstes Stück hieß *Drama otrokov* (Drama der Sklaven). Als Regisseure waren da hauptsächlich Ondrej Janovec und František Boldiš tätig. Das Theater bei der Münzstätte ist im Jahre 1948 entstanden. Sein Repertoire war sehr reich. Vorgespielt wurden

auch die anspruchsvollen Dramen von Gogol, Tschechow, Wild, Molière und Shakespeare. Der erste Regisseur war P. Husár, später A. Juriš. Daneben sehr aktiv war der Theaterkreis, der beim Postamt wirkte und Poštár (Postler) hieß. Es führte dieses Theater als Regisseur unvergesslicher Imrich Mydlár. An die Theatertraditionen knüpfen in den 70-er und 80-er Jahren Gymnasialstudenten, die im Klub Labyrinth das Theater G gründeten, an. Man veränderte sich später der Name des Theater, seit dem Jahre 1979 wirkte als Theater im Souterrain. Es absolvierte sogar mehrere Tournée durch die Tschechoslowakei. Dank der Aktivitäten der Theatermitglieder (J. Fakla, R. Vykyšalý usw.) ist auch das Festival des Humores und der Satira Kremnické gagy (Kremnitzer Gags) in 1981 in der Stadt entstanden. Es wirkten ebenfalls die Merionettentheater, deren Tradition in die 20-er Jahre zurückreichte, in der Stadt. Darunter nennen wir das Theaterkreis, das Herr Lehrer Bartoš 1921 gründete, dann das Theater beim Arbeiterturnverein, dessen Leiter Graveur Vojtech Pop war. Man spielte das Marionettentheater nach dem zweiten Weltkrieg auch im Verein der evangelischen Jugend, bei der Münzstätte und in den Theaterensembles Juniper und Baník (mit Regisseur Ondrej Janovec). Sehr reich war ebenso das Musikleben der Stadt. In der ersten Hälfte der 20-er Jahre ist da Miestny hudobný krúžok (Hiesiger Musikkreis) entstanden. Im Rahmen des Sportverbandes Sokol trat dieses Ensemble auf verschiedenen Veranstaltungen auf. Der letzte Dirigent Bohuslav Jelínek übernahm dieses Salonorchester im Jahre 1933 und gründete auch den Sängerkhor mit dem Namen nach dem berühmten Komponist J. L. Bella. Die Kremnitzer Blaskapelle ist genauso sehr alt. Sie wirkt seit dem Jahre 1871 bis heute. Nach dem zweiten Weltkrieg ist das neue Salonorchester unter der Leitung des Professors Ladislav Strmeň in Kremnitz entstanden. Es waren daneben da zahlreiche Gesangsvereine und das sog. Kammerensemble. Die Musikschule (heute J. L. Bella Grundkunstschule) wurde in 1950 gegründet. Unter ihren Lehrern finden wir die hervorragenden Pädagogen und Komponisten B. Jelínek, R. Országh und L. Havlín. Am Anfang der 60-er Jahren begannen auch die Tanzkapellen zu entstehen. - Dr. Balogh Kapelle, die Kapelle Akord und die Kapelle beim Betrieb Elektrovod. Alle wirkten mehr als 25 Jahre. Kremnitz hatte ebenfalls eine Beatband, sie hieß Fronf und spielte seit dem Jahre 1966 bis 80-er Jahre.

Náčrt dejín mesta Kremnice v rokoch 1945 - 1989, 2. časť

Otto Štroffek

Nástup 60. rokov postavil Kremnicu do istej miery pred existenčnou otázkou. 9. 4. 1960 schválilo Národné zhromaždenie novú územnú organizáciu štátu a nové volebné zákony. Jedným z dôsledkov tohto rozhodnutia bolo výrazné zredukovanie počtu okresov. V pohronskom priestore horného Tekova s presahom do Hontu vznikol v hraniciach dovtedajších okresov Nová Baňa, Banská Štiavnica a Kremnica nový okres so sídlom v novovybudovanom priemyselnom centre Žiari nad Hronom. Postupné premiestňovanie okresných inštitúcií (v Kremnici zostal ľudový súd s pôsobnosťou pre celý nový okres a Okresný stavebný podnik), zavrážilo presťahovanie ONV v dňoch 8. - 12. júna 1960, kedy prestala byť Kremnica okresným mestom aj de facto. S odlivom pracovných príležitostí odchádzali aj ľudia a tak sa ešte viac zužoval potenciál mesta. V zmenenej situácii vkladali Kremničania nemalú nádej do príchodu riaditeľstva Rudných baní (s pôsobnosťou pre celé Slovensko) z B. Štiavnice do Kremnice 15. 8. 1960, čo vtedajší kronikár mesta a archivár Dr. Lamoš hodnotil nasledovne: „...je to možno smelé povedať skoro viac, ako úrad ONV, ktorý sa presťahuje do Žiaru nad Hronom...“. Že išlo o prehnatý optimizmus (opieraný o analógiu s historickou banskou komorou, ktorej sídlom bola Kremnica do roku 1548), ukázala už neďaleká budúcnosť, kedy zostup kremnického baníctva spôsobil v konečnom dôsledku aj odchod - medzitým transformovaného - podnikového riaditeľstva Rudných baní do B. Bystrice v polovici 70. rokov. Rok 1960 bol zároveň aj rokom volieb do zastupiteľských orgánov všetkých stupňov, v ktorých boli kandidáti Národného frontu (NF) v tunajšom volebnom obvode „...zvo-

lení až na malé výnimky na 100%“. Aj keď nebola možnosť oboznámiť sa s volebnými výsledkami je dostatok dôvodov domnievať sa - vzhľadom na to, čo voľby počas reálneho socializmu znamenali, že tomu v predchádzajúcich i nasledujúcich voľbách nebolo inak.

Zámery výstavby v 60. rokoch sledovali dokončenie rozostavanosti z prelomu desaťročí, najmä I. základnej školy a bytových blokov na ulici SNP, známych pod menom „Londýn“ a zároveň smerovali do rozbiehajúceho sa družstevného bytového sektora. Tu postupne vyrástli obytné domy na dnešnej Dolnej ulici („Ilava“ s náprotivným objektom), bytovky pod Veterníkom a na Matunáckovej ulici. Významnejšou obnovnou akciou bolo zrekonštruovanie budovy gymnázia. So stavebnou činnosťou je spojené aj murárske učilište, ktoré neskôr prešlo do B. Štiavnice. Začiatok 60. rokov priniesol aj zrod záhradkárskych kolónií, najskôr na Grobni a za bývalým smetiskom, v ďalšej fáze pod železničnou stanicou a Šibeničným vrchom, ktoré spestrili oddychovo-rekreačné možnosti Kremničanov.

Obraz tohto obdobia možno doplniť aj výberovým nahliadnutím do štatistických údajov z roku 1960. Kremnica mala 718 obytých domov s 1 483 bytmi, v ktorých žilo 6 131 obyvateľov. Priemyselný charakter mesta potvrdzuje 1 510 pracovníkov v sektore priemyslu, zatiaľ čo v poľnohospodárstve pracovalo len 33 ľudí (štátny majetok), tretí sektor zahŕňal 1 159 pracovných miest. Nachádzalo tu uplatnenie značné množstvo obyvateľov okolitých obcí, dochádzalo ich sem za prácou vyše tisíc, kým Kremničanov vycestovávalo vyše dvesto, v absolútnej väčšine do rodiaceho sa priemyselného centra Žiaru nad Hronom. Najväčšími zamestnávateľmi boli: Štátna min-

covňa, Slovenské energetické závody (predtým Elektro-Praga, potom Elektrovod), Rudné bane, Okresný stavebný podnik, Priemstav, Štátne lesy, Československá automobilová doprava, Komunálne služby. Z terciálnej sféry najmä zdravotníctvo, školstvo a administratíva.

V kultúrnej oblasti malo zrejme najväčší prínos zriadenie Strednej umeleckopriemyselnej školy (SUPŠ), umiestenej v priestoroch gymnaziálnej budovy. O vznik školy, otvorenej v školskom roku 1966/1967 sa zaslúžil Ľudovít Leitner, ktorý bol aj jej prvým riaditeľom. Postupne sa rozšírila na odbory: umelecké kováčstvo, ryteľstvo, zlatníctvo, návrhárstvo hračiek a ďalšie. Druhá polovica 60. rokov je spojená aj so vznikom klubu mladých Labyrint, zastrešeným vtedajším Československým zväzom mládeže. Pivničné a chodbové priestory v podzemí domu č. 13 (adaptované na tento účel brigádnicou činnosťou mládeže kremnických škôl a závodov) umožnili vytvoriť originálnu atmosféru, ktorou sa klub rýchlo dostal do povedomia verejnosti v celej republike. Spája sa najmä s menami hlavného iniciátora Gustáva Bóca, súrodencov Fleškovcov, Lackovcov a ďalších.

Nemožno obísť neblahé udalosti roku 1968. Ich rekonštrukcia zostavená zo spomienok pamätníkov má tvar len základných kontúr. Vo všeobecnosti možno povedať, že sovietske vojsko prišlo do Kremnice 22. alebo 23. augusta (názory sa rôznia) vo dne od Žiaru nad Hronom na troch tankoch a ďalších sprievodných vozidlách. Odstránená tabuľa s označením obce im situáciu neuľahčila a keď postúpili časťou historického centra až na tzv. Malé námestie, čo pochopiteľne spôsobilo obrovský rozruch, dezinformoval ich ďalší čin spontánneho ľudového odporu – prehodene ukazovateľa smeru, takže namiesto na Martin mierili na Skalku. Pri bývalej zotavovni ROH ich zastavil pre ťažkú bojovú techniku neprejazdný tunel. Po technických opatreniach - demontáži vrchných častí tankov sa napokon dostali až k televízному vysielaciu, na ktorom malo neskôr dôjsť k akémusi sabotážnemu pokusu. Nič dramatickejšieho sa neudialo, prejavy odporu voči okupácii neprekročili vtedajšie bežné spontánne prejavy. Nasledovali manifestácie na podporu A. Dubčeka a rôzne protestné sprievody, kde sa aktivizovala najmä mládež okolo klubu Labyrint, ako aj situačné výtvarné prejavy: plagáty, heslá, nápisy na chodníkoch, cestách a múroch domov. Mesto v 60. rokoch viedli: Jozef Vajs (1960-1963), Rudolf Lacko (1963), Jozef Ridzoň (1964-1970).

Začiatok 70. rokov priniesol, tak ako všade, ofenzívu normalizácie, ktorá bezpečne znehybnila verejnosť, respektíve jej naoktrojovala vonkajšiu lojalitu. Istým protikladom tejto "ospanlivej" atmosféry je výrazný stavebný a investičný ruch 70. a začiatku 80. rokov. Nemalý podiel má na tom aj vtedajší predseda Metského národného výboru (MNV), odchovanec Baťovej školy vo Svite Ľudovít Leitner, ktorý bol

vo funkcii dve volebné obdobia (1971 - 1981), snažiac sa, podľa vlastných slov, "vytážiť pre mesto čo najviac z jeho histórie a prírody".

Ešte v roku 1970 bola v kombinácii družstevnej a štátnej výstavby dokončená II. etapa bytových celkov pod Veterníkom. Opätovný stavebný ruch vyvinuli závody Elektrovod a Rudné bane (rozptýlené, vo viacerých mestských častiach) v kontexte stabilizačného programu pracovných síl. V tomto smere však patrí prvenstvo akcií

komplexnej bytovej výstavby s 300 jednotkami a občianskou vybavenosťou, situovanej do okrajovej priemyselnej zóny Hutníckeho námestia, s ukončením 1. etapy na prelome 70. - 80. rokov. Bytový fond mesta tým síce výrazne vzrástol, na druhej strane však prišla Kremnica o predmestskú štvrť, na rozdiel od sídliska, kompatibilnú s celomestskou architektúrou, čo ju nesporne pripravilo o časť jej malebnosti. Ďalšiu ranu histo-

rickej celistvosti mesta uštedrila výstavba cesty I. triedy č. 65 v smere Martin, ako riešenie neúnosnej situácie, keď stará cesta viedla časťou historického centra. Obchvatová komunikácia odobrala mestu zvyšok pôvodnej vstupnej časti a roztála ho po dĺžke juh - sever.

Popri týchto sporných ziskoch treba spomenúť výrazné klad. Predovšetkým vybudovanie termálneho kúpaliska s dvomi 50-metrovými bazénmi a príslušným areálom v dolnej časti mesta. Vzniklo v akcii "Z" a slúžiť začalo v sezóne 1977. Oddychovú kapacitu mesta významne posilnila rekultivácia zanedbanej chránenej lokality, historickej Zechenterovej záhrady, doplnenej o prírodný amfiteáter. K veľkým "zetkársym" akciám patrilo aj vybudovanie

Zaujímavá budova kremnického bitúniku, asanovaná bola v roku 1979 kvôli výstavbe štátnej cesty

Z prvého ročníka Bielej stopy SNP, 1974

lyžiarskych vlekov, zjazdoviek a bežeckých tratí na Skalke a rekonštrukcia futbalového ihriska. Vládne uznesenie SSR č. 58/1978 o záchrane kultúrnych pamiatok v Kremnici a B. Štiavnici umožnilo začať široké rekonštrukčné práce na mestských hradobných múroch a základné záchranné práce na mestskom hrade (statika hlavnej veže a ďalšie). Sprievodne ale dochádzalo k asanácii početných podhradobných stavieb. Tento neopodstatnený pamiatkarský purizmus dost' ubral z architektonickej členitosti súznejúcej s okolím.

V politicko-správnej oblasti stojí za zmienku integrácia okolitých obcí (Krahule, Kremnické Bane, Lúčky a Horná Ves) s Kremnicou, ktorej dôsledkom bola strata ich právnej subjektivity. Toto spojenie však malo perspektívne založiť nový rozvojový trend.

Významným kultúrnym prínosom bolo rozšírenie Mestskej knižnice na okresnú a zároveň jej umiestnenie v zrekonštruovaných historických priestoroch domu č. 13, čím mesto získalo aj regionálne bibliografické pracovisko. Súviselo to s koncepciou Regeneračného plánu historického jadra mesta z roku 1972, predpokladajúceho využitie centrálneho námestia v týchto intenciách. Do kultúrneho povedomia Kremničanov sa zapísali pôsobivé oslavy 650. výročia založenia mesta v roku 1978. K tomuto výročiu sa viaže aj významná zmena týkajúca sa poprednej mestskej kultúrnej inštitúcie Mestského múzea, transformovaného na špeciálne pracovisko Múzea mincí a medailí (MMM) s federálnou pôsobnosťou, pričom tu bola otvorená nová expozícia. Milovníci dychovej hudby zase privítali vznik okresného

reň Gemer v historickom prostredí centrálnej pamiatkovej zóny.

80. roky zastihli Kremnicu v pevnom objatí postnormalizačného husákovského byrokratizmu, v ktorom sa na miestnej úrovni hlásila o slovo mladšia generácia straníckych kádrov, absolventov politických škôl. Tak v roku 1981 vystriedal na poste predsedu MNV L. Leitnera frekventant Vysokej školy politickej v Prahe Ing. Jozef Ďurian, ktorého v neprítomnosti zastupovala tajomníčka MNV Mária Belovická. Keď po ukončení školy prešiel na ÚV KSS v Bratislave, jeho miesto zaujal RSDr. Milan Štulajter, zotrávajúci vo funkcii až do prvých slobodných volieb v roku 1990.

V oblasti výstavby sa najväčšia pozornosť venovala dokončeniu prvej etapy cesty I. triedy č. 65 s vyústením pri novopostavenej požiarnej zbrojnici a dokončeniu sídliska komplexnej bytovej výstavby na "Hutách". Pokračovali rekonštrukčné a asanačné práce v pamiatkovej zóne, kde pribudlo niekoľko zreštaurovaných objektov. Zvlášť významným bolo vybudovanie novej polikliniky, umožňujúcej pokryť výberovými zdravotníckymi službami aj priľahlý región. Verejnosť kvitovala aj štandardizáciu funebrálnych služieb, spojenú s odovzdaním nového domu smútku a rozšírenie obchodnej siete o poschodové nákupné stredisko Jednota, žiaľ, necitlivo zasadené medzi historickú zástavbu. SUPŠ zase dostala v tesnej blízkosti klasicistickej budovy gymnázia, kde sídlila, nový pavilón, čo síce nebolo práve šťastným architektonickým riešením, na druhej strane ale odstránilo priestorové problémy. Najmä motorizovaní návštevníci mesta privítali parkovisko

Jeleň, zriadené na mieste asanovaného rovnomeného hotela.

Do kultúry tohto obdobia sa asi najviac zapísal festivalu humoru a satiry Slovenské gagy s koreňmi v roku 1981, ktorý v nasledujúcich rokoch prerástol do celorepublikovej prehliadky humoru, satiry, karikatúry a pod., hostiacej popredných slovenských a českých tvorcov. Protagonistami festivalu a dlhoročnými organizátormi boli členovia Divadielka v podzemí J. Fakla so spoločníkmi. Naopak, za významnú stratu možno považovať zatvorenie gymnázia v školskom roku 1983/1984 s tým, že žiaci boli rozdelení medzi gymnáziá v Žiari nad Hronom a v Turčianskych Tepliciach. Celkovo však možno konštatovať, že 80. roky boli vo vzťahu k predchádzajúcemu obdobiu poznamenané istou stagnáciou a absenciou vízie. Budovateľské časy 50. - 60. rokov vystriedané koncepčným pragmatizmom rokov 70. minuli, zostávala šedi-

Rad na toaletný papier pred kremnickým papiernictvom, 1988

festivalu dychových hudieb J. L. Bellu (zakladateľ M. Mešťan). Na staršie tradície kremnického divadelníctva nadviazal počin gymnazistov projektom Divadla malých javiskových foriem (1973). V neskorších rokoch sa tu pod vedením Dušana Uhrína aktivizovali J. Fakla, I. Florovič, O. Mularčík, J. Pokorný a ďalší. V máji 1979 zmenilo názov na Divadielko v podzemí (so stálou scénou v klube Labyrint) vyprofilujúc sa pod vedením Jána Fakla (s členmi R. Vykysalým a A. Brčkom) na poloprofesionálny súbor známy po celom Československu. Prostredie kremnického klubu vyformovalo aj prvú modernú mládežnícku hudobnú skupinu "Fronf" (vedúci J. Cincík a M. Rúrik). Kremnické školstvo sa v týchto rokoch rozšírilo o Strednú priemyselnú školu odevnú pre sluchovo podtlitnutú mládež (1974).

Pre športovú Kremnicu malo mimoriadny význam založenie vytrvalostného behu na lyžiach - Bielej stopy SNP (z Kremnice do B. Bystrice) v roku 1974, pričinením Ing. L. Fúska. V závere 70. rokov rozšíril tunajšiu turistickú základňu aj nový Caravan camp pozdola mesta. Pribudli aj občerstvovacie zariadenia v podobe štýlovej poľovníckej reštaurácie Jeleň a pivá-

vá realita "rozvinutého socializmu" s jej ľahostajnou, na súkromie orientovanou spoločnosťou, hľadáajúcou rôzne náhrady za nejestvujúci občiansky život. Demografický vývoj v popisovanom období mal v podstate trvalo zostupnú úroveň. V roku 1950 tu žilo 6 350 obyvateľov, v roku 1961, po zániku okresu, už len 5 328. V roku 1970 6 121 a v roku 1980 7 168, tento údaj však zahŕňa štyri spomenuté pričlenené obce, takže ubúdanie obyvateľstva trvalo naďalej.

Stojaté vody poslednej tretiny 80. rokov začínali čerť správy o udalostiach v okolitých krajinách, vzbudzujúce isté nádeje. Medzi veriacimi prebiehalo zbieranie podpisov pod petíciu za väčšiu náboženskú slobodu (iniciované moravskými katolíkmí), niekoľkí sa zúčastnili "Sviečkovej manifestácie" v Bratislave 25. marca 1988. Stúpal počet poslucháčov rušených zahraničných rozhlasových staníc, dôverne kolovali odpisy rôznych protirežimných textov, napríklad Feldekovej básne "Rit'olíza" alebo povestného prejavu Miloša Kopeckého na zjazde českých umelcov. Napriek tejto "predpríprave" pôsobili udalosti Novembra takmer neuveriteľne. Počiatočné váhanie a dohady vystriedali prvé plagáty žiadajúce "obrodu spoločnos-

ti” či poukazujúce, že “ryba smrdí od hlavy” (po 20. novembri).

26. novembra popoludní zasadali v súvislosti s politickou situáciou v radnej sieni mestského domu poslanci MNV. V tomto čase sa stretli záujemcovia o celonárodnú bohoslužbu, ku ktorej cez médiá vyzval kardinál J. Tomko. Keďže sa v Kremnici neuskutočnila, vydali sa v počte 5 - 6 osôb od kostola sv. Alžbety do centra mesta, kde sa dozvedeli o zasadnutí. Posilnení o mládež z klubu Labyrint spontánne zamierili k mestskému domu a cestou sa pridávali ďalší občania, čím zástup vzrástol na sto až dvesto ľudí. Zhromaždenie si bezkonfliktné vyžiadalo prijatie predsedom MNV M. Štulajterom, ktorý ústretovo súhlasil s požiadavkami prístupu k mestskému rozhlasu a priestorom Mestského kultúrneho strediska (MsKS). O 17. hodine odznela v mestskom rozhlase výzva na verejné zhromaždenie plánované na 19. hodinu vo veľkej sále MsKS. V novovzniknutom akčnom výbore Verejnosti proti násiliu (VPN) sa aktivizovali najmä špeciálny pedagóg Alfréd Haško, akademický sochár Jozef Brezany, Ing. Ladislav Čelko, MUDr. Milan Slávik, JUDr. Anton Vaský, Imrich Fodor a ďalší. Na výstražnom štrajku 27. novembra sa zúčastnilo okolo tristo ľudí, organizované pracovníci “hornej” mincovne a ASEC-u Rudné bane, ostatní individuálne. Spolupráca medzi VPN a MNV prebiehala v korektnom duchu, o čom svedčí aj skutočnosť, že predseda MNV zostal vo funkcii aj po vyslovení nedôvery niektorým funkcionárom v januári 1990. Formálnym potvrdením nového politického kurzu bolo nahradenie poslanca Federálneho zhromaždenia za tunajší obvod J. Trangoša kandidátom VPN Mgr. A. Haškom (začiatkom roku 1990). Pred Kremnicou stála neľahká úloha zbavovania sa dedičstva jednej éry.

Zhromaždenie občanov 26. 11. 1989 v budove MsKS v Kremnici, na pódiu stojí študent Valocký (Kremničan študujúci v tom čase v Bratislave) čítajúci 30 požiadaviek hnutia Verejnosť proti násiliu, naľavo od neho je domáci predstaviteľ VPN Alfréd Haško

Literatúra a pramene:

- Kolektív autorov: Dějiny Československa v datech, Svoboda, Praha 1968.
- Štroffek, O.: Etnicita Kremnice v minulosti a dnes, In: Kremnický rumaj 2/2004, roč. III.
- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, Príručná knižnica, Kronika Kremnice 1918 – 1950 a Kronika Kremnice 1958 – 1959.
- Osobné spomienky – Alfréd Haško z Kremnice (27. 12. 2004), Štefan Pokorný z Kremnice (11. 1. 2005), Július Frzon z Kremnice (16. 1. 2005), Ľudovít Leitner z Kremnice (21. 12. 2004).
- Archív autora, výpisky k novodobým dejinám mesta.

Zusammenfassung

Kurze Geschichte der Stadt Kremnitz in den Jahren 1945 – 1989, 2. Teil

Es wurden im Jahre 1960 die Kreisbehörden von Kremnitz nach Žiar nad Hronom umgesiedelt. Die Hoffnungen weckte in Leuten die Verlegung den Sitz der Hauptbergbaudirektion nach Kremnitz. Aber

in der Hälfte der 70-er Jahren wurde die Direktion des Staatsbergbaubetriebes Rudné bane wieder weiter nach Banská Bystrica versetzt. Der Wohnungsbau konzentrierte sich hauptsächlich auf den Ausbau des Gebäudes der ersten Grundschule und der Häuserblöcke in der SNP Straße. Die Stadt hatte zu gegebener Zeit hauptsächlich den industriellen Charakter. Es arbeiteten in diesem Gebiet 1510 Arbei-

ter. Die Landwirtschaft stellte nur 33 Leuten an und im sogenannten dritten Sektor wirkten 1159 Angestellten. Im Kulturbereich war die Gründung der Gewerbeschule in 1966 wahrscheinlich von der größten Bedeutung. Die zweite Hälfte der 60-er Jahren ist mit der Entstehung des Jugendklubs Labyrint verknüpft. In den Kellerräumen des Hauses Nr. 13 war das sogenannten Theater G (später „Theater im Souterrain“) insbesondere tätig. Auch die Ereignisse des Jahres 1968 berührten die Stadt Kremnitz. Die Sowjetarmee ist am 22. oder 23. August des angeführten Jahres nach Kremnitz gekommen. Der Wechsel der Wegweiser stellte die Äußerung des Volkswiderstandes in der Stadt vor. Die 70-er und 80-er Jahren des 20. Jahrhunderts waren die Zeiten der sogenannten politischen Normalisation, die von der Kommunistischen Partei appliziert wurde. Die politische Gleichschaltung wurde durch Ausbau kompensiert. Es entstanden die große Blockhäuser auf dem sog. Hüttenplatz in dieser Zeit. Die Wohnungszahl ist zwar angewachsen, aber viele historische wunderschöne Gebäude wurden zerrissen. Ebenfalls der Bau des Staatsweges Nr. 65 brachte die problematische Entscheidungen, was die alte Architektur betrifft. Die Eröffnung des Thermalfreibades in 1977 gehört zu den positiven Seiten des Lebens in der Stadt. Ebenfalls der Bau der Skilifte im Gebiet des Sportzentrums Skalka, die Gründung des eigenartigen Museums für Münzen und Medaillen, das sich aus dem Stadtmuseum entwickelte, in 1976, sowie die Entstehung des Skichampionates Biela stopa (Die weiße Spur, 1974) und des Festivals des Humores und der Satira Kremnické gagy (Kremnitzer Gags, 1981) usw. waren lohnenswert. Die demographische Entwicklung hatte die sinkende Tendenz. Im Jahre 1950 hatte die Stadt 6350, im Jahre 1961 nur 5328 und im Jahre 1980 7168 (aber mit vier damals angegliederten Dörfern). Die Ereignisse der sog. Samtrevolution im November 1989 aktivierten auch die Kremnitzer Bevölkerung. Die erste demokratische Versammlung verwirklichte sich am 26. November im Gebäude des Stadtkulturzentrum. Damit begann die neue Ära in der Kremnitzer Geschichte.

Recenzia

Mazúrek, Jaroslav: Kremnický montanista. Trian, Banská Bystrica 2006, 454 s.

Hneď na úvod sa chcem čitateľom, ako i samotnému autorovi ospravedlniť, že na jeho novú knihu neodznemujú na nasledujúcich riadkoch pochvalné slová. Nie je mojím zvykom kritizovať prácu kolegov, publikácia Kremnický montanista má však také vážne nedostatky, že ich jednoducho nemôžem obísť. Práca má pomerne komplikované a neprehľadné členenie. Len postupne čitateľ odhaľuje, ktoré kapitoly napísal docent J. Mazúrek a ktoré sa vlastne viažu k životu nezabudnuteľného kremnického historika – laika Bedricha Gayera, ktorému je kniha venovaná. Hneď v úvode by sme očakávali rozsiahly životopis pána Gayera obohatený o nové fakty. Namiesto neho tam však nachádzame takmer 100-stranovú kapitolu autora nazvanú z Dejín Kremnice. Nie je mi jasné, aký má presne splňať účel v biografickej knihe, rozhodne však ide o výrazne nesúrodý celok, tematicky aj kvalitatívne. V podstate jej chýba to základné, a to historiografická koncepcia. Striedajú sa tu časti venované kremnickému mestskému privilégiu, vývoju národnostnej štruktúry, kremnickej bratskej pokladnici, mestskej správe, tunajším remeslám, produkcii kremnických baní či dokonca „vývoju slovenského priemyslu v období I. ČSR“. Celá uvedená kapitola trpí aj ďalšími základnými nedostatkami. Často sa opakuje to isté, len napísané trochu inými slovami (napríklad o kremnickej prosperite v stredoveku, kremnických dukátoch, právach alebo medzníkoch v dejinách Kremnice). Autor preberá celé kapitoly od slova do slova z iných kníh bez najmenej snahy o zaradenie takto získaných údajov do svojej koncepcie (zo Sprievodcu expozíciou Líce a rub peňazí, ktorý vydalo v roku 2004 NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, zo zborníka prednášok Kremnica z roku 1992 atď.). Veľmi kolísavú úroveň má i používanie odborného historiografického jazyka. V knihe sa stretne s výrazmi ako „prisažníci“, „pečiatkovali mestskou pečaťou“, „kráľovská čistiarňa“ či „mýtnica“. Mnohé cudzojazyčné termíny sú prepísané s chybami (napríklad „Lieben“ namiesto Sieben, „Legenysseg“ namiesto Legénysseg alebo „die Bruderlanden – Verwaltung“ namiesto die Bruderladen – Verwaltung atď.). Problematické sú aj niektoré uvádzané fakty (napríklad, že Kremnica bola hlavou „hornouhorských banských miest“ – správne má byť dolnouhorských; že hrivna sa rovná 4 kg, v skutočnosti to bolo cca 250 gramov; že „radnica v Kremnici vznikla prestavbou renesančného meštianskeho domu koncom 18. storočia“, dom je pôvodne gotický a radnica v ňom sídli už od roku 1738 a pod.). Napokon nevyvážená je aj jazyková a štylistická úroveň textu. Veľmi vážnym nedostatkom sú chyby v poznámkovom aparáte. Napríklad v poznámke 8 (v hlavnom texte sa hovorí o demografickom vývoji v Kremnici na konci 19. storočia) sa cituje str. 8 Lamošovho diela Sídlný zemepis Kremnice z roku 1948, no na tej strane je iba úvod a poďakovanie; pri popise kremnických poddanských osád sa zas mylne cituje banskoštiavnická Zlatá kniha banícka (poznámka č. 30). Vôbec pri mnohých na fakty bohatých pasážach sa neuvádza zdroj, z ktorého autor čerpal. Chýba i rozvedenie niektorých skratiek. Poznámkový aparát je preplnený množstvom balastných informácií, nemajúcich priamy súvis s tematikou knihy. To dodáva knihe charakter málo koncepcijnej kompilácie. V kapitole venovanej Bedrichovi Gayerovi nenachádzame žiaľ žiadne nové informácie o jeho živote a diele, tak ako by si to jeho osobnosť a zameranie knihy zaslúžili. Namiesto toho sú tam bez zmeny odcitované celé pasáže z predchádzajúcej knižky o páni Gayerovi, ktorú v roku 1998 zostavil Mikuláš Čelko. V poslednej časti knihy je zbežne popísaná písomná pozostalosť B. Gayera, ktorá je uložená na troch miestach – v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štavnici, Štátnom archíve B. Bystrica – pobočka Kremnica a v NBS – Múzeu mincí a medailí v Kremnici, pričom absentuje skutočná hlbšia analýza diela Bedricha Gayera. Hneď za popisom sú publikované viaceré Gayerove prekladové a autorské diela a spomienkové práce, ktorých usporiadanie pôsobí nesystematicky. Keďže niektoré z nich majú charakter výpiskov bez širšieho kontextu, žiadalo by sa, aby boli vydané komentované. Celkom na konci knihy sú uverejnené dva slovníky zostavené B. Gayerom – „Historický banský nemecko-slovenský slovník hospodárskych výrazov“ a „Preklad nemeckých a maďarských výrazov používaných v baníckej terminológii“. Spôsob ich edovania je však žiaľ naozaj veľmi zlý. Jednak v úvode k slovníkom sa tieto vôbec jazykovo ani historiograficky neanalyzujú (je tam iba veľmi nesúrodá až zmetene popísaná akýsi vývoj nemeckého baníckeho jazyka), jednak je v slovníkoch neuveriteľné množstvo chýb, ktoré sa dajú rátať na desiatky, ba stovky. Aby boli slovníky užitočné mali byť vydané kriticky, to znamená prinajmenšom s upozornením na chyby, dalo by sa povedať nechcené preklepy, ktoré urobil B. Gayer (napríklad aufhaeu, správne aufhauen; eignelöhner, správne eigenlöhner; versibert, správne versilbert atď.). Navyše urobil autor pri prepise tak veľa ďalších chýb, že je to až neuveriteľné (Bergant, správne Bergamt; Brghalde, správne Berghalde; durchbrschen, správne durchbrechen; der Gang meegt ein Bauch, správne der Gang macht ein Bauch; Strhal, správne Strahl; Silber ge, správne Silberwage atď. atď. atď.). Vydanie slovníkov, ktoré zaberajú v knihe takmer 80 strán, tak absolútne nespĺňa svoj účel, môže len pomýliť. Veľké očakávania, ktoré som vkladal do knihy Kremnický montanista, zostali teda žiaľ nenaplnené. 450-stranová kniha je vskutku málo koncepcná a originálna. Dobrá téma nenašla svoje adekvátne vyjadrenie ani vo forme ani obsahu. Nenadchne ani grafické spracovanie. Pán Gayer by si určite zaslúžil za svoju neúnavnú prácu viac osobnejšiu a erudovanejšiu publikáciu.

Daniel Kianička

Kremnický letopis 1/2007

annales cremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 6, číslo 1 (január 2007)

celkovo 11. číslo, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

vychádza 2-krát do roka

cena 35 Sk,-

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia

IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com

redaktor, zostavovateľ, resumé, preklady do nemčiny, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Kianička

fotografie: Ivana Niklesová, Filip Lašut, Daniel Kianička, Marián Kupka

zdroj fotografií: NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, o. z. SOS Kremnica, Ľubica Majerová, Alfréd Haško, Roman Vykysalý, www.onb.ac.at

tlač: Reproservis, Liptovský Mikuláš

náklad: 500 ks

registračné číslo časopisu: OÚ SK OMT 3/2002

ISSN 1337-0618

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a mesta Kremnica.